גרייט אייך צום היסטארישן יובל־קאנגרעס!

בית־יעקב

ליטעראַרישע שריפט פאַר שול און היים

דינט די ענינים פון בית־יעקב שולן און אָרגאַניזאַציעס בנות־אגודת־ישראל אין פוילן

רעדאַקטירט דורך א"ג פרידנזאן

לאָדזש־וואַרשע־קראָקע | ב"ה סיון תרצ"ו | נומער 134 | דרייצנטער יאָר־גאַנג

אַלע בנות־חברות דעמאנסטרירן מיטן יובל־זשעטאן!

תוכן:

הרב בנימין וו. יאקובזאן / גיטריי און שטאלץ

יעקב ראזנהיים / מוסר און אגודת־ישראל

יהודא לייב ארלעאן / אויפקלערונג אדער דעת

א"ג פרידנזאן / טאָג־בוך פון אַ רייזע אין ארץ־ישראל

יהודא לייב גערשט / צוויי דורות השכלה־ליטעראַטור

ישראל עמיאט / שטילקייט ... (ליד)

אסתר הייטנער / דאָס קיניגרייך פון דער פרוי

אלימלך שטייער / דאָס לעצטע ווארט פון שלמה מלכיאל

רחל מילשטיין / לאמיר שיצן אונדזערע פאזיציעס!

ז. שאכנאוויטש / דער וועג אַ היים

בנות־בלעטער

דער יובל־קאנגרעס

שאַפט דעם שענירער־לעגיאן

אסתר גאלדשטאף: מיט וואָס קען מען פאַרענטפערן

אזכרה־אָוונט אין „אהל שרה"

בית־יעקב־קאנפערענץ

ידיעות פון דער באַוועגונג.

קייגן אַנטיסעמיטיזם און יידן־האַס!

דאָס קומינדיקע גראַנדיעזע ליטעראַריש־וויסנשאַפטלעכע

בית־יעקב־העפט נומער 135

אין דער צייט, ווען דער אַנטיסעמיטיזם האט זיך אַזוי ווילד צו־פלאַקערט אין דער גאַנצער וועלט און ווען די שנאה צו יידן בושיות וואו נאר ס-איז פאַראַן אַ יידישער קבוץ—איז דאָס דער־שיינין פונים גרויסן זאַמל-בוך גיווידמיט אַנטיסעמיטיזם און שווערן מצב פון יידישן פאלק אין גלות ווי אין ארץ-ישראל אַ דבר בעתו!

די אויטאריטעטסטע יידישע פערזענלעכקייטן, גרעסטע יידישע רעליגיעזע שריפטשטעלער באַטייליקן זיך מיט וואָגיקע וויסנשאַפטלעכע און ליטעראַרישע פובליקאַציעס.

אויך גיפונט זיך אין דעם העפט אַ זאַמלונג פון מיינונגען און גי־דאַנקען וועגן חשיבות פון יהדות און יידישן פאלק, גישריבן דורך נישט-יידישע וועלט-פערזענלעכקייטן.

אין העפט גיפונט זיך א־יך אַ רייכער פוילישער טייל, וואס ווערט רעדאַגירט דורכן באַקאַנטן שריפטשטעלער הלל זיידמאַן און ביי דער אַקטיווער מיטאַרביט פונים באַקאַנטן גילערנטן און שריפט־שטעלער הרב יצחק לעווין.

כלפי פנים וועט דאָס בית-יעקב-העפט מעורר זיין דאָס יידישע פאלק אויף זיין גרויס שליחות אין די שווערע חבלי-משיח-צייטן און כלפי חוץ וועט גיגעבן ווערן דער שטאַרקער מוטיקער ענט־פער די שונאי ישראל.

אין יעדער יידישער שטוב דאַרף אַריינגיפירט ווערן דאָס חשובע זאַמל־בוך קייגן אַנטיסעמיטיזם און יידן־האַז.

56 גרויסע זייטן—112 עמודים — פרייז 1.25 גילדן

פאַר אַבאָנענטן, וואָס צאָלן פריערויס איז דער פרייז נאר 1 גילדן.

די, וואָס ווילן זיך פאַרנעמען מיט שאַפן אַבאָנענטן דאַרפן זיך ווענדן:
„Bajs Jakow" Łódź, Kilińskiego 44.

הרב בנימין זאב יאַקאבזאָן

גיטריי און שטאַלץ!

אַ וואָרט צו אונדזער בנות־מחנה

„בּאתי ללמד ונמצאתי למוד" — „איך בּין גיקומין אַנדערע בּאַלערנין און בּין אַליין גיוואָרן גילערנט" — אַט מיט די דאָזיקע ווערטער, וויל איך צוזאַמינעמין אַלע די איינדרוקן, בּאַאבּאַכטונגין און דערפאַרונגין, וואָס איך האָבּ צונויפגיזאַמלט בּשעת מיין איצטיקער נסיעה קיין פּוילן.

איך האָבּ גיוואָלט שטעלן אין דינסט פון מיינע פּוילישע פריינט די אָרגאַניזאַטאָרישע און טעכנישע כשרונות פון מערב־אייראָפּע; אָבּער איך בּין גיוועזן דאַסמאָל — פּונקט ווי בּיי מיין ערשטע נסיעה קיין פּוילן נאָך דער פּטירה פון מיין גרויסן פריינט און אַמט־פאָרגייער — סתּם אַ בּאַאבּאַכטער, אַ מענטש וואָס נעמט אויף און זוכט מיט „גייסטיקע אויגן" דאָס, וואָס גישעט אין מזרח.

כ־האָבּ דאַסמאָל שוין אין ווין בּייגיוואוינט די קראַפט פון דאָס חשיבות וואָס דאָס חסידישע מהות טוט אַריינשטראָמין אין זיינע טרעגער, כ־בּין גיוועזן אַנעדות פון יענער יראת־הכּבוד מיט וועלכן אַ חסיד בּאַגריסט זיין רבּין — אין אַ דרך־אַרצדיקער דיסטאַנץ; כ"האָבּ מיך אַ גליקלעכער אַריינגיטון אין יענער לערן סביבה, וועלכער ס־האָבּן פאַר זיך גישאַפן אין ווין סיי פּרעשבּורג מענטשן פון אַרבּ־ט און גישעפט; איך האָבּ איינגיאָטעמט דעם גייסט פון חתם־סופר וואָס לעבּט אין אַ סך וואַרטפולע און גיטרייע יונגע מענטשן — אָבּער טראָץ די גאַנצע פאַרשידנפאַרבּיקייט פון די איינדרוקן, האָבּ איך דאָך נישט פאַרלוירן פון אויג — דאָס ווערק וועלכן איך ווידמע מיין כּוח אין מיין דינסט: בּ י ת - י ע ק ב.

כ־האָבּ גיזעען די לערן־קורסן פון ווינער סעמינאַר און די מוטער און מוסטער־אַנשטאַלט פון קראַקע; כ־האָבּ מיך גילאָזט גרינטלעך אינפאָרמירן וועגן דער יונגער ניי־גרינדונג פון סעמינאַר אין טשערנאָוויץ, דורך די דאָרטיקע פירנדיקע כּוחות — איך בּין אַלים דעם וואָס איך האָבּ גיזעען, גיהערט, איבּערגילעבּט און בּאַאבּאַכטיט האָט זיך אין מיר אויסגיפאָרימט די איינציקע איבּערצייגונג אַלס איבּערלעבּיניש.

בּית־יעקב איז טריי גיבּליבּן דעם גייסט וואָס האָט אַרויסגישטראָמט פון שרה שענירער ע״ה, בּית־יעקב גייט אויף דעם וועג וואָס ד״ר שמואל דייטשלענדער ז״ל האָט גיוויזן, דעם הויכן וועג פונים בּאַוואוסטזיניקן אין זיין ציל־זיכערן יידנטום.

מיר זענ־ן זיך צוזאַמינגיקומין אין קראַקע, כּדי זיך צו בּאַראַטן וועגן פיל פראַגן וואָס פיל פון זיי איז אַפּהענגיק, אַז דאָס בּית־יעקב־ווערק זאָל קענין אין דער צוקונפט ווירטשאַפטלעך און גייסטיק נאָך בּעסער אַוועקגישטעלט ווערן — און אַז דער ווירטשאַפטלעכער עתיד פון דער יידישער טאָכטער אין פּוילן זאָל קענין גרינטלעך פאַרפעסטיקט ווערן.

מיר האָבּן זיך בּאַראַטן ערנצט און זאַכלעך: אין די ענינים פון חינוך האָבּן מיר זיך אַרויסגיזאָגט אין פיל־שעהדיקע וויכּוחים — פון די רעדיס און קייגן־רעדיס איז סוף־כּל־סוף קלאָר־גיוואָרן די מיינונג, מיר האָבּן זיך אַראָפּגירעט פון האַרץ די שווער־דרוקנדיקע זאָרג — ווי אַזוי זאָלן מיר, אין דער הייַנטיקער צייט פון שווערער ווירטשאַפטלעכער נויט און אויפרייצנדיק — צורייבּנדיקן ווירטשאַפטס־קאַמף, געבּן אונדזערע טעכטער אַ פּרנסה, וואָס זאָל זי דערנערן און זאָל דאָך זיין צוגיפּאַסט צו זייער מהות, צום מהות פון דער אָרטאָדאָקסיש־יידישער טאָכטער.

מיר האָפן שוין אין דער נאָנטסטער צייט צו קענין פאָרלייגן פאַר דער יידישער עפנטלעכקייט אונדזערע פּלענער און שטרעבּונגין אין דער דאָזיקער ריכטונג.

ס־מוז אָבּער גיזאָגט ווערן די אָרטאָדאָקסישע יידישע מיידלעך פון פּוילן, די תּלמידות פון אונדזערע בּית־יעקב־שולן, די חברות פון אונדזערע בּנות־גרופּן, די גיפירטע פון די פירערנס — מיר קענין זיי דעם וועג נורייט מאַכן, מיר קענין אַראָפּרוימין די שטרויכלונגין פון וועג, מיר קענין זיי קלאָר מאַכן דעם ציל און אויסשטעלן וועגווייזער צום דאָזיקן ציל —

אָבּער גיין, מאַרשירן — דאָס מוזן זיי אַליין.

דעם דערפאָלג פון אונדזערע בּאַמיאונגין, די הצלחה פון אונדזער אַרבּ־ט איז אָפּהענגיק פון דער קראַפט פון דעם רצון וואָס איז פאַראַן בּיי אונדזערע מיידלעך אַליין „וברכתיך בכל אשר תעשה" — די בּרכה קען נאָר דאָרטן קומין ווי דער מענטש מאַכט זיך דורך זיין טון פאַר אַ כּלי וואָס איז ראוי אויפצונעמין די בּרכה.

דעריבּער, קענין די פריינט און די גיטרייע וועג־צוגרייטער נאָ־ צוהעלפן און שטיסן פאָראויס, אָבּער די אַנטשיידונג ליגט אין די הענט פון דער אָרט, ווייבּלעכער יוגנט אַליין.

סוף־כּל־סוף ווערט די דאָזיקע פרויען־יוגנט גיפירט אַבּעסטן און אַמגיטרייעסטן. נישט פון אונדז, די פריינט און עצה־געבּער וואָס שטייען פון דרויסן — נאָר פון אירע פירערנס אַליין.

און דעריבּער האַלט איך, זענין די פירערנס־קורסן וואָס די בּנות־צענטראַלע אָרדנט איצט איין, פון אומגיהויערן חשיבות פאַר דער צוקונפט פון די אָרטאָדאָקסישע טעכטער אין פּוילן.

די קראַפט, וועלכע די פירערנס וועלן אין זיך אַריינעמין אויף די דאָזיקע קורסן — אַגודיסטישער שטויס־און טרייבּ־קראַפט — די דאָזיקע קראַפט דאַרף דערנאָך איבּערגיטראָגן ווערן און פאַרפלאַנצט ווערן אין די איינצלנע בּנות־גרופּן. דאָס פייער וואָס וועט פון זיי אָנגיצונדן ווערן — אמתדיק פייער פון גאָטס מזבּח, נישט יענץ „אש־זרה" וואָס צומישט אָפטמאָל די קעפּ פון דער יוגנט — דאָס דאָזיקע פייער זאָלן זיי אויפבּלאָזן אין די הערצער פון זייער חברות אַלס קוואַל פון וואַרימקייט און ליכטיקייט, כּדי כּוח און פייער זאָלן בּלייבּן די אויספאָרמערס און דערהאַלטערס פון אונדזער בּנות־בּאַוועגונג און זי בּאַלעבּן דאָרט וואו דער בּנות־גידאַנק אַלס קרוינונג פון בּית־יעקב־גידאַנק — הייבּט אָן צו ווערן אָפּגישוואַכט.

און ווען איך וויל איצט פונדערוויטנס מיטגעבּן דעם פירערן־קורס עפּיס אַ מאַטאָ, ווען איך וויל איבּערשיקן אַ וואָרט פון אויפמונטערונג די יידישע טעכטער וואָס קומין זיך צונויף לשם דערציאונגס־אַרבּ־ט — דערציאונג פאַר זיך און פאַר אַנדערע — אַזוי נעם איך דאָס וואָרט וואָס איז דאָרט גיזאָגט צו רותן די שטאַם־מוטער פון משיחן:

„בּתי אל תלכי ללקוט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תדבקון עם נערותי" (מיין טאָכטער, קלויבּ נישט אויף פרעמדע פעלדער, גיי נישט אַוועק פונדאַנין, זאָלסט דיך דאָ אָנשליסן צו מיינע „מיידלעך").

דאָס איז לויטן מדרש, דער גרויסער רוף זיך צונויפצוזאַמלין, דער גרויסער רוף שטאָלץ צו זיין אויף אייגינים בּאַזיץ, אויפן עשירות, וואָס גיהערט צו אונדז.

מיר דאַרפן נישט צו גיין צו די אַנדערע, מיר דאַרפן נישט קלויבּן אויף פרעמדע פעלדער. אונדזער אייגן פעלד — דאָס אָרטאָדאָקסישע יידנטום גיט אונדז אַלץ: די ריינסטע קולטור, די ריינסטע זיטלעכקייט, דעם איידלסטן סאָציאַליזם און די אמתדיקסטע ציוויליזאַציע. ווען מיר ווייסן פון אונדזערע אייגינים עשירות, דאַן קען אונדז די גאַס מיט אירע טויזנטער פאַרפירונגס־מיטלען נישט מער פאַרפירן, ווייל מיר זעגין רייפער פון די אַנדערע.

אונדזערע דיכטער האָבּן גיזונגין מיט רוח־הקודש, דעריבּער זענין זייערע שירים אומשטערבּלעך; אונדזערע נביאים האָבּן גיפילט גאָטס וואָרט אויף זייערע לעפצן — דעריבּער איז זייער וואָרט נאָך אַזוי אַקטועל ווי צו יענער צייט, ווען מ־האָט דאָס זיי מבשר גיווען; אונדזערע חכמים האָבּן קיינמאָל נישט גילערנט אייגינע חכמה — אַ חכמה וואָס קומט מיטן טאָג און פאַרשווינדט מיטן טאָג — נאָר גאָטס חכמה האָבּן זיי פאַרשפּרייט, דעריבּער האָט זי בּאַזיגט אַלע מענטשלעכע טעותים און אַלע מענטשלעכע שפּעקולאַציעס; אונדזערע פ י ר ע ר — האָבּן זייער פירערישקייט קיינמאָל נישט אויפגיבּויט אויף גיוואַלט, מיטן כּוח פון דער שווערד. זייער פירונג איז אַרויסגיפלאָסן פונים גירעכטיקייטס־גידאַנק, דעריבּער זענין זיי גיוועזן די אמתע מנהיגים דורך און איבּער אַלע צייטן.

מיין טאָכטער, טראַכט דערוועגן, און פאַרגעס קיינמאָל נ־שט דעריין. דעמלט וועסטו אַזוי שטאַרק און שטאָלץ זיין — שטאָלץ, טראָץ יעדע בּאַשיידנקייט אין עניוות — דעמלט וועסטו אַזוי פעסט און זיכער זיין, אַז דיין וועג איז דער וועג פון דער גרויסער רות, פון וועלכע מע דערציילט אונדז אין שבועות אַזוי פיל שיינס.

דער וועג פון רות פירט פון מואבס פעלדער בּיז צו דיר מוטער פון משיח. ווייל רות איז גיוועין גיטריי און גיבּליבּן גיטריי — גיטריי, טראָץ אַלע איבּערפירונגס־נסיונות פון איר שוויגער.

גיטריי און שטאָלץ, מיטן בּאַוואוסטזיין פון אונדזער אייגינ־ם שטיי... און אונדזער אייגינים ווערט, אַזוי זאָלט איר גיין איר בּנות פון אונדזער פאָלק.

דעמלט וועלן — מיר זיך קענין אויף אייך פאַרלאָזן, דעמלט וועט איר זיין די אמתדיקע טעכטער פון אייער מוטער, דעמלט וועט איר זיין די אמתע מוטער; פון אינדזערע איינינקלעך.

יעקב ראָזנהיים

„מוסר" און אַגודת־ישראל

דאָס וואָרט „מוסר" האָט אין משך פון זיין גישיכטלעכן התפתחות אַדורכגימאַכט פאַרשידינע גלגולים און שנויים. קיין מאָל אָבּער האָט עס נישט פאַרלוירן זיין אורשפּרינגלעכן טייטש — „שטראָף", „יסורים". אויך אינים בּאַגריף, ווי ס־ווערט בּאַנוצט אין תּנ״ך און אין די שפּעטערדיקע ספרים אַלס „מאָראַל", „זיטלעכקייט", האָט עס אַ גיוויסע פאַרוואַנדשאַפט מיט יסורים, ווייל יעדיס בּאַקעמפן די נידריקע אינסטינקטן — דעם יצר־הרע — קומט אָן מיט צער און לייד. און אַ חוץ דעם — זענין ערשט אויסערלעכע יסורים גורם צו דערנענטערן דעם מענטש צו ג—ט און אים מאָראַליש צו דערהייבּן.

אין משך פון דער היסטאָרישער אַנטוויקלונג זענין גיוועזן דריי תּקופות, ווען די מוסר־ריכטונג איז גיוואָרן אַ בּאַוועגונג.

רבּינו בּחיי מיט זיין „חובת הלבבות", ר' משה חיים לוצאַטו מיט זיין „מסילת ישרים" און צום סוף ר' ישראל סאַלאַנטער זצ״ל, דער שעפער פון דער אייגנטלעכע מוסר־בּאַוועגונג, וואָס ווירקט בּיז אין אונדזערע צייטן.

דער „חובת־הלבבות" איז גיוועזן אַ פילאָזאָפישע בּאַגרינדונג פון די יידישע עטישע יסודות און איז גיקומין אַלס רעאַקציע אויף אַ תּקופה ווען די וויסנשאַפט און די אויסערלעכע קולטור האָט אָנגיהויבּן בּאַטראַכט צו ווערן אַלס זעלבּסט־צוועק אויך אין יידישן לעבּן און אינטעלעקטועלע מעלות זענען גיוואָרן העכער גישאַצט ווי עטישע: האָט מען דעריבּער גימוזט ספּעציעל בּאַטאָנין דאָס חשיבות פון די „חובות־הלב" — די האַרץ־פליכטן.

ר' משה חיים לוצאַטו מיט זיין „מסלת־ישרים" איז גיקומין זיבּן הונדערט שפּעטער — אָבּער זיין תּקופה ווייזט אַרויס שטאַרקע אַנאַלאָגיעס מיט די צייט־ש רעבּונג, וואָס האָבּן גיהערשט אין דער צייט פון רבּי בּחיי און פקודה (דער בּעל „חובת הלבבות").

אין סוף פון ערשטן יאָר טויזנט א־ז די יידישע יוגנט גיוועזן שפּאַרעוודיק בּאַטייליקט אין אויפבּליען פון דער וויסנשאַפט און אין די אוניווערסיטעטשטעט פון שפּאַניע און איטאַליע האָבּן די יידישע סטודענטן אויסגימאַכט אַ היפּש אַנזעעודיקע צאָל.

אָבּער אין די צייטן פון רענעסאַנס איז די וויסנשאַפטלעכע זיכערקייט שוין גיוועזן צופיל אונטערגיגראָבּן, אַז מע זאָל קענין בּויען אַ שיטה אויף וויסנשאַפטלעך־פילאָזאָפישע יסודות.

דער „מסלת־ישרים" האָט דעריבּער פּאָפּולער, פּשוט צום האַרץ פון אַ מאַסן־מענטש און מיט ריין־דינאַמישער התלהבותדיקער קראַפט גיטראָפן גיכער אין פּינטל פונים יידישן מענטש.

אין די לעצטע צייטן איז ווידער גיקומין ר' ישראל סאַלאַנטער און האָט אויסגיבּויט די מוסר־ריכטונג צו אַ פאַרבּרייטערטע מאַסן־בּאַוועגונג. די דאָזיקע בּאַוועגונג זוכט אַ טיר צום מענטשס גיפיל־וועלט. זי וויל דערשיטערן די לייכטזיניקע טאָג־טעגלעכ־נ זיכ־רקייט און צופרידנקייט פון דורכשניט־מענטש, אויך פון פרומין ייד, א־ן וועקן אין אים די מורא פאַרן גרויסן אַחריות, וואָס ליגט אויף אים.

זי גראָבּט טיף אין דער מענטשלעכער נשמה און רופט צו זעלבּסט־קריטיק.

זי מאָנט דעם מענטשס גיוויסן צו אהבת השם און יראת השם — און פון דער אַנדערער זייט צו אהבת הבּריות (מענטשן־ליבּע) צו פאַרטיליקונג פון ענגין עגאאיזם און אַליין־ליבּשאַפט.

די דריי דערמאַנטע שיטות קענין ווערן אַזוי כאַראַקטעריזירט: די מוסר־ריכטונג פון „חובת הלבבות" גייט אין דער ט י ף; פון „מסלת ישרים" — אין דער ה י י ך; פון ר' ישראל סאַלאַנטער — אין דער בּ ר י י ט.

צי דאַרפן מיר היינט אַ מוסר־בּאַוועגונג? די פראַגע איז לעצטנס גיוואָרן אַקטועל.

אין די מערב־לענדער האָט ד״ר נתן בּירנבּוים גיפּרואווט עפּיס טון אין דער ריכטונג דורך זיין „עולים"־בּאַוועגונג. לעצטנס האָט אַרויסגירופן גרויס אויפזען דער בּריוו פון גערער רבּין פון א״י צו זיינע חסידים, מע זאָל זיך פאַרטיפן אין די ספרים פון „חפץ־חיים" וועגן „שמירת הלשון".

דאָס יידישע פאָלק דאַרף תּמיד און אומיטום אַ מוסר־בּאַוועגונג, כּל־זמן ס־האָט נאָך נישט דערגרייכט דעם העכסטן ציל פון זיין זיטלעכער תּעודה.

אַ בּאַזונדערער חוב ליגט אויף „אַגודת־ישראל", אַלס אָרגאַניזאַציע פון תּורה־גיטרייען יידישן פאָלק צו אַרבּיטן פאַר דער אויסשפּרייטונג פון אַזאַ מוסר־בּאַוועגונג.

אַגודת־ישראל דאַרף די מוסר־בּאַוועגונג. פּונקט ווי די מוסר־בּאַוועגונג דאַרף די אַגודת־ישראל.

די אַגודה דאַרף דעם „מוסר" צו איר אַנטוויקלונג און שלימות און להיפּך ווידער: נאָר די איינגיוואָרצלטקייט אין אַגודיסטישן בּאָדן קען אָפּהיטן אַ מאָדערנע מוסר־בּאַוועגונג פון אָפּווייכונגין און איינזייטיקייט.

צוויי הויפּט־יסודות בּאַגלייטן די יידישע השקפה און עטיק, וועלכע מע קען בּאַצייכינין מיט די בּאַגריפן „קדוש" און „בּרוך".

„קדוש" הייסט די אַרבּיט, וואָס איז גירעכטיט אויף הייליקן דעם אייגינים מהות, די בּאַשטראַלונג פון אייגינים פּנימיות; „בּרוך" ווייזט אויף דער רעאַליזירונג פון ג—טס צוועקן דורך מענטשלעכע מעשים דרויסן אין דער וועלט.

דאָס איינזייטיקע קאָנצענטרירן זיך אויף דער „קדוש"־זיטלעכקייט קען דערפירן צו אַ גיוויסן מין פאַרפיינערטן עגאאיזם; ווידער דאָס איינזייטיקע קאָנצענטרירן זיך אויף דער „בּרוך"־זיטלעכקייט — ס־הייסט צו פאַרשפּרייטן די הערשאַפט פון ג—ט און זיין תּורה אין עפנטלעכן ציבּור־לעבּן, קען ווידער דערפירן צו אַ מעכאַניזירונג פון אינדיווידועלן קיום־המצוות. און אַ נישט־איבּערקלייבּערישקייט אינים אויסוואַל פון די מיטלין, וואָס זענין נייטיק צו דער רעאַליזירונג פון הייליקן צוועק.

ערשט ווען בּיידע יסודות וועלן זיך קעגנזייטיק דורכדרינגין און זיך משלים זיין — קען דערפילט ווערן די אמתע אויפגאַבּע פון איינצל־חינוך און פאָלקס־חינוך צוזאַמין.

דאָס דאָזיקע קעגנזייטיקע דורכדרינגין זיך איז נאָר גיזיכערט אויפן בּאָדן פון אהבת ישראל.

אַגודת־ישראל, וועלכע זאָרגט פאַרן תּורהדיק־פּאָליטישן אויפלעבּן פון גישיכטלעכן יידישן פאָלק, וועט פאַרהיטן, אַז דער מוסר זאָל נישט פירן צום פאַרפיינערטן רעליגיעזן עגאאיזם און וועלט־פרעמדקייט און, אַז דער העכסטער מוסר־ציל „ואהבת לרעך כמוך" זאָל זיך נישט אויסשעפּן אין אַ פיליסטער־קליין־בּירגערלעכן „חברה"־גייסט, נאָר זאָל פירן צו אַן־אמתן נאַציאָנאַלן אחדות פון אַלע אָפּגיטיילטע פאָלקס־גרופּן.

להיפך ווידער — די מוסר־בּאַוועגונג קען אָפּהיטן דער אַגודת־ישראל פון מעכאַניזירונג און ווירקן, אַז אַלע אויסערלעכע מעשים פאַר די פּאָליטישע, ווירטשאַפטלעכע און פינאַנציעלע דרכים פון תּורה־פאָלק זאָלן זיין אין הסכּם מיט די עטישע יסודות פון יהדות. אהבת ישראל און די מוסר־בּאַוועגונג זענין דעריבּער אַנגיוויזן איינער אויפן אַנדערן און נייטיקן זיך איינאַנדער.

בּיי אַגודת־ישראל מוזן גישאַפן ווערן אַזעלכע קרייזן אונטערן נאָמין „סוגי תּורה ומוסר" (תּורה און מוסר־קרייזן) מיט אַ צענטראַלער לייטונג, וואָס זאָל אויסאַרבּיטן ריכט־ליניעס פאַר אַ בּרייטער טעטיקייט אין דער ריכטונג.

(תּמצית פון אַ סעריע מאמרים גידרוקט אין „איזראַעליט" און „דרכּנו")

דאָס גרויסע העפט
„בּית יעקב" נומער 135
קייגן אַנטיסעמיטיזם
ווערט שוין צוגיגרייט איז דרוק און וועט זיין פאַר יעדן ייד פון גרויס חשיבות.

יהודה לייב אַרלעאַן
אויפקלערונג אדער דעת

א.

כ״נעם ווידער דעם חומש, די איינציקע באַשייד-קוועלע צו יעדער צייט-שאלה. כ׳נישטער אינים יידנטום גופא, ס׳-פעלט אַן-עצה פאַר דערציאונג, אַ סיסטעם פאַר אויפקלערונג. יעדעס ביז איצטיקע מיטל האט באַנקראטירט. ס׳-קומט נישט קיינער מיט דעם אמת ווייטער. מע האַלט כסדר ביי דער התחלה. מע פאַרשטייט אונדז נישט, מע טראַכט איבער אונדז אויס די גיפערלעכסטע בלבולים.

כ׳-קלער דעריבער: ווער ווייסט? אפשר איז עס דערפאַר. וואָס מע באַנוצט אַ פרעמד סיסטעם, אַ פאַלש מיטל? אפשר איז אויפקלערונג בכלל גאָר נישט פראַקטיש, אדער גאָר נישט יידיש? וואָס איז דער וואונדער? די אַסימילאַציע ליגט אונדז אין די ביינער. אפילו דער מעטאד, אדער גאָר בעיקר דער מעטאד איז ביי אונדז גויאיש.

רעוויזיע! נאר דאָס חומש באַענטפערט אונדזער שאלה, אַנטפלעקט אונדזער פעלער. כ׳-פרוואוו דעריבער ווידער, כ׳-פאַרש דעם מענטשס גדלות, דעם מענטשס אויפנאַמספעאיקייט. אַ לערער אדער דערציער שטרייכט אונטער דעם ווערט פונים דעת. דער בעל דעת האט פאַרשטענדיניש. פאַר אים איז דאָ אַ לייכטער צוגאַנג צום לימוד. מיט אים איז די אויפקלערונגס-אַרבעט אַ לייכטע. לויט אונדזער תורה איז דעת באמת אַן-אומבאַדינגטע פאָדערונג צו אויפקלערונג. אבער נישט דער פאָפולער-פאַרשטאַנענער דעת. אַזוי האַלט נאר דער פעדאגאג, דער אראַטאר, דער זשורנאַליסט, פאַר אונדזערע חכמי התורה איז אַזאַ דעת בכלל נישט בגדר חשיבות. צו דער אויפנאַמיקייט העלפט עס גאָר נישט. אויב ס׳-איז דאָ אַ מיטל צו דער השגה פאַר אמת, איז עס לגמרי אַן-אַנדערער דעת. אַ תורה-דעת. אט דערזעסטו אַזאַ אָנמערקונג אינים חומש.

מ׳האט נאר וואָס פאַרענדיקט דאָס ספר שמות, מ׳איז אונטער דעם רושם פונים משכן-אויפשטעל. אַ קנאַפע העלפט פונים ספר נעמט אַרום די משכן-סטרוקטור. צונערשט גייט דער געטלעכער צווי, שפּעטער די אויספירונג, נאָך דעם די אויפשטעלונג. יעדע איינצלהייט מיט גינויער מאָס, מיט פּינקטלעכער ציפער. איבער דעם אינהאַלט שוועבט דערביי אַזוי פיל ערנצט ווי פיעטעט, אַזוי פיל עמקות ווי קדושה. ס׳-באַהערשט אונדז כסדר די אַטמאָספערע פאַר געטלעכער יצירה. ווער שטייט ביי דעם אַלים אינים מיטלפּונקט? ווער פאַר-נעמט דאָ דאָס חשובע ארט? ווער. אויב נישט דער געטלעכער משה? אומיטום פיגורירט ער. אים ווייזט דער באַשעפער דאָס גינויע בילד, אים דערקלערט ער די מעגלעכע שוועריקייט. אים טרויעט ער דעם סוד פונים גיבוי. אומיטום משה? ער באַפעלט. ער ציילט אָפּ. ער נעמט איבער. ער ריכטעט צו. ער שטעלט אים פונאַנדער. ווער איז דאָ נענטער, היימישער. אויב נישט משה?

וואָס ר׳ פאַרהעלטניש האט אבער משה גופא? ער וואַרט. ער גייט נישט ווייטער. ער גופא האט אים אפילו אויפגישטעלט. אבער ער וואַרט ביז מע רופט אים: וואָס איז דאָס? ווי הייסט אַזאַ באַציאונג?

זע — זאָגט דער מדרש — ווי משה, וואָס איז דער פירשט פון חכמה, דער גרעסטער ביי די נביאים, וואָס האט אויסגילייזט פון מצרים, וואָס נסים גישעט ביי אים. וואָס שפּאַלט אַ ים. וואָס שטייגט צום הימל. וואָס ברענגט צראָפּ אַ תורה. וואָס טוט אַזוי פיל ביים משכן — ער גייט נישט לפני ולפנים, איידער מע רופט אים. (רבה ויקרא א׳)

אַ שיינע אויסרעכינונג! יעדע מעלה גופא באַצייכנט כנראה אַן-אויסנאַם, אַ זעלטנקייט, דערצו אַזאַ צעטל, ווי אַבי החכמה, אבי הנביאים, גרעסטע נסים, עלי׳ לשמי מרום, קבלת התורה... אבער דאָס גינוגט נישט. אמת, הוילע גרויסע מעלות, הימלישע מעלות. אבער דערצו פעלט עפּיס. דאָס גאָר וויכטיקסטע. וואָס פעלט?

דאס באַווייזט — זאָגט דער מדרש — אַז יעדער תלמיד חכם, וואָס האט נישט דעת, איז ערגער... איז עס נישט אַ פלא, איז עס נישט אַ חידוש נפלא אינים מענטש-ווערט? אויב משה וואלט נישט גיוואַרט, וואלט אים ביי אַלים. ביי חכמה, ביי נבואה, ביי הימל-שטייגערונג גיפעלט נישט עפּיס אַנדערש ווי דעת. פאַרוואָס אַזאַ מאָס, אַזאַ אָפּשאַצונג? ווייל לויט תורה גיהער דעת צו די חושים, צו די איברים, צום מהות, צו די פשוטסטע פעולות. ס׳-העלפט נישט דערצו די טיפסטע השגה, רער שאַרפסטער שכל. נאר די גיוויינטלעכסטע האַנדלונג שאַפט דעם דעת. נאר דאָס שפּיגלט אָפּ משהס גרויסקייט. נאר דאָס האט דערמעגלעכט אַזאַ השגה. נאר דאָס דערפירט צו די הימלישע מעלות. נאר דערמיט ווערט ער אַ תלמיד חכם שיש בו דעת.

אַנדערש פאַרשטייט אבער די גויאישע אדער פאַרגויאישטע וועלט. פאַר איר איז יעדע פעולה נאר אַ רעזולטאַט פונים פאַרשטאַנד. צונערשט גייט די אויפקלערונג. ערשט שפּעטער אַנטשטייט די פעולה. ביי איר ליגט דער דעת אינים פאַרשטאַנד. אויב מע פאַרשטייט, איז עס גינוג פאַר אַ באַווייז צום מציאות פונים דעת ביים מענטש. אויב מע פאַרשטייט נישט, איז די הנחה מסתמא גרונטלאָז.

דאָס האט פאַר קנאַפע צוויי יאָרהונדערט פאָפולער גימאַכט ביי די גויים דעם אַזוי גירופינים ראַציאנאַליזם. אונדזער לייכטזיניקער עולם האט ווי תמיד נאָכגיטאַנצט מיט דער ווענדונג צום ניי-באַשאַפינים מושג-„השכלה״, אדער צו דער ראַציאנאַלער אויפקלערונג. מ׳האט קודם-כל אויפגיקלערט אינים יידנטום גופא. ווייל מ׳האט אָנערקענט נאר אַזאַ יידישקייט וואָס דער פאַרגויאישטער שכל באַשטעטיקט. אָפּגיפאַרטיקט מיט דער אויפקלערונג אינים אייגינים קרייז האט דער השכלה-פיאָנער גיזוכט דעם וועג צו דער וועלט. אַן-אויפגיקלערט יידישקייט וועט מסתמא דער גויאישער קאָפּ אויך תופס זיין. יידישקייטס-אויפקלערונג ווערט דעריבער פאַרוואַנדלט אין אַ פּאָליטיש פּראָגראַם. ווערט אַ כמו-משיח-אידעאַל, אַן-אויסוועג פאַר אַלע צרות. עס פעלט לדעתם נישט מער, ווי אויפקלערונג ביי די פעלקער. אַזוי גייט דער פּראָצעס. היימישע השכלה, יידישקייטס-רעפאָרם, פעלקער-אויפקלערונג, עמאַנציפּאַציע.

די אמונה אין דער השכלה האט באַהערשט דאָס מענדלזאנישע חדר. די אמונה אין דער השכלה האט גישוועבט איבער דעם היסטאָריקער גרעץ. די אמונה אין דער השכלה האט באַלעבט דעם רעפאָרמער גייגער. די אמונה אין דער השכלה האט באַגלייט דעם פּאָליטיקער הערצל. די ג׳ונט-אידעע, וואָס באַהערשט יעדע נאַציאָנאַל-וועלטלעכע אדער סאָציאַל-וועלטלעכע באַוועגונג זייט קנאַפע צוויי הונדערט יאָר אינים יידנטום איז פאַקט נישט מער ווי די אמונה אין דער השכלה.

ביז יעצט האט אונדז די השכלה-נאַאיוויטעט נישט גיוואונדערט. וואָס ווייסט מישטיינס גיזאָגט דער משכיל, דער אַמאָליקער ווי דער היינטיקער, פונים דעת התורה? בבחינה ידועה האט אונדז דערביי גופא באַהערשט דער השכלה-פּסיכאָז. מ׳האט אַנטשולדיקט דעם משכיל מיט מיעוט-הלימוד, מיט קאַרגער הבנה. מ׳האט אפשר נישט ווייניקער ווי ער גיגלייבט אינים כוח פון אויפקלערונג. וואָס איז דער וואונדער, אויב אונדזער היימישער „משכיל״ האט יעצט, ביים שטורים פון דער צייט, דערוואַרט אַזאַ תשובה-כוואַליע. צי איז יעצט דאָ אַן-אָרט מער פאַר השכלה? צי ווייזט נישט די גישיכטע ממש מיט די פינגער איר דורכפאַל? צי לעבט יעצט ווייטער עמיצער מיט דער השכלה-נאַאיוויטעט? ס׳-איז גיוויס אַן-אוממעגלעכקייט! די השכלה שטאַרבט אָפּ. דייטשלאַנד תוכיח!

וואסער שפּראַך באַזיצט היינט אַ גיהעריקע יידאַיסטישע ליטעראַטור? יידיש ווערט נאר גירעט. ליטעראַריש איז זי אפשר די אָרימסטע. העבּרעאיש ווערט באַנוצט נאר פאַר אייגינע. אפילו דער נוסח, דער אויפקלערונגס-שטייגער צילט בעיקר צו ייִדישע קעפּ. די איינציקסטע אייראָפּעאישע שפּראַך, וואָס שלאָגט דעם רעקאָרד בנוגע דעם, איז דייטש. איבער הונדערט יאָר האט די יידיש גילערנטע וועלט גיליפערט די גלענצנדסטע אָריגינאַל-איבערזעצונג, די שאַרפזיניקסטע אַפּאָלאָגעטיק, די גינויסטע גישיכטע, די שענצטע שילדערונג פונים יידנטום פאַר דעם דייטש. פאַרשידינע נוסחאות. ס׳-האט גיאַרבעט דער משכיל, דער ליבעראַל, דער רעפאָרמער, דער ציוניסט, דער אָרטאָדאָקס. דייטש באַזיצט אַן-אומגיהייער יידיש רייכטום. צי ס׳-איז אין אונדזער גייסט? צי עס שטימט מיט דעם אמת? דאָס איז נישט דערביי דער עיקר. גינוג איז. וואָס מ׳האט דעם גוי כסדר ראַציאָנאַל אויפגיקלערט. מ׳האט כסדר גיאַרבעט פאַר דעם ציל פונים „להראות לעמים ולשרים את יפי׳״. מ׳האט גישיצט דעם כבוד פונים יידנטום. מ׳האט גיזוכט דאָס בעסטע, וואָס מע פאַרמאָגט לדעתם. בלויז דאָס שחיטה-פּראָבלעם האט אין דייטש אַ פילזייטיקע וויסנשאַפטס ליטעראַטור. אַזוי יעדעס גיביט באַזונדער. נו, איז עס גינוג? ווער באַשאַפט דעם משוגענעם ראַסיזם? ווער פאַרווערט צונערשט די שחיטה? נישט דייטשלאַנד? נישט די אויפגיקלערטע נאַציע, נישט וואו יידנטום שטייט אויסגיפוצט צום שוי-פענסטער? נו ווי זעט אויס דער אויפקלערונגס דערפאָלג? איז עס נישט גינוג פאַר דעם דורכפאַל פונים השכלה-אידעאַל? איז נאָך נייטיק אַ מער שלאָגנדיקער באַווייז?

ווייזט אבער אויס, אַז אַפילו דער גישיכטע-מוסר, אַז אַפילו די פּשוטע לעבנס-לעקציע ניכטערט נישט אויס פונים השכלה פּסיכאָז. „אשרי הגבר אשר תיסרנו ד׳ ומתורתך תלמדנו״ (תהלים צ״ד–י״ב). וואויל איז דעם מענטש, וואָס באַקומט יסורים. אבער וואויל איז אים נאר דערביי, אויב ס׳-לערנט אים עפּיס. דער לימוד איז אבער אַ באַזונדער גליק. נישט יעדער איז דערצו זוכה. אַ בולטער באַווייז דערצו איז גיוועזן נחום סאָקאָלאָוו, וואָס האט אויסגיפירט די גאַנצע השכלה-אידעאָלאָגיע, וואָס האט מיטגימאַכט יעדע השכלה-שאַטירונג. אט א, דער אויסגיפּרואוועטער משכיל עצהט ערשט לעצטנס דעם יידנטום אַן-אויפקלערונגס אַקציע ביי די פעלקער. ביי אים גילט עס ווייטער ווי דער איינציקער רעטונגס וועג פאַר דעם כלל ישראל. אַ טעות האט איר גיחאַט, אויב איר האט גימיינט, אַז די השכלה גוססט, גייט אונטער. זי לעבט, זי באַצויבערט ווייטער. זי דינט כסדר אירע אָנהענגער. זי אַנטוישט נישט. די גרעסטע מפּלה שאַדט איר נישט. וואָס איז עס? אמונה טפלה, אַבערגלייבערישקייט. פאַנאַטיזם? ס׳-איז מער ווי דאָס.

אבער נישט בלויז די אויפקלערונג ביי גויים ווערט ווייטער באַטראַכט פאַר אַ גוט מיטל צו אונדזערע צרות. אַפילו די גאָר אַלטע השכלה, דער אויפקלערונג גייסט אינים יידנטום גופא, דער דראַנג צו יידישער אויסלייטישונג, די שטרעבונג צו פאַרוועלטלעכונג הייבט ווידער דעם קאָפּ.

אונדזער עולם האט פּשוט געיובלט פאַר פרייד צוליב דער אַנטשטאַנענער אַחדות ביי דער שחיטה-גזירה. נישטאָ די צרה, וואָס ברענגט נישט גוטס. דער „כנוס את כל היהודים״, דאָס גימיינזאַמע אחריות-גיפיל, דאָס אינערלעכע צוזאַמינגלידערונג איז אַ ווערטפולער אָפּצאָל פאַר דעם צער. וואָס די גזירה פאַרשאַפט, אַזוי האט גיפילט יעדער פּשוטער ייד, אַזוי האט גיטראַכט אונדזער פאָלקס-מענטש. וואָס עס גילט אבער פאַר אַ סתם-ייד, גילט נישט פאַר דעם משכיל. ס׳-איז אַ ספּעציפישע פּסיכאָלאָגיע. „אם תכתוש את האויל במכתש לא תסור ממנו אולתו״ (משלי) אים העלפט גאָרנישט.

אין די גאָר ערנצטע טעג, בשעת די אַנטיסעמיטישע שווערד האט גיפאָכיט איבער יידישע קעפּ, האט דער רעדאַקטאָר פון פּויליש-ציוניסטישער צייטונג, דער קעמפער פאַר דעם יידישן כבוד, דער נאַציאָנאַלער ייד איינגילאַדנט די יידישע סטודענטנשאַפט און פאַר איר רעפערירט אומגיפער מיט די ווערטער: „עס וואונדערט אונדז, פאַרוואָס קעמפט דער איידלער דיכטער סלאָנימסקי, דער גיטרייער יורש פונים מיצקעוויטש-גייסט, מיט דעם יידנטום בכלל? פאַרוואָס זעט ער נישט, אַז דאָס פאַרשריגינע יידנטום איז נאר אַ שוואַרצע פלעכע ביי אונדז? פאַרוואָס פאַרשטייט ער נישט, אַז יעדעס פאָלק באַזיצט אַזאַ שיכט? פאַרוואָס ווייסט ער נישט אַז אויסער דעם שיכט איז ביי אונדז דאָ אַ פּראָגרעסיווער עלעמענט, וואָס קעמפט פאַר וועלטלעכקייט נישט ווייניקער, ווי סלאָנימסקי גופא? אַדרבה. מע איז שוין דערמיט גיוועזן גאָר ווייט. נאר דער צופאַלאַמטער אַנטיסעמיטיזם שטערט אונדז אין דער מלחמה מיט דער שוואַרצער פלעכע (גימיינט די מאַסע. וואָס האַלט דאָס טראַדיציאָנעלע חדר, די ריטועלע שחיטה, די טהרת המשפחה וכדומה)״.

אַזוי רעט אַ משכיל בשעת דייטשלאַנד פּלאָגט עד חרמה דווקא דאָס ווייסגיוואָרינע יידנטום. בשעת יעדע אוניווערזיטעט איז באַפלעקט דווקא מיט דעם בלוט פונים פאַרטגישריטינים עלימענט. בשעת די גאַנצע נישט-יידישע גיזעלשאַפט דולדיט, אדער העלפט גאָר צו כּיילמאָל צו אונדזערע צרות. נו, איז עס בלויז אַבערגלייבערישקייט, פאַנאַטיזם, קרענקלעכער פּסיכאָז? ס׳-איז פיל מער ווי דאָס. דער פעלער ליגט פיל טיפער. עס פעלט בעיקר יידישער דעת. ווייל וואו דעת, דאָרט אויפקלערונג, דאָרט שכל. וואו נישט, אומזיסט יעדע מי. עס העלפט נישט דעם משכיל, ווי עס העלפט נישט דעם גוי. ווי אַזוי דערוואָרבט דער ייד אַזאַ דעת?

דאָס דערקלערט ווידער אַ צווייטער מדרש.

„יעדע מצוה שלעפּט צו אַ צווייטע מצוה. יעדע עבירה שלעפּט ווידער צו אַ צווייטע עבירה. אויב ס׳-האט עמיצער אויסגיפירט אַן-עבירה בשוגג, דאַרף דער צער נישט זיין איבער דער באַגאַנגינער עבירה, נאר איבער דער נענטערער מעגלעכקייט צו אַ צווייטער עבירה. אַזוי זאָל די פרייד נישט זיין איבער דער אויסגיפירטער מצוה, וואָס איז אים אונטערגיקומען. נאר איבער די פיל מצוות, וואָס זעלן אים צוליב דעם ווייטער אונטערקומען״ (תנחומא ויקרא).

אַן-עבירה בשוגג איז אַן-עבירה. אבער פיל ערגער איז די גילעגנהייט, וואָס זי שאַפט פאַר אַנדערע עבירות. די ערשטע עבירה איז נאר בשוגג, אבער די אַנדערע. ווער ווייסט, ווי ווייט זי גרייכט? ס׳-איז רעכט, אַפילו ביז צו מזיד. פאַרוואָס? ווייל דאָס איז דער כוח הפעולה. זי שאַפט אַן-אָרט פאַר דעת. זי גרייט צו אַ גילעגנהייט פאַר דעם מזיד. זי פאַרלייכטערט די אויפנאַמיקייט פונים שכל. אויב די אומבאַוואוסטזיניקע עבירה ווירקט אַזוי ווייט, ווי גרויס איז ממילא דער כוח פון דער באַוואוסטזיניקער מצוה? אויב מע פירט אויס די מצוה בכוונה לשם שמים, כאָטש ס׳-פעלט דערביי די פולע השגה. ווערט דערמיט פאַרוואָרצלט אַ העכערער דעת, וואָס גייט אַריבער ווייט דעם גבול פונים שכל. די שוואַכסטע פעולה לאָזט איבער, לויט דער תורה, מער רושם, ווי דער שאַרפסטער שכל. אַ מצוה וואָס ווערט אויסגיפירט אַפילו בלי כוונה, ווירקט שטאַרקער, ווי די גילונגנסטע אויפקלערונג. אט איז די מצוות שכחה נישט מער ווי אַ מצוה בלי כוונה. איז עס נישט אַ לימוד פאַר אַלים. אויב זי גיהער צו די תרי״ג מצוות?

וואָס איז דער וואונדער, אויב דער פּשוטער פאָלקס-ייד, וואָס איז אינטעלעקטועל נישט גיבילדעט, וואָס איז אַפילו נישט— ווי מע רופט עס אינטעליגענט, פאַרשטייט גיכער דעם סוד פונים לעבן, הערט דייטלעכער דאָס קול צו תשובה, דערבליקט שנעלער דעם משפט אין דער גישיכטע. דערפילט בעסער דעם טעם פון די מצוות? דער ייד, וואָס טראָגט ציצית, וואָס היט שבת, וואָס עסט מצה, וואָס בלאָזט שופר, וואָס פאַסט יום-כפור, וואָס בענטשט חנוכה-ליכט פאַרשטייט זיכער בעסער דאָס יידנטום, ווי דער אַזויגירופינער אינטעליגענט, וואָס פילאָזאָפירט איבער דער גאַנצער וועלט. וואָס העלפט אים די אויפקלערונג, אויב ער באַזיצט נישט די צוגרייטונג, די אויפנאַמספּעאיקייט, דעם דעת? די קלענצטע מצווה פירט צו דער גרעסטער השגה. דער טיפסטער קאָפּ בלייבט אבער טעמפּ פאַר דער פּשוטסטער הבנה. אַ תלמיד חכם שיש בו דעת באַווייזט, אַז די חכמה איז ביי אים אַ רעזולטאַט פונים דעת. אויב ער באַזיצט נישט דעם דעת. וואָס די פעולה שאַפט ווערט זי גיצוימט ביי דער מינצטער קלייניקייט. אַזאַ כוח האט די מצווה. זי שאַפט דעת. זי גרייכט דאָרט וואו דער שכל גרייכט נישט. דעריבער העלפט נישט די אויפקלערונג, נאר דער דעת, נישט די „השכלה״, נאר די מצוות. וואָס מער פּראַקטיש יידישקייט, אַזוי פיל מער השגה אינים יידנטום וואָס מער מצוות, אַזוי פיל מער גיפיל פאַר תורה. אַזוי פיל מער פאַרשטענדניש פאַר גישיכטע, אַזוי פיל מער פרייד פאַר דעם גורל. אויב די מצווה-פעולה שאַפט דעם דעת ביים ייד, עפנט זי גיוויס דאָס גויאישע אויג פאַר אַ מינימאַלער השגה על כל פנים אינים יידנטום. יעדנפאַלס איז דער קיום המצוות, די ספּעציפיש-יידישע דערוואָרבונג פונים דעת, דאָס איינציקע מיטל, אַזוי כלפּי פנים ווי כלפּי חוץ, פאַר אונדזער שווער גיפּרוּוועטער צייט.

שוין אַרויס פון דרוק דאָס וויכטיקע בוך פאַר יוגנט
דאָס צווייטע בוך פון דער יובל-ליטעראַטור

פאַרהוילינע קדושה

פונים באַקאַנטן גילערנטן און פּעדאַגאָג
ד״ר משה אשער

דאָס דאָזיקע נוצלעכע בוך אַנטהאַלט אַ ריי באַלערנדיקע אָפּהאַנדלונגען וועגן צניעות- און קדושה-לעבן פון דער יידישער יוגנט. דאָס בוך מוז גילייענט ווערן פון דער רעליגיעזער יוגנט!

די גרעסטערע פּרקים אינים בוך:

א) ווען די יוגנט ווערט צייטיק, ב) תכלית פונים דאָזיין, ג) די גרויסע טעותים, ד) יוגנט-לעבן פון דער פרוי, ה) דערציאונג פונים מיידל, ו) פרייד פונים משפּחה-לעבן.

דאָס בוך האַלט 52 זייטן און קאָסט 95 גר. 5 עקז. 3 זל.

אויף קרעדיט ווערט נישט גישיקט!

י. ל. גערשט /

צוויי דורות השכלה-ליטעראַטור

I.

אין דער לינקער מחנה פייערט מען דאָס יאָר יובילעאומס לכבוד דעם 100-סטן געבוירנטאָג פון פאַרשטאָרבענעם ש. י. אַבראַמאָוויטש (באַקאַנט מיט זיין פסיידאָנים: מענדעלי מוכר ספרים) און דעם זעכציקסטן געבוירנטאָג פון ש. טשערניכאָווסקיס.

די דאָזיקע צוויי שרייבער שטעלן מיט זיך פאָר אַ תקופה פון צוויי דורות השכלה-ליטעראַטור, וואָס איז אַפילו במשך איר קיום אַדורכגעגאַנגען פאַרשידענע עטאַפּן און שינויים, אָבער וואָס נוגע דעם גאַנג פון אירע אידעאישע הויפּט-יסודות קען זי דורך זיי גראָד געקענצייכנט ווערן.

דער עיקר מהות פון דער השכלה אין אַלע אירע פאַרשידענע פאָרמען איז אייגנטלעך די אַסימילאַציע-פאַרקרענקטקייט איבערצואַנדערשן דאָס יידישע לעבן לויט גויאישע מוסטערן. אַנטשטאַנען איז זי ס-ערשטע מאָל אין מערב-אייראָפּע ביים עפענען זיך פון די טויערן פון געטאָ, ווען די פרעמדע ווינטן פון דעם גויאישן אַרום האָבן אָנגעהויבן אומגעשטערט און האַסטיק אַריינבלאָזן אין דער יידישער מחנה. די מהומה, וואָס איז דאָרט אַנטשטאַנען האָט דערפירט אַ טייל פון די שוואַכע און נערוועזישע געטאָ-יידן אונטערצוגעבן זיך די פרעמדע ווינטן און אַרבעטן אויך דערפאַר די געזונטע טיילן פון דער יידישער מחנה איבערצוענטפערן אין זייער רשות.

די דאָזיקע דערשיינונג איז אין איר גאַנצער טרויעריקייט פאָרט נישט קיין אומפאַרשטענדלעכע און אויסערגעוויינטלעכע. ביים דירעקטן צוזאַמענשטויס פון יידישן לעבן מיט זיינע אייגנאַרטיקע יסודות און טראַדיציעס אַנטקעגן איבער דעם גויאישן לעבנס-שטייגער און לעבנס-שיטה, וואָס זענען דאָך אין זייער תוך אַריין אינגאַנצן פאַרשידן און כמעט שטענדיק בולט סתירהדיק. — איז זיך נישט איבעריק צו וואונדערן ווען פרעמדע השפעות רופן אַרויס מהומות אין דער יידישער מחנה. אַזעלכעס טרעפן מיר אויך אין די אַלטע צייטן פון מאָל צו מאָל ווען יידן זענען נישט געווען אין גלות. זייער גרויס איז אָבער די דאָזיקע סכנה ווען אַזאַ צוזאַמענשטויס קומט פאָר אין גלות, וואו יידן זענען צעזייט און צעשפּרייט און האָבן נישט די אַלע מלוכהשע און רעכטלעכע מעגלעכקייטן צו פאַנצערן דאָס יידישע לעבן אַנטקעגנאיבער דעם אַ סך שטאַרקערן און אומגעהייער לאַנדיקן גויאישן אַרום.

די השכלה-באַוועגונג אין מערב דערנאָך אויך אין מזרח, וואָס איז אַנטשטאַנען ביי יידן אין דער נייער צייט איז טאַקע געווען נישט אַנדערש ווי אַ דירעקטער פּועל-יוצא פון דער דאָזיקער גויאישער אַסימילאַציע-מהומה אין דער יידישער מחנה מיט אַלע אירע טרויעריקע באַגלייט-סימנים.

פאַרשידן און פילצאָליק זענען די פאָרמען פון די פאַרגויאישע השכלה-מהומות. מ׳קען אָבער זייערע מלחמה-מיטלען און אויסדרוקס-פאָרמען טיילן אין צוויי הויפּט-גרופּן, סיי וואָס נוגע צייט און ביי וואָס נוגע מהות. צו דער ערשטער קען מען פאַררעכענען די האַלב-רעפאָרם השכלה פון פריהערדיקן דור, וואָס איז נישט אַרויסגעטרעטן אָפן און בולט מבטל צו מאַכן דאָס גאַנצע יהדות נייערט האָט זיך באַגנוגנט מיטן אַריינפירן אין אים אויף פאַרשידענע אופנים תיקונים לויטן גויאישן מוסטער און צייטנווייז האָט זי נאָך דערביי כסדר געגעבן צו וויסן, אַז דאָס מיינט זי גאָר די טובה פון יהדות און יידישן לעבן. צו דעם אַנדערן טיפּ השכלה קען מען פאַררעכענען די גייסטיקע פאַרוועלטלעכונגס-אַסימילאַציע, וואָס זאָגט אָן אָפן און אַנטשידן אַן-אויסראָטונגס-מלחמה דעם גאַנצן יידישקייט אין נאָמען פון די פאַרשידענע גויאישע. אַלטע און נייע געצנדינסטן און וואָס איז דער עיקר אַ געזעצלעך קינד פון דעם ערשטן טיפּ, ווערנדיק אויסגעהאָדעוועט אויף זיין שויס.

אַלס פּאָסיקן פאָרשטייער פון ערשטן סאָרט השכלה קען מען לייכט פאַררעכענען ש. י. אַבראַמאָוויטשן לויט ווי ער האָט אירע אַני-מאַמינס פאַרטייטשט אויף זיין שטייגער אין זיינע משכילישע חיבורים.

אַבראַם. האָט זיינע השכלה-טענדענצן געבראַנגט צום אויסדרוק נישט אַזוי אין פּובליציסטישער ווי דער הויפּט אין דערציילערישער פאָרם. אויף דעם געביט האָט ער אַפילו אויך געהאַט זיינע פאָרלייפער אין געשטאַלט פון אַ י. פּערל, מאַפּו וכדומה. **אָבער ער איז זיי איבערגעשטיגן מיט זיין שרייבערישער באַגאַבטקייט און דערפאַר האָט ער אָבער איבערגעלאָזט נאָך זיך אַ דויערהאַפטערע** ליטעראַרישע געדעכעניש.

אין מאַפּוס „עיט צבוע״, אין „דאָס פּוילישע יינגל״ לינעצקיס וכדומה טרעט שוין אַרויס גאָר בולט די משכילישע טעמפּקייט און **אייטעלע תמעוואַטיקייט** אין די פּראָבלעמען פון יידישן לעבן, וואָס זיי האָבן זיך גענומען צו מאָלן עס און שטראָפן. ס-איז שווער ממש צו באַגרייפן ווי אַזוי זייער השכלה-תאווה האָט געקענט ביי זיי אָפּנעמען די ראייה פאַרן אמתן כאַראַקטער פון דעמאָלטיקן יידישן לעבנס-שטייגער און האָט געקענט ביי זיי פּועלן אים אַזוי אויסערגעוויינטלעך צו פעלטשן און פאַרקרומען.

דאָס דעמאָלטיקע יידישע לעבן אין מזרח-אייראָפּע האָט באַוועזן אַן-אומגעהייערע מאָס אינערלעכע שיינקייט און נשמה-יתירהדיקע פאַרביקייט. דעמאָלט האָט נאָך פול און שטאַרק געשטראָמט דער קוואַל פון חסידות, וואָס האָט ס-גייסטיקע יידישע לעבן באַרייכערט מיט אַזוי פיל טיפקייט, איידעלע פאַרחלומטע משיח-בענקעניש און געלייטערטע ריינקייט. אין רוסלאַנד האָט דעמאָלט געלייטערט און געהייליקט ס-יידישע לעבן און טראַכטן דער הייסער שטראָם פון לאַדיער רבס חב״ד און די שטראַלנדיקע פנימער פון זיינע פולבלוטיקע יורשים-אייניקלעך, וואָס האָט געגראָבן אומגעהייער אין דער טיף און צוגלייך אָנגעשפּאַרט די הויכע הימלען... אין אוקראַינע ווידער האָבן אָנגעצונדן אָן אַ שיעור ליכטער דעם בעל שמס אייניקלעך אין געשטאַלט פון אַ רבי ברוך ממעזשיבוזש, רבי נחמן בראַסלאַווער און זייערס גלייכן, מיט זייער פאַרבנרייכער קוועלידיקייט. אין פּוילן האָבן שוין העל געווינקן די לייכטנדיקע שטערן פון אַ קדושת לוי, אַ חוזה, דער ייד פון פּשיסכע וכדומה, וואָס האָבן אַריינגעבליצט אין די פאַרוואָרפנסטע ווינקעלעך פון יידישן שטעטל און דאָרט אויסגעגאָסן גאַנצע עמערס ליכט, פרייד און צניעותדיקע שיינקייט. אָבער אויך די מתנגדישע וועלט איז דעמאָלט נאָך ווייט נישט אָפּגעשטאַנען אין איר ספּעציפישער גרויסקייט פון טיפער למדנות, איידעלער יראת-שמים און שטרענגער, ריינער לעבנס-דיסציפּלין — אַ ירושה פון ווילנער גאון און זיינע תלמידים.

בקיצור ס-יידישע לעבן איז אין יענע תקופות געווען אַזוי דערהויבן, אינטערעסאַנט און פאַרבנבליציק, אַז מ-האָט געקענט דערפון שפּינען די בעסטע קאַנוועס פאַר גאָר גרויסע עפּאָפּייען פון אייגנאַרטיקן יידישן שניט, וואָס וואָלטן אין זייער וואָגיקייט אַ וודאי נישט געדאַרפט בלייבן הינטערשטעליק פון לאָמיר זאָגן דאָס פּוילישע לעבן אין יענער תקופה, פון וואָס אַ מיצקעוויטש האָט געקענט אויפשטעלן זיין „הער טאַדעאוש״ א. ד. גל.

אָבער אַזוי איז גראָד נישט געשען. די משכילישע פאַנטאַזיע האָט גראָד אַוועקגעפירט אין דער פאַרמ׳אוסטער, פאַרקרומטער וועלט פון די האַלב אויסגעטראַכטע, האַלב קאַריקאַטוריזירטע בילדער פון קאַבצאַנסק, גלופּסק און זייערס גלייכן. דאָ האָט זי געפונען אַ ברייטע מעגלעכקייט אָפּצולאַכן און אָפּצושפּעטן פון יידישן לעבנס-שטייגער און עס מאָלן אין שפּיגל פון כל-ערליי גייסטיקע און פיזישע קאַליקעס, אומהיילבאַרע פאַרנאַרישטע בטלנים און סתם צו להכעיסדיקע רשעים און בלוט-זייגער. נישט בלויז ס-אינערלעכע, טיפע און אומגעהייער גייסטיק-דערהויבענע יידישע לעבן האָבן די משכילים לחלוטין נישט געוואָלט און נישט געקענט באַגרייפן נייערט אויך דאָס עקאָנאָמישע טאָג-טעגלעכע לעבן, וואָס איז אין אַ גרויסער מאָס געווען איינזייטיק און פאַרוואָרלאָזט צוליב די דריקנדיקע רדיפות אונטער דער צאַרישער ממשלה, איז ביי זיי געווען אינגאַנצן געפעלשט און שלעכט אויסגעטייטשט.

נישט אין געוויינלעכער תוכחה-זאַגעריי איז זיי געגאַנגען, וואָס אַפילו אויב זי וואָלט געווען ערלעך. אָן משכילישע אַסימילאַציע-כוונות, איז זי אויך געווען צו פיל איבערגעטריבן און אָפּשפּעטעריש. יידישע גדולים האָבן אַוודאי זיך נישט אָפּגעשטעלט קיין מאָל פאַר דער שאַרפסטער ריינער תוכחה פאַרן פאָלק. דאָ איז אָבער געווען דער פאַל אַ לחלוטין אַנדערער. די יידישע אָרעמקייט און עקאָנאָמישע אָפּהענטיקייט, וואָס איז געווען אַ דירעקטער רעזולטאַט פון דער צאַרישער ווירטשאַפט און שנאת ישראל, איז געוואָרן אַ דאַנקבאַר מיטל אין די משכילישע הענט אָפּצוחוזקן פון גאַנצן טראַדיציאָנעלן לעבנס-שטייגער, און עס איבערצובויען לויט די צוגעגרייטע אייטעלע השכלה-רפואות. פון דאַנען נעמט זיך דער באַשייד צו דעם דעמאָלטיקן מצב אין דער משכילישער צושטערערישער אַרבעט.

די פאַנאַטיש-איינגעשפּאַרטע משכילים האָבן זיך איינגערעט, אַז די גאַנצע סיבה פון די רדיפות אויף יידן און זייער עקאָנאָמישע אָפּגעשטאַנענקייט שטאַמט נאָר פון דעם, וואָס יידן זענען ווייניק געבילדעט אין דער וועלטלעכער השכלה און זענען נישט ענג צונויפגעגאָסן מיטן הערשנדיקן פאָלק. ווי נאָר — אַזוי האָבן זיי זיך איינגערעט — די יידן וועלן זיך שטאַרק בילדן אין דער פּראָפאַנער השכלה און זיך נענטער באַהעפטן אין דעם גויאישן לעבנס-שטייגער, דעמאָלט וועלן פאַרשווינדן אַלע סיבות פון די יידישע צרות. די טיפּישע משכילישע פלאַטשיקייט און אומבארחמנותדיקע טעמפּקייט פאַר די טיפע אָרגאַנישע סיבות פון די גוייִמס שנאה צו יידן, איז דעמאָלט באַטראַכט געוואָרן דורך זיי אַלס די טיפזיניקסטע חכמה, אין וועלכער ס׳איז גאָרנישט מטיל ספק צו זיין. היינט, למשל, נאָך די לעצטע געשעענישן אין יידישן לעבן אין גלות, פאַרשטייען שוין אויך אַ סך פון זייער מחנה דאָס גרויסע נאַרישקייט פון אַזאַ מיינונג. דעמאָלט אָבער איז נאָך די דאָזיקע מיינונג געווען ביי זיי אין פולן גלאַנץ און אויף איר יסוד האָבן זיי אַרויסגעשטעלט די ערגסטע אַטאַקיס-מאַשינען אַנטקעגן דער טראַדיציאָנעלער יידישער מחנה, וואָס האָט נישט געגלייבט אין דעם דאָזיקן משכילישן שטות.

צו פּראָפאַנער בילדונג אין איר נישט אַנטאַרטעטער פאָרים, האָבן פרומע יידן זיך קיין מאָל נישט באַצויגן מיט פיינטשאַפט אָדער התנגדות. פאַרקערט, גאָר גרויסע יידישע גדולים אַפילו אין די לעצטע דורות, האָבן זיך אָפט אין איר אויסגעצייכנט און פאַרט איז דאָס געווען גאַנץ פשוט און פאַרשטענדלעך. אַזאַ חיבור ווי דער „ספר הברית״, למשל, איז געשריבן געוואָרן דורך אַ ליטווישן גדול אין אַ גרויסן ירא שמים און זיין ספר איז אָנגענומען געוואָרן מיט דער גרעסטער ליבשאַפט אין אַלע יידישע שטובן. נישט קיין קלענערער, ווי דער ווילנער גאון, למשל, האָט זיך אויך אויסגעצייכנט אין וועלטלעכער וויסנשאַפט און ס׳איז געווען גאַנץ פשוט ביי אַלע. אויב די מאַסן פון פאָלק זענען דעמאָלט נישט געהאָדעוועט געוואָרן אויף דער וועלטלעכער בילדונג אין אַ גענוגנדיקער מאָס, איז דאָס געווען אין שייכות מיט דעם יידישן מצב אין גלות, וואָס פאָדערט מייסטנס אַ שטאַרקערע קאָנצענטרירונג און איינשליסונג אין דער ספער פון ריינער יידישער גייסטיקייט אַקעגן-איבער דעם גויאישן אַרום. באַווייזן פון אַזעלכע סכנות האָבן די געטרייע יידישע פאָלקס-פירער געהאַט נישט ווייניק פון מערב-אייראָפּעאישן יידישן לעבן אין זייער צייט. דאָרט, אין מערב, האָבן דאָך די יידן איבערגעטרעטן זייער גייסטיקן געטאָ און וואָס פון זיי איז געוואָרן אין הינזיכט פון אָפּהיטן דאָס אייגענע יידישקייט, איז אַלע געווען גוט באַקאַנט.

אָבער דאָס איז נאָך נישט געווען דער עיקר. מער אָפּשטויסנדיק פון דער פּראָפאַנער השכלה האָט דאָך געמוזט ווירקן שוין דאָס, וואָס די מזרח-אייראָפּעאישע משכילים אַליין זענען געווען שטאַרק פאַרקרענקט אין דער גייסטיקער אַסימילאַציע. זייער דראַנג צו בילדונג איז אייגנטלעך געווען אַ דראַנג צו גויאיש לעבן, טראַכטן און פילן. זיי אַליין האָבן געגעבן אַ לעבעדיקן משל פון דעם גרויסן שאָדן, וואָס זייער השכלה וועט מיט זיך ברענגען. דער שטאַרקער אומצוטרוי און חשד אַקעגן-איבער זיי מצד רעליגיעזן כלל, איז טאַקי געווען ביי אַזאַ מצב אומפאַרמיידלעך.

די פאַרעקשנטע משכילים האָבן זיך אָבער פון דעם נישט געמאַכט וויסן. זיי האָבן אויסגענוצט דאָס יידישע מאַטעריעלע דחקות אַלס אינסטרומענט אַרויפצופירן דעם יידישן עולם אויף די מסוכנדיקע וועגן פון פאַרגויאישטער השכלה. די בעלעטריסטיק, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיטן אָפּחוזקן און אָפּלאַכן פון יידישן לעבן איז געווען אין זייער האַנט צו דעם אַ שטאַרק כלי-זיין. דאָס משכיליזירטע יונגוואַרג האָט טאַקי אָנגעהויבן אַנטלויפן פון דער יידישער מחנה און זיך נישט אָפּגעשטעלט אַפילו פאַר שמד. אַגב איז דאָך אַ פאַקט, אַז די קינדער פון די אָנגעזעענסטע משכילים, ווי, למשל, אַ ח. ז. סלאָנימסקי, י. ל. פּרץ, אחד העם וכדומה און אַפילו אַבראַמאָוויטש אַליין, נישט אויסגענומען, האָבן זיך געשמדט. און דערביי האָט דער רוב פון זיי, ווי באַקאַנט, געקוקט אויף דעם גאַנץ רואיק און ס׳האָט זיי ממילא נישט געשטערט אָנצוהאַלטן מיט זייערע געשמדטע קינדער נאָרמאַלע גוטע באַציאונגען. און ס׳דאַרף כלל נישט חידושן דער דאָזיקער משונהדיקער פאַקט, ווען מע באַטראַכט אים אין ליכט פון דער פאַרגויאישטער השכלה-אַסימילאַציע.

נישט דערגאַנגען צום פנימיות און אינערלעכער אייגנאַרטיקער שיינקייט פון יידישן לעבן, האָבן די משכילישע שרייבערס, ווי געזאָגט, אַפילו די שאָל זיינע און גרויע אַלטעגלעכקייט אין גאַנצן געפעלשט און פאַרמיאוסט. נישט קיין וואונדער, ווען, למשל, אַזאַ איינער, ווי דער פּוילישער שרייבער ק. יונאַשאַ (שאַניאַווסקי) האָט זיך גראָד אָנגעכאַפּט אין אַבראַמאָוויטשיס גראָטעסקע-דערציילונגען און האָט זיי איבערגעזעצט פאַרן פּוילישן לייענער. ער, יונאַשאַ אַליין, האָט, וואָס אַן־אמת גאָרנישט ווייניק געשריבן שילדערונגען פון יידישן לעבן, וואָס ווייזן זייער בולט, ווי ווייט זייער מחבר האָט זיך באַמיט צו מאָלן יידן מיט די שוואַרצסטע פאַרבן און דערביי אָנשטעלנדיק אַ תמעוואַטע מינע. נישט מער, צו יונאַשין קען מען נישט האָבן קיין צו גרויסע פּרעטענציעס מכמה טעמים. וואָס קען דען אַ נישט-ייד באַגרייפן פון יידישן לעבן, אין דער צייט, ווען ס׳איז פאַר אים, בהכרח, אַ פרעמדע, אומבאַקאַנטע טעמע. ס׳פעלן אים אַפילו די עלעמענטאַרע ידיעות וועגן יידישע קולטור-אוצרות וואָס האָבן דאָך געשפּייזט און געפאַרימט דאָס יידישע לעבן אויף אַ דירעקטן אופן. אַפילו אַזאַ איינע, ווי אָזשעשקאָ, למשל, וואָס האָט זיך שוין יאָ באַמיט אין אירע דערציילונגען וועגן יידן אַריינצופּלעכטן יידישע קולטור-פּראָבלעמען, ווערט גאַנץ אָפט געשטרויכלט אין די גרעסטע לעכערלעכקייטן און נאַרישקייטן און מ׳ע זעט דערביי אַזוי בולט, ווי די גאַנצע טעמע איז איר פרעמד און אומבאַגרייפלעך. יונאַשאַ איז אָבער דערצו אויך געווען גאַנץ פיינטלעך צו יידן און ס׳איז פאַר אים געווען דאָס גרעסטע גליק, זיי מאָלן וואָס ערגער, אומגעלומפּערטער און דער עיקר, וואָס לעכערלעכער. ער האָט דעריבער געפונען אין אַבראַמאָוויטשיס „פישקע דער קרומער״ דאָס פּאַסיקסטע מאַטעריאַל פאַר זיין געשמאַק און די קאַריקאַטוריזירטע יידישע „דאַן קישאָטן״ זענען פאַר אים געווען וויכטיק צוצוטראָגן דעם פּוילישן לייענער.

אין די לעצטע יאָרן האָט אַבראַמאָוויטש זיך שטאַרק צוריקגעקערט צום יידישקייט. לויט ווי עס זאָגן עדות זיינע נאָענטע חברים ביאַליק און ראַווניצקי, האָט ער אָנגעהויבן אָפּהיטן אויך מצוות מעשיות און באַוואָרענען דערצו האָבן אים טיפע אינערלעכע איבערלעבונגען נאָך אַ קרענק. דערפון איז טאַקי לייכט צו פאַרשטיין, פאַרוואָס זיינע לעצטע זאַכן זענען שוין אין אַ גו ויסער מאָס אויסגעלייטערט פון דעם משכילישן שימל, וואָס האָט אָנגעפילט זיינע ערשטע חיבורים. אין זיין „שלמה ר׳ חיימס״ שרייבט ער שוין וועגן יידישן לעבן פון זיין יוגנט-צייט, פון וואָס ער האָט אַמאָל אַזוי אָפּגעחוזקט און שאַרזשירט, מיט יראת הכבוד און ראָמאַנטישן פּיעטעט. צוזאַמען מיטן טיילווייזן אויסלייטערן זיך פון זיין נשמה-מצב, האָט זיך אויך בהדרגה געענדערט זיין משכיליש-פאַרבלענדעטער קוק אויפן יידישן לעבן פון זיין צייט און דאָס אפשר אויך אויף אַ פאַר אים אַליין אומבאַוואוסטן אופן.

נישט אַלע דערקענען אָבער די דאָזיקע ענדערונג. זיינע גראָטעסקע און ליצנותדיק-משכילישע חיבורים ווערן כסדר געלויבט דורך דעם לינקן עולם און דער תמימותדיקער לייענער, וואָס גיט זיך אונטער זייער השפעה, ווערט אַזוי אַרום פאַרפירט אין פאַרקריפּלטע שילדערונגען פון אַמאָליקן יידישן לעבן און זייגט נאָך אין זיך דערצו אַריין אַלט-משכילישע, עבר ובטלדיקע דעות. די פאַרדאַרבענע השפעה פון דער דאָזיקער השכלה-ירושה איז אויף אַזאַ אופן גענוי קלאָר.

ישראל עמיאַס

שטילקייט

אַ לאָזט מיך שטיל אַזוי, אַליין אין פאַרנאַכט
דאָס וואַסערל וואַרט אויף מיר מיט זיין שטילן סוד
אַ שטערט מיר נישט, איר מענטשן פון דער שטאָט
נאָר מיר אַליין דאָס מעשהלע פאַרטראַכט
ווערט דאָס וואַסערל דערציילן און אַנטשוויגן ווערן.

אַ פאַררוישט מיר נישט מיין בוים, לאָמיך זיין רויש דערהערן
פאַר מיר, פאַר מיר, האָבן צווייגן אָנגעגרייט
אַ געשיכטעלע פון גליק און פון שטילער פרייד
אַ מעשה פון דער זון פון דער לבנה און די שטערן,
אַ שטערט מיר נישט איר מענטשן פון דער שטאָט
לאָז אָפּדערציילן דער בוים און אַנטשוויגן ווערן...

אסתּר הייטנער — דאָס קיניגרייך פון דער פרוי

(ארום דעם מהות פון דער פרוי לויטן יהדות)

מע מוז אויך וויסן אַז דער וואויל פון דער פאַמיליע איז אָפּהענגיק נאָר אין דער פרוי און מיר. ס-יידישע פאָלק, נייטיקט זיך גאָר שטאַרק אין אַזעלכע מוסערס, שוועסטערס, וועלכע זאָלן איינהילן זייער אַרבּיט, די שטוב מיט וואַרימקייט, ליבשאַפט, מע זאָל נישט הערן קיין גרילצעריי אין די אויערן פון אַלע זייטן.

אבער די דאזיקע ליבע צו ווירטשאַפט מוז פאַרפלאַנצט ווערן אינים מיידל, אין די פריעסטע יאָרן, ווען דאָס מיידל איז פסיכיש און פיזיש צוגיגרייט דערצו. מע דאַרף זי אַריינציען אינים אַרבּיטס-קרייז פון דער שטוב, צוגיפּאַסט לויט דער עלטער. נישט אַרויסיאָגן אַ קינד פון דער קיך, נישט זאָגן: גיי! הײַסט נאָך צייט! נאָר אויב זי ווייזט אַרויס ווילן דערצו, דאַרף מין זי סיסטעמאַטיש אַריינציען אין דער אַרבּיט. זאָל זי זיך אויסלערנינען פלייש-זאַלצן, קאָכן און אַלץ וואָס איז דערמיט פאַרבּינדן און ספּעציעל די יידישע זאַכן, כשר-מאַכן, חלות-פלעכטן, מע דאַרף זי אַריינגיוויינינן אין די גרונט-עקרים פון דער ווירטשאַפט ווי אָרדינונג, ריינקייט, גישיטקייט, אַרבּיט-זאַמקייט, באַשיידנקייט א. ד. ג.

אבער די אויפגאַבע פון דער פרוי ווערט נישט איןגאַנצן אויסגיפּולט מיט דער ווירטשאַפט. די אַנדערע אויפגאַבע איז די דערציאונגס-אַרבּיט. די שווערקייט ליגט נישט בלויז אין דער ווירטשאַפט נאָר אויך אין דער זיטלעכקייט, אינים רעליגיעזן פירן די שטוב, דאָס ליכט פון ריינקייט, יידישער בטחון זאָל נישט פעלן. דערצו מוז מין אין די פריעסטע יאָרן אַריינגעבן אינים מיידל גינוג יידישן שטאָלץ און פילבאַרקייט, פאַר יידישע זאַכן, די יידישע גישיכטע פאַרמאָגט גינוג מאַטעריאַל וואָס קען אויסגינוצט ווערן אין די דערציאונגס-אַרבּיט אַלס יידיש קינד מיט יידישן פייער און גלייבן. וועט אַזאַ מאַטעריאַל ווי גיהעריק אויסגינוצט ווערן, וועט דאָס קינד זיך איינלעבן און אויסלעבן אין אַט דער יידישער מסורהדיקער וועלט.

די פרוי וואָס דאַרף זיין די מיטבויערן פון לעבן, מוז אויך זיך אָריענטירן אין אַלגימיינער ווּיסנשאַפט, פּאָליטיק און באַזונדערס אין די פּאָליטישע און אידעאישע אָנשויאונגין פון איר מאַן, כדי צו קאָנין באמת זיין אַ באַגלייטערן אין אַלע פּרטים, וויסן אויסצוקלויבן דאָס גוטע און ריינע פּנים לעבן, זאָל זיך קענין אַדורכרעדן מיט איר מאַן און דער מאַן זאָל זיך שואל עצה זיין בּיי איר.

שוין צוליב אירע אויפגאַבן אַליין, קען זי נישט מיטזיין אין גישעפט אויף אַזויפיל ווי דער מאַן, זי מוז אבער אים געבן מוט צו דער אַרבּיט ער זאָל האָבן אין איר אַ פאַרשטייענדיקן חבר, וואָס פאַרשטייט ווי אַזוי אויסצומיידן שטורימס און גישרייען. די פרוי מוז מיט איר חכמה פירן דערצו אַז דער מאַן זאָל זיך וועגן אַלים, מיט איר באַראַטן, אַדורכשמועסן און פאָלגן אין אַזוי קען זי זיין זיכער אַז ער שעצט זי און איז באמת גיטריי. דען דאָס פאָלקאמע קעגנזייטיקע פאַרטרויען, פאַרערונג און גידאַנקן-אויסטויש איז דער עיקר פון פאַמיליען-לעבן.

ווען די מוטער וויל אין די יונגע הערצער פון קינדער, פאַרפלאַנצן אידעאַלן, יידישקייט, מוז זי עס אַליין פאַרמאָגן, וויל אַזוי גוט ווי מע קען נישט געבן, דאָס וואָס מין פאַרמאָגט אַליין נישט, אַזוי קין מען נישט לערנין יענים, דאָס וואָס מין פאַרשטייט נישט אַליין.

דאָס מיידל האַרף באַקומין אַ לעבנס-אויסבילדונג אבער אין אַלגימיין זאָל זי נישט ביז צו דער חופה זיך פאַרנעמין בּלויז מיט גייסטיקע אַרבּיט, די תורה האט די פרויען באַפרייט פון תורה-לערנין, כדי זיי זאָלן נישט ווערן גישטערט אין זייער היים-טעטיקייט, אויף וועלכער דאָס גאַנצע לעבן פון גיזעלשאַפט איז גיבּויט.

נישט פרויען-גילערנטע זוכן די מענער, נאָר פרויען שכלדיקע וואָס זאָלן צוהעלפן טראָגן דעם עול פון לעבן.

כ'האָב גישמועסט מיט אַ גיזעלשאַפטלעכע פרוי פון דייטשלאַנד, וועלכע דערציילט, אַז עס קומין דאָרטן פאָר, שווערע פאַמיליען-טראַגעדיעס צוליב דעם פאַרבּאט צו באַשעפטיקן אַרישע דינסט-מיידלעך. אַסך מענער, וועלכע האָבן ביז איצט גיהאַלטן, אַז זייערע פרויען זענין זעלטנקייטן, דיפּלאָמירטע, שפּילן קלאַוויר, און וואָס דאַרף מין נאָך? איצט ווייזט זיך אַרויס זייער גאַנצע נישט באַהאָלפנקייט, די מענער ווערן אַנטוישט. מע מוז היינט איינאָרדנינן ווירטשאַפט-קורסן פאַר אַזעלכע וואָס ווייס נישט וואָס צו טוען, ווען אַ קלייד ווערט שמוציק, ווי אַזוי מע באַקט אָן אַ מאכל ס'זאָל זיין ביליק און גישמאַק.

אויך אין אונדזער היימיש וועלט קאָן מין טרעפן גינוג אַזעלכע הויך-שטאַפּלערנס, וועלכע פּרעטענדירן אַלס פּירשטן, אַריסטאָקראַטיע, רעדן פראַנצויזיש און דערבּיי נישט וויסן פון דעם, וואָס עס ווייסט אַ פּראָסט אָרים מיידל.

פאַראַן אבער אויך אַזעלכע, וואָס האָבן הויכע בילדונג און מע שעמט זיך גאָרנישט מיט פּשוטער הויז-אַרבּיט, נאָך אַזאַ אַרבּיט קומט מין אין דער גיזעלשאַפט ווי מע באַרימט זיך מיט אט די נוצלעכע און פּראַקטישע אַרבּיט פּונקט ווי מיט אַגוט דורכשטודירט ווערק און גידאַנק.

צווישן אונדזערע גדולים איז, פאַראַן אַ מיינונגס-פאַרשידנהייט בנוגע צי די פרוי באַדאַרף העכערע בילדונג פאַרמאָגן צי ניש.

אַז פרויען דאַרפן קענין תורה שבכתב און דיני המצוות איז קיין צווייפל נישט, די תורה זאָגט אונדז הקהל את העם, האנשים והנשים והטף, אַלע דאַרפן הערן תורה און וויסן אירע מצוות. ס'איז נאָר אַ וויכוח וועגן תורה שבעל פה, וועגן תּלמוד.

די היינטיקע מאָדערנע וועלט דיסקוטירט אויך לעצטנס צי מע זאָל צולאָזן פרויען צו אוניווערזיטעט-בילדונג. נישט דערפאַר ווייל די פרויען ווייזן זיך אַרויס נידריקער אָדער ווייניקער פעאיק. נאָר דערפאַר ווייל סע רייסט זיי אַוועק פון זייער אייגנטלעכער אויפגאַבע.

די היינטצייטיקע פרוי איי אין גאַנצן אַרויס פון דער שטוב, זי מוז שטיין בּיי דער זייט פון מאַן, פון עלטערן, זיי זאָלן איר מיט אַלים באַזאָרגן, זי שראַבערט וואָס אַמאָל מער עפנטלעכע ערטער. אבער דאָס ערנפולע אָרט, בלייבט פאַר איר אייביק דאָרט, ווי ס'איז פאַר איר באַשטימט פון דער השגחה, דאָרט ווי זי קען זיך אַמבעסטן גיפינין און אויסלעבן און דערפילן איר אויפגאַבע — די שטוב און פאַמיליע.

צענטראַלע „בנות אגודת ישראל“ אין פוילן

„חוות שמואל“

פירערן-קורס אויפן נאָמין פון ד״ר שמואל דייטשלענדער ז״ל

סוף חודש סיון ה. י. ווערט איינגיאָרדנט אַ ספּעציעלער הודשלעכער פירערן-קורס פאַר בנות און בתי'

אין אַ דאַטשע-אָרט נאָנט פון לאָדזש

אויפן קורס וועלן גיגעבן ווערן לימודים פון תנ״ך, יהדות, יידישע גישיכטע, פּרקי אָבות א. א. וו. חוץ פראַקטישע פּעדאַגאָגישע און אָרגאַניזאַציאָנעלע אָנווייזונגין. די אָנטײַלנעמער וועלן אויך גיניסן פון פרישער לופט און דערהאָלונג.

אויף האָבן צוגיזאָגט אַ גאַנצע רײ אגודה-פּערזענלעכקייטן, רבנים, פּעדאַגאָגן און פירער פון לאַנד און אויסלאַנד צו האַלטן ספּעציעלע ציקל-פאַרטראַגן אויף פאַרשידינע טעמאַטן, וואָס זענין נוגע די וויכטיקסטע פּראָבּלעמין פון יידישן לעבן און אַגודיסטישע השקפות.

דער קורס וועט גיפירט ווערן דורך ערשטקלאַסיקע בית-יעקב-לערערנס אונטער דער פּעדאַגאָגישער לייטונג פון דירעקטאָר נט״ו בערלינער און אָרגאַניזאַטאָרישע לייטונג פון א. ג. פרידענזאָן.

אָנמעלדונגען צום קורס מוזן תיכף גישיקט ווערן

נוצט אויס די זעלטענע גילעג הייט!

זיך ווענדן אויף דער אַדרעס:

Centrala „Bnos“ Łódź, Kilińskiego 44

א״ג פרידנזאָן — טאָג-בוך פון אַ רייזע אין ארץ-ישראל

ח. רעיונות מיט זיך אַליין...

איך בין שוין קרוב אַ וואָך-צייט אין ארץ-ישראל, אין תל-אָביב. ס'האט זיך אַזוי גיפירט, אַז די גאַנצע וואָך פון מיין זיין אין ארץ-ישראל, טו איך זיך גיפינין אין דער נייעסטער און יונגסטער שטאָט פון לאַנד, אין תל-אביב.

איך האָב גרויס דרך-ארץ פאַר דער דאזיקער שיינער יידישע שטאָט, צופוסנס דעם שטורמישן ים. איך בייג דעם קאָפּ פאַר דער יידישער פּראַצע, ענערגיע און איבערמענטשלעכע כוחות. וואָס איז אין דעם גיגאַנטישן בנין פון תל-אָביב אַריינגילייגט גיוואָרן.

צופרידן בין איך אבער נישט פון דעם צו-שטאַרקן אייראָפּעאישן חותם, וואָס ליגט אויף דער שטאָט. דער צו-שטאַרקער גרויסשטעטישער טומל, די תענוגים-מהומות, די פרעמדע בהלה, דאָס אי-צניעות פון דער יוגנט, דאָס אַלץ רייסט אַראָפּ דעם יידישן חן, פאַרווישט די גרענעצן פון יידיש און נישט-יידיש און דער איינציקער יידישע שטאָט אין ארץ-ישראל איז עפּיס נישט ארץ-ישראלדיק.

איך קען נישט האָבן קיין תרעומות בלויז אויף אונדזערע ברידער, די ערשטע בויער פון תל-אָביב, וועלכע האָבן דאָס גאַנצע תל-אָביבדיקע לעבן גיגעבן אַזאַ פּרצוף. זיי זענין גיקומין פונים חדר פון דער השכלה און וועלטלעכן נאַציאָנאַליזם, זייערע השקפות און השגות שטאַמין אַרויס פון פרעמדע וועלטן, דער דראַנג צו בנין און עלי', גייט בּיי זיי האַנט בּיי האַנט מיטן ווילן זיך איבערבויען און איבעראַנדערשן, ווי אין גלות, נישט בלויז פיזיש, נאָר אויך גייסטיק. זיי האָבן פאַר זיך אַ ציל צו שאַפן אַ ניי פאָלק, אַ פאָלק מיט פעלקער צוגלייך, שטעט, ווי אַלע אַנדערע, אַזוי ווילן די מתוקנים שבהם, די נאַציאָנאַליסטן אויף זייער דרך, און אַזוי ווילן עס אויך די סאָציאַליסטן זייער שטייגער.

אַ מיר יידן זענין און מוזן זיין אַנדערש ווי אַלע אַנדערע, למאי זיין „ככל הגוים“ איז פאַר אונדזער פאָלק, ווי גיגראָבן פאַר זיך אַ קבר און אין ארץ-ישראל אַליין האט נאָך אין די צייטן פון יידישן מלוכה-לעבן אַזאַ שיטה גיקאָסט דעם טייערסטן פּרייז — דערפון גיבן זיי זיך נישט אָפּ קיין דין-וחשבון. און אפשר זענין שוין זייערע בליקן און השגות אַזוי ווייט פון אמת-יידישן מקור, דאָס זיי זענין נישט פעאיק מער אַנדערש צו פאַרשטיין.

זיי וויסן אַפּנים נישט, אַז זייער אַ סך פון דעם, וואָס איז בּיי אייראָפּע שיין און גלאַנצט, איז בּיי אונז יידן מיאוס און העסלעך, וואָס פאַר די אייראָפּער איז הייליק — איז פאַר אונדז טמא, וואָס בּיי זיי ווערט מיט טריאומף גירופן „קולטור“ — ווערט בּיי אונדז אָנגירופן „תּועבה“; מיט דעם, וואָס זיי צאַצקין זיך אַלס „קונסט“ — איז עס פאַר ישראל גאָר עבודה-זרה.

פאַרוואָס אבער האָבן מיר יריאים, די גרויסע מחנה פרומע יידן, אין גאָר דער וועלט, צוגילאָזט צום ריזיקן אויסוואָקס פון דעם גויאיש-נאַציאָנאַלן אַפּגאָט? פאַרוואָס האָבן מיר מיט אונדזער פּאַסיווקייט, שב-ואל-תעשהדיקער טאַקטיק גורם גיווען צו אַזאַ ירידה, צו אַזאַ בלאַנדזשיניש?

מיר האָבן זיך יאָרן-לאַנג אויף זיי נישט אָרומגיקוקט, נישט גיטון די האַנט אינים קאַלטן וואַסער ביים אָנהייב פונים שאַפן זיך פון נייען ישוב. העכסטנס האָבן מיר אַמאָל גילאָזט הערן אַ וואָרט קריטיק, גיגעבן אַ קרעכץ, פּראָטעסטירט קעגן זיי, אבער דאָס שלילהדיקע וואָרט האט נישט גיקענט האָבן די השפּעה און אַ פּשיטא נישט דעם תּועלת, ווי דאָס וואָלט גיהאַט אַ חיובדיק שאַפן און אַקטיוון חלק אינים בנין.

זעען מיר דאָך, ווי דאָס ביסעלע אַקטיווקייט פון אַגודת-ישראל אין די לעצטע צוויי יאָר אין ארץ-ישראל, אירע קליינע באַשיידענע פּאָזיציעס אי. ם הארץ פון תל-אָביב און אין די נייע ישובים ווירקט צום גוטן, און ס'גייט פון זיי אויף אַ ניי ליכט. ווי וואָלט עס ערשט גיווען השפּעהדיק, ווען באַלד אין דער התחלה וואָלטן די פרומע יידן זייערע כוחות גיזאַמלט און קאָנצענטרירט אינים בנין פון נייען ישוב דאָ אינים הייליקן לאַנד.

כ'מיין בשום אופן נישט, אַז די חרדים האָבן חלילה גימאַכט אַ פעלער, וואָס זיי זענין נישט צוגישטאַנען צום ציוניזם, צו דער ציוניסטישער פּאַרטיי, צו זייער קאָנגרעס, צו זייערע קרנות. דאָס האט מין נישט גיקענט, נישט גיטאָרט און אַפילו אויך נישט באַדאַרפן. ישוב ארץ-ישראל איז אבער פון ערשטן מאָמענט גיווען אַן עיקר-פּונקט אינים אַגודה-פּראָגראַם, אַ חוב פאַרן אַגודיסטישן יחיד און אַגודיסטישן כלל, און טאַקי מיט פּאָזיטיווער ישוב-אַרבּיט האט מין גיקענט אַמשטאַרקסטן גובר זיין דעם אפּיקורסישן נאַציאָנאַליזם. דער נייער יידישער ישוב וואָלט במילא גיווען מער יידיש, מיין מיט קדושה, „עבודה, עברית, בנין“ וואָלט גישטאַנען אונטער צייכן פונים אַלטן חוט-המשולש: קודשא בריך הוא, ישראל ואורייתא!

האָבן מיר דאָס אבער נישט גיטון, זענין מיר שולדיק, אַ סך שולדיק, צומיינסט שולדיק!

די גאַנצע ערשטע וואָך פון מיין זיין אין תל-אָביב האָבן מיך די דערמאָנטע רעיונות באַאומרואיקט, אויפגירעגט, ס'האט גיפיבערט אין דער נשמה: דער עיקר בין איך גיווען אַנטוישט דערפון, וואָס איך בין גיווען אין ארץ-ישראל, אין דער ערשטער ידישער שטאָט, און זיך נישט גיפילט ארץ-ישראלדיק.

מיטוואָך, ד׳ סיון צ״ה.

— — — — — — — — — —

ט. דער וועג קיין ירושלים

איך האָב שוין מיט טיפער תשוקה גיוואַרט אויפן טאָג, ווען איך וועל עולה זיין קיין ירושלים. וואָרן, אויב ס'פלייצט אינים יידישן האַרץ אַ קוואַל פון געגועים און בענקשאַפט צו ארץ-ישראל, ווערט דער דאזיקער קוואַל ברייטער, גרעסער און טיפער צו ירושלים, די וועלט-מעטראָפּאָליע, די סירן פון פעלקער, נביאים-רעזידענץ, ישראלס פּראַכט, דאָס ליכט פון דער וועלט און „קרית מלך רב“...

אַקייגן-איבער „ירושלים של מטה“ גיפינט זיך „ירושלים של מעלה“. אויפן נאָמין פון ג—ט ווערט די שטאָט אָנגירופן. 669 מאָל ווערט דער נאָמין ירושלים דערמאָנט אין אונדזערע כתבי הקודש. „בונה ירושלים ד׳“ — די שטאָט איז פון כביכול אַליין גיבויט גיוואָרן. אויפן חורבן ירושלים טרויערט דער באַשעפער אַליין. זינט ירושלים איז חרוב, זיצט נישט מער ג—ט אויף זיין הויכער שטול, ער באַגלייט אונדז אין דער טיפער ירידה פונים גלות.

„כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה“ — ווער ס'טרויערט אויף ירושלים וועט ווידער זוכה זיין צו זען זי גיטרייסט. מיט פלאַקערנדיקן ענטוזיאַזם רעדן די נביאים וועגן ירושלים פון לעתיד. ווען ירושלים וועט ווידער אויפגיריכט ווערן, וועט גאַנץ ישראל קומין צוריק צו זיין גלאַנץ און פּראַכט. אייביק ליכט, לעבן און פרייד זאָגן אָן די נביאים אין די שטעט פון יהודה און אין די גאַסן פון ירושלים. זיי האָבן די ערשטע גיקלאָגט און גייאָמערט אויפן חורבן פון ירושלים און זיי אַליין האָבן די ערשטע גיטרייסט און גישטאַרקט אין דער אמונה פונים ווידער-אויפבוי פון ירושלים אַלס אַ בנין-עולם.

פאַרטראַכט מיט די דאזיקע מחשבות, מישנדיק אין רעיון די בלעטער פון אונדזערע ספרים, וואָס זיי לערנין אונדז און דערציילן אַזוי פיל וועגן ירושלים, ווער איך אַריינגידרייט אינים גיהיימניספולן ראָד פון די הונדערטער, וואָס שטייען אין דער שורה עולה צו זיין אין דער הייליקער שטאָט.

פאַר דער ראַמפּע פון דער אויטאָבוסן-סטאַציע, אין ת״א, פון וואַנין ס'גייען אָפּ היינט, ערב-שבועות יעדע צען מינוט אַ פולער אויטאָבוס קיין ירושלים, שטייט אַ לאַנגע ריי פון מענטשן, דאָס זענין די „עולי רגלי“ קיין ירושלים אויפן יום-טוב פון קבלת-התורה. די שורה רוקט זיך פּאַמעלעך, מיט סדר און רואיקייט; מע שטופּט זיך נישט, מע דענערווירט זיך נישט, קיינער פאַרלויפט דיר נישט דעם וועג, מע וואַרט גידולדיק אָפּ די ריי.

צווישן דער לאַנגער שורה זעט מין אַלט און יונג, מענער און פרויען, קינדער און קליינוואַרג, גבירים, נשואי-פנים, פּראָלעטאַריער, חלוצים פון שרון, אַמעריקאַנער יאַהודים, טוריסטן פון פאַרשידינע לענדער, פעך-שוואַרצע תימנער מיט זייערע גידרייטע פּיאות-פלעשעלעך און ס'פעלן אויך נישט אונדזערע

היימישע פועלים-חברים. פון פאַרנט ווערט די ריי אַלץ שיטערער און פון הינטן ווערט די ריי אַלץ גידיכטער. פאַרן אבסערווירנדיקן אויג גייט פאַרביי מוסטערן פון יידישן פאלק בארצות פזוריהם, די אויגן פינקלען פאַר פרייד און סיף-בענקנדיקער חדווה.

אַלע ציען קיין ירושלים, אין אַלימינס הערצער גייט אויף אַ סודותדיק השתוקקות. מע קוקט זיך אָן איינער דעם אַנדערן מיט פריינטשאַפט און ליב-שאַפט. יעדער אויטאבוס וואָס גייט פאַרביי, ווערט באַגלייט מיט יובל און „חג שמח"-אויסרופן.

פאַרמאַכסט אויף אַ ווייַלע דאָס אויג, און ס'שוועבן דיר פאַרביי בילדער פון אַמאָל, פון אונדזער היסטאַרישן אַמאָל. ווי שיין עס האָט גימוזט זיין דער עליית לרגל בזמן הבית. פונים שיינים בילד יעצט, קענסטו דיר מאַכן אַ בילד אין מיניאַטור, פון דעם גלאַנץ-פולן עבר, ווען מיט גיזאַנג און ענטוזיאַזם דאָס פאלק איז אויפגיגאַנגען קיין ירושלים מיט זיינע בכּורים, צום צענטער פון וועלט-קדושה און יידישער ג—טלעכער פראכט, אין בית המקדש.

לייכט-שפּיליוודיק בין איך אַרויף אויפן אויטאבוס. איך האָב מיר מיין באַקוועמען פּלאַץ. צווישן בלויז יידן גיפון איך זיך. הגם זייער אויסזעען און לבוש איז אַזוי פאַרשידן. מע רעט אויף כּלערליי לשונות, אבער ס'פאַראייניקט און בינט צונויף נשמה מיט נשמה אונדזער יעצטיקער וועג, דער וועג צו דער שטאָט פון וועלט-שלום, דער וועג קיין ירושלים עיר הקודש...

באַלד האָבן מיר הינטער זיך תּל-אָביב. אַרויס פון פּלאַנטער. די הויכע הייזער-בּלאָקן פאַר-שטעלן נישט מער דעם זוניקן מילך-ווייסן הימל. שוין פאַרשוואונדן דער גרויסשטאָטישער רעש. דער אויטאבוס גליטשט זיך רואיק אויפן אַס-פאַלטיקן כּביש און אַ מילד ווינטל גלעט, לאַשטשיט. די טראַפּישע היץ האָט אַ ביסל נאָכ-גילאָזט. נעם דיר דאָס הייליקע ספר, דעם תּנ"ך אין דער האַנט אַריין און קוויק דיך מיט דעם, וואָס די האָסט זוכה געווען מיט אייגינע אויגן צו זעען.

י. דער גישיכטלעכער פילם...

פון ביידע זייטן כּביש זעט מען צו-בּיסלעך פּרדסים. זיי ווערן אבער וואָס ווייטער אַלץ שיטערער, זעלטינער. די פּרוכט-בּרענגנדיקע ביימער ווערן אויסגיריסן. ס'לוינט נישט מער די בעלי-בּתּים דאָ צו האָבן פּרדסים. מגרשים זענען היינט חשובער. ווערן דעריבער פאַרצע-לירט פּלעצער אויף בּנין. תּל-אָביב הונגערט נאָך בּאָדן און די שטאָט שפּרייט זיך אויס אויף אַלע זייט.

באַלד בּאַווייזן זיך די פּראַכטפּולע ביימער פון מקוה-ישראל. צום פּנים פון כּביש זעען מיר אויך איר תּבואה-פעלדער, גערטנער און בּין-שטאָקן. פון אינעווייניק, אויף יענער זייט הונטערן דראָטינים גדר, איז מקוה-ישראל שוין אַ שטאָט מיט בּרייטע גאַסן און „רויטע הייזער.

מיר קומען צום אָרט, וואו ס'שטייט אַ קליין משטרה-הייזל מיט דער אויפשריפט „בית דגון". דערמאָנסט דיך אין דעם היסטאַרישן בּית-דגון (יהושע ט"ו) און אין דער מפּלה פון די פּלשתּים מיט זייער אָפּגאָט דגון אויפן זעלבן אָרט, וואו זיי האָבן פאַרשלעפּט דעם ארון אלקים (שמואל ה').

פון בּית-דגון טיילט זיך אָפּ פון אונדזער ירושלימער כּביש אַ וועג צו די יידישע קאָלאָניעס פון דרום-יהודה, קיין ראשון לציון, נס ציונה, רחובות, גדרה וכו'.

אונדזער אויטאבוס לויפט פאַרביי דאָס אַראַבישע דאָרף „צרפנד". דאָ איז בשעת דער לעצטער ענגליש-טערקישער מלחמה געווען דער גרעסטער בּריטי-שער מיליטער-צענטער. אַמאָל, פאַרצייטנס, איז דאָ געווען די יידישע שטאָט „צריפין", וועלכע איז געווען בּאַרימט מיט איר ווירטשאַפטלעך-פּרוכטבּאַרן גאָמין. היינט זענען דאָ צוואוואַרפן אויף אַ שטח פון עטלעכע קילאָמעטער ענג-לישע מיליטער-לאַגערן.

אונדזער וועג האַקט אַדורך די בּאַן-ליניע עזה—לוד. פון לינקס פירט דער וועג צום בּאַרימטן בּאַן-קניפּ לוד און פון רעכטס קיין עזה. ס'בּאַווייזן זיך די פּרדסים-גערטנער, וואָס געהערן צום אַראַבישן רמלה. די שטאָט רמלה איז גיגרינדעט גידאָרן נאָך אין יאָר 716 לויט דער נוצרישער צייט-רעכינונג. דער בּאַוואוסטער יידישער רייזנדער ר' בנימין פון טודילא איז דורכגיפאָרן רמלה אין יאָר 1176. ער דערציילט פון אַ יידישער קהלה מיט 300 יידישע נפשות, וואָס האָבן דאָ געלעבּט אין יענער צייט. היינט איז רמלה אַ ריין-אַראַ-בּישע שטאָט פון צוועלף טויזנט נפשות מיט אַ מערהייט מוסולמענישע און אַ קליי-נים מיעוט קריסטלעכע אַראַבער. קיין יידן געפינען זיך דאָ לחלוטין נישט. רמלה איז אין די לעצטע יאָרן געוואָרן אַ שיינע און מאָדערנע שטאָט. נייע גרויסע הייזער און בּרייט-אַספאַלטירטע גאַסן. אויפן ראַנד פון אונדזער כּביש געפינען זיך דאָ גרויסע קאַפעען, וואו אויף נידריקע גיפלאַכטינע שטרוי-בּענקלעך זיצן די רמלער אַראַבער, הערן גלייכגילטיק דאָס מאָנאָטאָנישע גרילצן פון אַראַבּישע גראַמאַפאָנען און ציען פויל זייערע נאַרגילאָס.

אַ ווידער נעמט אַרום, ווען מע דערזעט נאָענט פון רמלה אַן־אַלטן שטיינערנעם טורים פון די צייטן פון די קרייץ-ציגן. ס'ווערט אומיטיק פון די טראַגישע זכרונות פון יענע בּלוטיקע צייטן. דו פרייסט זיך אבער צוגלייך, ווען דו ווייסט, אַז די רויע, אַלטע שטיינער זענען נאָר אַן־איבערבּלייבּיניש פונים טרויעריקן עבר. עס שטאַרקט זיך ביי דיר דער בּטחון, אַז אויך פון די אַלע היינטיקע שונאי ישראל וועלן לעתיד נישט מער בּלייבּן, ווי אַזעלכע שטיינער דיקע חורבות.

רמלה איז פאַרשוואונדן. די כאַפּסט נאָך אַ בּליק אויף רעכטס, וואו ס'געפינט זיך דער ענ-גליש-מיליטערישער פלי-פּלאַץ. דער כּביש שנייט אַדורך די בּאַן-ליניע יפו—ירושלים און מיר פאָרן אין אַ נידריקן טאָל-וועג דורך אַראַ-בּישע דערפלעך, וועלכע זעען אויס ווי ליימי-קע קאַמערן, זעסט נישט קיין טיר, קיין פענצ-טער, רק לעכער און גריבּער.

הייבּסט אויף דיין בּליק אַ בּיסל ווייטער אויף אַ בּאַרג-שפּיץ און זעסט די חורבות פון דער אַלטער שטאָט גזר, וועלכע האָט נאָך אין שלמה המלכים צייטן גישפּילט אַ גרויסע ראָל אַלס האַנדלס-שטאָט. אויך אין די צייטן פון די חשמונאים איז אין גזר געווען אַ בּאַ-דייטנדיקער ישוב. דאָרטן האָט שמעון הנשיא גיבּויט אַ פּרעכטיקן פּאַלאַץ און אַ שטאַרקע פעסטונג. ערשט אין אָנהייב פון היינטיקן יאָר הונדערט האָט מען עפּ"י מקרה דאָ געפינען אויף אַן־אַלטן פעלדז די לשון-קודישע אויפשריפט „תחום-גזר" און אַנטדעקט דאָס אָרט פון דער היסטאַרישער שטאָט.

צופוסנס פונים חורבות-בּאַרג לויפן פאַרביי די אַראַבישע דערפער אַבּו-שושאַ און קבּאַב. אונדזער אויטאבוס גליטשט זיך פּאַמעלעך אַראָפּ אין דעם נידרייטן טאָל עמק-אילון. הייבּסט אויף דיין בּליק צו די גיגאַנטישע הרי יהודה.

אַ הערלעכע פּאַנאָראַמע שפּרייט זיך אויס פאַרן אויג. דער קליינער טאָל אילון, וועלכן ס'גאַרטלען אַרום ריזיקע שטיינערנע בּערג, דערמאָנט דיך אין דעם, וואָס ווערט דערציילט אין יהושע י—י"ב: „אז ידבר יהושע אל ה' ביום תת ה' את האמורי לפני ישראל ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון". אט-א-דאָ איז געווען דאָס בּאַרימטע מלחמה-פעלד פון יהושע וואו ער האָט אַ געשריי געטון צו דער זון זי זאָל שווייגן. ס'לעבּן אויף אינים גידאַנק ליבּלעכע זכרונות פון די קינדער-יאָרן, ווען מ'האָט דאָס גילערנט מיט ציטערדיקער פרייד.

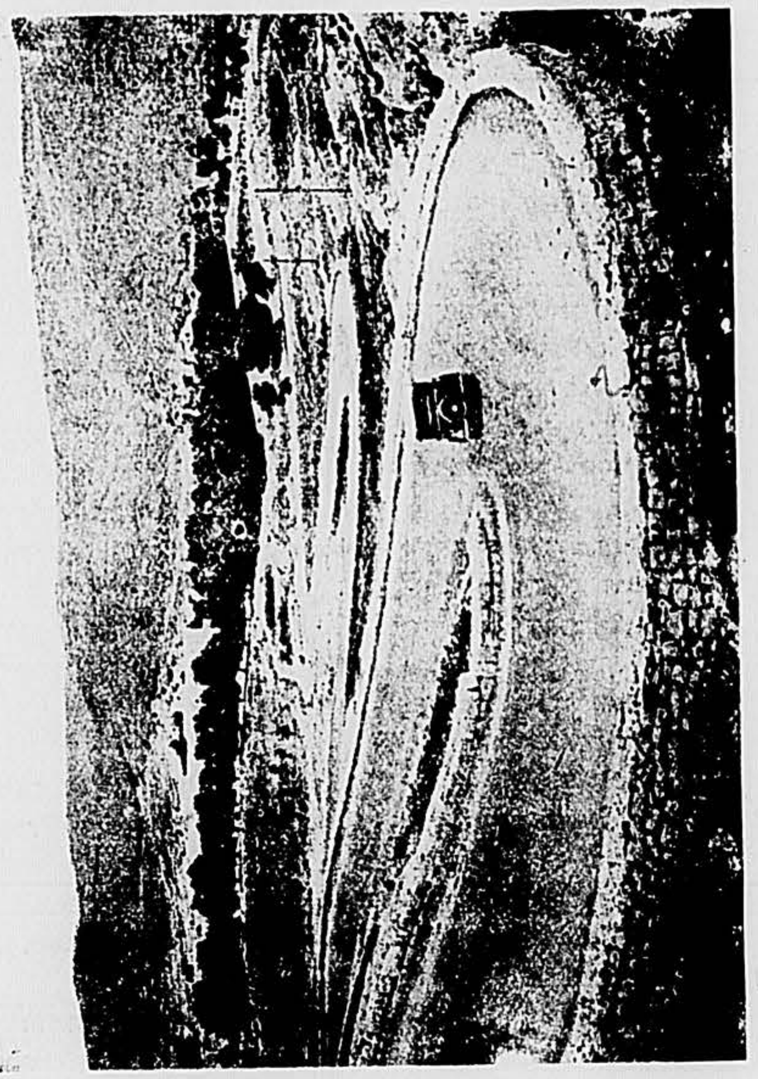

דער וועג פון תל־אביב קיין ירושלים

באַלד זעען מיר דאָס דאָרף עמואס. אין די צייטן פון בית-שני איז עמואס געווען אַ גיוונטע שטאָט. שיער נישט אַ קור-אָרט מיט גוטע וואַסערן און פּראַכטפולן אויסזעען. אויף אַן־אַלטן שטיין געפינט זיך אַן־אויפשריפט אין לשון-קודש: „ברוך שמו לעולם" און אויף גריכיש: „ג—ט איז איינציק". אַ פּנים, אַז דער דאָזיקער שטיין איז אַן־איבערבּלייבּיניש פון אַן־אַלטער שול. נאָך און נאָך וויכטיקע היסטאַרישע מקומות פליען פאַרביי. אַראַבּישע דערפ-לעך, וועלכע קוקן דיך נישט אָן און דו קענסט זיי נישט אָנקוקן. זיי זענען צו דיר אויסגידרייט מיט זייערע שטומע, ליימיקע ווענט, אָפּגירוקט ווייטלעך פונים כּביש. בּיסט שוין טיף אין די אינגעווייטן פון די הרי יהודה. שטיל בּיז גאָר איז די אַטמאָספער, אבער דער עכא פון דורות זשומט דיר אין די אויערן. שטאַרנדיקע בּליקן פון דיינע אויגן שפּיזן אין די נאַקיטע, וויסטע, פעלזיקע בּערג... זעסט נישט מער קיינים אַרום דיר און ווערסט בּיין אויף דער סאַפּנדיקער אויטאָ - מאַשין, וואָס שטערט די נאַגנדיקע, היי-ליקע דורות-שטילקייט. פּלוצים, ס'האָט דיר קיינער נישט ווי גיטון און דו וויינסט... אַ קוואַל פון טרערן האָט זיך ביי דיר געעפנט... דערמאַנסט זיך אין דער אַגדה: „אַמאָל, ווען כ'האָב עולה געווען קיין ירושלים האָבן די גידיכטע ביימער-בּלעטער בּאַצירט מיין קאָפּ, יעצט בּין איך נאַקיט און בּלויז אונטער דער גליענדיקער זון" און באַלד אַ צווייטע אַגדה: „דריי טעג איידער משיח וועט קומען, וועט אליהו הנביא זיך שטעלן אויף די בּערג פון יהודה, וויינען און קלאָגן און דערנאָך אויסשרייען: ארץ-ישראלדיקע בּערג, בּיז ווי לאַנג נאָך וועט איר זיין חרוב, וויסט און פאַר-לאָזט! פון איין עק וועלט בּיזן צווייטן וועט אליהו דאַן אָנזאָגן די בּשורה: שוין געקומען שלום אויף דער וועלט!".

פאַרשטייסט יעצט דעם זין פון דיין געוויין און דיינע טרערן פון צער זענען צונויפגי-מישט מיט טרערן פון חדווה...

מיר שטייגן כּסדר בּאַרג-אַרויף. מיר זענען שוין העכער 700 מעטער פון ים-פלאַך. אט איז דאָס היסטאַרישע „קרית יערים". היינט איז דאָ דאָס אַראַבישע דאָרף אַבּו-עו'ש. פון גאַנץ ווייט בּאַמערקט מען ווייסע זאַמד-שנורן ביים בּלאָען מיטללענדישן ים. אַ בּיסעלע ווייטער — דער קליינער יידישער ישוב „קרית ענבים" פון 100 נפשות, וואו ס'געפינט זיך אַ מילך-ווירטשאַפט און עופות- צוכט. ווידער שטייגט מען בּאַרג אַרויף און ענדלעך שוין אויף די הרי- ירושלים

ס'גייט אונדז אַ קייגן דאָס פּרעכטיקע יידישע מוצא; אין טאָל — דאָס אַראַבישע מוצא. ס'הייבּט זיך אָן דאָס אינטערעסאַנטסטע שטיק גידרייטע, גיפלאָנטערטע, זיג-זאַגישע שטיק כּביש. אט הענגט אונדזער אויטאבוס אויף אַ בּאַרג-שפּיץ און בּאַלד ליגט ער אין טאָל. אַזוי כּסדר בּאַרג און טאָל. בּיסט אויוון — שרעקסטו צו קוקן הינטן, בּיסט הינטן — שרעקסטו צו קוקן אויוון. פון דער ווייטנס כאַפּסט נאָך אַ נייגיריקן בּליק אויף רמח, דערזעסט דעם גרויסן טורים פונים אַראַבישן דאָרף „נעבּי סמואל", וואו ס'געפינט זיך דאָס קבר פון שמואל הנביא.

אַ מחיהדיק קיל ווינטל בּלאָזט פון די בּערג, ס'ווערט נענטער צום גיהאַפטן און גיבּענקטן אָרט, צו ירושלים. שוין איז דער ריזיקער בּנין פון דיסקינס יתומים-הויז. די ירושלימער פיל-פאַרביקייט פאַרהיפּנאָטיזירט ס'אויג, ס'צאַפּלין אויף די צאַרטסטע נשמה-סטרונעס. שטייסט שוין מיט דיינע פיס אויף דער ערד פון דער הייליקסטער שטאָט מיט אירע ניין מאָס שיינקייט פון די צען, וואָס כּביכול האָט צוגיטיילט דער גאַנצער וועלט.

ירושלים

י"א. שוין גיזעען ירושלים?

אַ זון-בּלענדנדיקע ווייסקייט פאַרגיסט די הייזער און פאַרפלייצט די גאַסן. ס'איז אַ בּיסל טומלדיק, אבער ס'איז נישט בהלה פון מאָדערנער גרויס-שטאָט, ס'איז דער מזרחדיקער טומל מיט אַ צומיש פון פויל-צוזויגינער גימיט-לעכקייט.

ס'רייט מיר אַ קייגן אויף אַן־אייזעלע אַ יינגל מיט לאַנגע גיקרייזלטע פּאהלעך, און אויף זיין קאָפּ אַ קליין, רונדיק, שוואַרץ, פלושן קאַפּעלושל. אויף ביידע זייטן פון אייזעלע הענגען נאָך פיר-קאַנטיקע ווייסע וואַסער-בּלעכן, אין וועל-כע ס'ליגן ליידיקע פלעשער. דאָס אייזעלע גייט מיט לייכטע, שנעלע טריי-טעלעך, וואָס גלייכט זיך אויס מיט מיין פּאַמעלעכן מידן שפּאַן. דאָס יינגל מיט די שוואַרץ-פלאַקערנדיקע אויגן טעניט זיך אויס אויף אַ חניוודיקן יידיש מיט זיין אייזעלע, וואָס איילט זיך נישט צו און ווייסט גאַרנישט, אַז ס'איז היינט ערב יום-טוב.

איך גיי נאָך פוס-טריט דעם יינגלס אייזעלע. מיין גיפעק-טרעגער, אַ תּימנער יידל, וועלכער דערקענט אין מיר אַ „גרינים", צוזינגט זיך מיט זיין בּענקנדיקער שטים, פירט מיך פון גאַס אין געסל, ווייזט מיר אויף דעם און יענים אָרט, איך פאַרשטיי אבער נישט אַ וואָרט פון זיין פלינקן, אונטער דער נאָז רעדנדיקן לשון.

מיינע בּליקן פאַלן אויף דעם רייכן פאַרבּן-שפּיל פון מענטשן-געשטאַלטן, אַ געמיש פון פאַרשידינע הויט-קאָלירן און רייצנד-שיינע טראַכטן. קודם דער הדרת-פּנימדימקער ירושלמי פון ישוב-הישן מיט זיין געל-ווייס געשטרייפטן כאַלאַט, בּרייטער ווייסער גאַרטל, ווייסע זאָקן און זיין בּרייט-ראַנדיקן קאַפּעלוש מיט אַ קאָפּ-חלל, ווי אַ קופּאַל. יעצט אַראַבער, אָרימע פעלאַכן אין ווייסע אַבּאַיעס מיטן שוואַרץ אַרומגישנורעוועטן קאָפּ-גאַרטל, רייכע כאַוואַדזשיס, מיט רויטע, הויכע פעסטקיס, פון וועלכע ס'הענגט אַראָפּ אַ שוואַרצער טראַלד. אין שמוץ-פאַרקאַוועטע בּעדואינער, טאַקי די עכטע חורונער, מיט טריפנדיקע טראַכאָמ-אויגן. שוואַרץ-הויטיקע אַבּיסיניער, אַרמענער און הינדוסן. און גלחים מיט משונהדיקע טראַכטן און אוניפאָרמען.

פון דער בּרייטער יפו-גאַס, פון ניי-ירושלים, וואָס בּלאַנקט און שימערירט, פאַרקירעווען מיר אין אַלט-ירושלים, וואָס בּלאַנקט נישט ווייניקער מיט דער העלקייט פון אירע שטיינערנע בּנינים. אַ געמיש פון אַלט-ניי, מאָדערנקייט-אַלטערטום, מערב-מזרח. קענסט בּשום אופן נישט דעפינירן און אַנטשיידן, וואָס ס'איז שענער, אימפּאָזאַנ-טער און פּרעכטיקער.

דער אַלגימיינער רושם: ירושלים איז שיין, אויסטערליש שיין, נישטאָ אַזאַ ענלעך שיינקייט אין דער וועלט — יפה נוף משוש כל הארץ! וויפל כ'האָב מיר געקענט אין דער פאַנטאַזיע אויסמאָלן די שיינקייט פון ירושלים, איז זי אַלץ שענער, און וויפל כ'האָב געקענט זיך משער זיין פון איר הייליקייט, פיל איך זי יעצט נאָך הייליקער. יעדער טריט ווייטער ציט מיך אַריין טיפער אין דער אויסגיחלומטער וועלט פון קדושה און תּפארת.

אין „מלון ראָזענבּערג" ווימלט פון געסט, טוריסטן, עולי-רגל. מע גרייט זי צו גיין צום „כותל" צו מנחה. מיין פריינט ה' ה"ל ליבּערמאַן איז שוין דאָ יום־טובדיק אָנגיטון און ווען ער הערט פון מיר בּאַגייסטערטע רייד וועגן מיין ערשטן רושם פון ירושלים, צושמייכלט ער זיך: צי האָסטו דען שוין גי-זעען ירושלים?

אלימלך שטייער

דאָס לעצטע וואָרט פון שלמה מלכיאל

ביינאַכט זענען אין דער מושבה אָנגיקומען שליחים, אַז די אַראַבישע אָנפאַלער באַלאַגערן די נאָענטע קאָלאָניע. מע קען זיך יעדע מינוט ריכטן אויך דאָ אויף אַן־אָנפאַל.

אין גרויסן צריף איז גיווען אַ טומל. די חברים האָבן זיך פאַרזאַמלט. מע האָט דיסקוטירט, ווי אַזוי צו אָרגאַניזירן די פאַרטיידיקונג.

די פנימער פון די יונגין זענען גיווען הארט און פינצטער. די מיידלעך האָבן זיך גיטוליעט אין די ווינקלען. אין חלל האָט גיהאַנגען אַ שווער שטילשווייגיניש.

בלויז זלמן לפידות, אַ נידריקער, אָפגיבערענטער בחור, האָט גיזאָגט:

— אַז מע גייט־אויף יאַגד מוז מען זיך אָנטון אין חיהשער פעל... מיר מוזן אין דער מינוט פאַרגעסן אַלץ פון הדר, פון דער ישיבה, פון די שקאַליס — און פון מאַרקסן... אַלע שיינע פראַזן פון די ביכער וועגן וועלט־איבערבוי, אַוועק מיט שיין־גייסט און הויך־מאָראַל. איצט, זאָל זיך אונדז אויסדאַכטן, גלייך מיר זענען פון דורי־דורות אויפגיצויגן אין מדבר סאַהאַראַ — און מיר קענען נישט מער, ווי מעסער און קינדזשאַל...

שלמה מלכיאל איז גישטאַנען אין אַ טונקעלען ווינקל. אַ דאַרער, הויכער בחור מיט איינגיפאַלינע קין־באַקן, אין אַ גלאַנציקער, גלייך־פאַרקעמטער פריזור.

ער האָט זיך אַ ביסל אָפגירוקט און גיוואָרפן ווי אין חלל אַריין:

— המ... וואָס רעט מען עפּיס פון חיהשער פעל?.. ס־איז דאָך דער זעלבער אַלטער שייטערהויפן...

דער טאָן איז גיווען ספק־חוזקדיק און ספק־פּאַטעטיש.

זלמן לפידות איז אויפגישפּרונגין, גלייך ער וואָלט זיך צוגירירט צו אַן־אומווירדיקע זאַך.

— קאָמעדיאַנטשיק...

ער האָט עס גיזאָגט נישט הויך, נאָר ס־האָט אויסגיזעען, ווי נישט זיין מויל האָט עס אַרויסגיזאָגט, נאָר ס־האָט עס אויסגיהויכט זיין גאַנצער קורצער גיזעצטער קערפּער.

— וואָס האסטו גיזאָגט?.. וואָס האסטו גיזאָגט?..

שלמה מלכיאל איז אים נאָכגילאָפן, אָבער לפידות איז אַרויס אין דרויסן, זיך אַפילו נישט אומגיקוקט.

שלמה מלכיאל איז גיבליבן שטיין אין האַלב־טונקעלין צריף. ער האָט זיך אומגיקוקט. נעבן אים איז גישטאַנען שרה וועלטש, דאָס מיידל פון ליטע. ס־האָט זיך אים גידאַכט, אַז זי שמייכלט.

קאָמעדיאַנטשיק...

וואו האָט ער דאָס ערשטע מאָל גיהערט דאָס וואָרט?.. המ... מאָדנע, פאַרוואָס ס־איז אים גראָד יעצט גיקומען אויפן גידאַנק זיין פעטער חיים פונים הייםשטעטל מיט דער רויטלעכער באָרד און דעם לאָמין פוס.

שוין אַזוי פיל יאָרן, ווי ער האָט אים נישט גיזעען.

גוט, ער וועט צו אים שרייבן אַ בריוו. ער מוז דאָך יעצט פאַר עמיצן זיך אין גאַנצן עפנין, איידער ער גייט אַנטקייגן טויט.

און אויף דער וועלט האָט ער דאָך קיינים נישט, קיינים נישט פון דער משפחה...

ער איז אַריין אין גרויסן צריף. עטלעכע יונגין זענען גילעגן אין די ווינקלען, גיוואַרט אויפן מאָרגנדיקן טאָג. די איבעריקע זענען אַרויס מיט גיווער אויף שמירה.

שלמה מלכיאל האָט זיך אַוועקגיזעצט אויפן ברעג פון אַ פּריטש, ביי אַ רייכערדיק, פּאַרקאַפּטשיט נאַפט־לעמפּל און גישריבן אַ בריוו צו זיין פעטער.

...ווען דו וועסט האָלטן דעם בריוו אין דער האַנט, וועט שוין מסתמא אין דער צייטונג זיין אַ שוואַרצע ראַם:

דער קדוש שלמה מלכיאל, גיפאַלן אינים קאַמף פאַרן לאַנד...

זיי וויסן — ס־איז אַ ליגנט. הייסט וואָס ס־איז גיווען דאָס לעצטע וואָרט, מיט וועלכן מיינע חברים האָבן מיך באַגלייט?

— קאַמידיאַנטשיק...

אַט אַזוי. און איך האָב זיך דערמאָנט, אַז דאָס ערשטע מאָל האָב איך דאָס דאָזיקע וואָרט אויף מיין אַדרעס גיהערט פון דיין מויל.

ס־איז גיווען, ווען כ־בין נאָך גיווען אַ קליין בחורל, גילערנט אין חדר. מיר האָבן גילערנט ביי אונדזער רבין רבי אַהרן־זעליג. וואָס האָט אַזוי שיין גיקענט דערציילן מעשיות. איך האָב שוין דעמלט אַרויסגיוויזן מיינע „אַרטיסטישע" פעדיקייטן. די קונץ — צו טוישן פנימער, ווי אָפגיטראָגינע וועש. אָט האָב איך גיקענט אָנשטעלן אַ פּרצוף־פּנים, גלייך איך בין אין גאַנצן אַריינגיטון אינים לערנין און פאַרפעל נישט אויסצוהאַרכן קיין איינציק וואָרט, צום רבינס גרויס צופרידנקייט. און פון דער אַנדערער זייט, הינטן אַרום, האָב איך אַמוזירט מיינע חברים, גיוויזן זיי אַ לאַכידיק פּנים, אַרויסגישטעקט די צינג, גימאַכט פאַרשידינע קונצן.

צווישן מיינע חברים האָב איך גישפּילט די ערשטע פידל, גיווען באַליבט, וואָרן איך האָב גיקענט נאָכמאַכן פאַרשידינע מענטשן אין אונדזער שטאָט, זייערע מיניס און הוויות. איך פלעג פּריער גוט אויסשטודירן די מיניס אין אַ שפּיגעלע, וואָס כ־האָב שטענדיק גיטראָגן מיט מיר — און חברים פלעגן מיך דערפאַר רופן „שלמה מיטן שפּיגעלע".

ווייסטו? מיט דעם שפּיגעלע האָב איך זיך שוין נישט גישייט כל ימי חיי.

בלויז דו איינער, גידענק איך, האסט זיך נישט גילאָזט אָפּנאַרן. כ־גידענק, ווען כ־בין צו דיר איין מאָל שבת גיקומען זיך „פאַרהערן" די גמרא און איך האָב גימאַלן מיטן מויל און גיקנייטשט מיטן שטערן, ווי די גרויסע עלויים אין בית־מדרש און דו האסט באַמערקט, אַז באמת ווייס איך נישט קיין וואָרט פון איניוויייניק, האסט דעמלט גיקוקט אויף מיר מיט אַ שמייכל און נישט בייזלעך, נאָר ווי דו וואָלסט קאָנסטאַטירט אַן־אומפאַרמיידלעכן פאַקט:

— קאָמעדיאַנטשיק...

מיין מאַמע, די אַלמנה, אַן־אָרימע זאַקן־שטריקערן, האָט דווקא גיוואָלט איך זאָל לערנין. דאָס לעצטע ביסן פון מויל האָט זי אָפּגישפּאָרט. אָבער איך האָב שנעל פאַרלאָזט דאָס בית־מדרש. ס־האָט מיך גילאָקט דער דרויסן, וואו ס־איז דאָ אַזאַ ברייט פעלד פאַר שוישפּיל, פאַר גיפעלן ווערן, פאַר טוישן אָן אַ שיעור פּנימער...

קליין־שטעטלדיקע פאַריינין האָבן גימאַכט אַמאַטאָרסקע טרופּיס און איך בין גיווען דער הויפּט־העלד. כ־האָב שטאַרק גיוואָלט אַלימין גיפעלן ווערן. דאָס איז גיווען מיין לעבן. דערנאָך בין איך אַרויס אין דער „ברייטער וועלט". זיך אַרומגישלעפּט מיט וואַנדער־טרופּיס. כ־האָב גיזוכט אַרטיסטישע קאַריערע.

כ־האָב גישפּילט פאַרשידנאַרטיקע ראָלן און כ־פלעג מיך אין די ראָלן אַזוי איינלעבן, אַז כ־בין מער נישט גיווען איך.

און אַזוי בין איך שוין אויך גיווען נאָכן שפּיל — נישט מער גיווען איך. שפּעטער האָב איך דאָס אַוועקגיוואָרפן. כ־בין אַ גוטער רעדנער מיט אַ גישליפן מויל — האָב איך גיפּרעדיקט.

אָבער כ־האָב גיטוישט מיינע איבערצייגונ'ען, ווי כ־האָב פריער גיטוישט די ראָלן. ס־איז גיווען אַ פרישע גילעגנהייט צו טוישן פּנימער און מאַסקיס. יעדיס מאָל האָב איך גירעט מיט ברען און איבערצייגונג און גיווען דאָס, וואָס כ־האָב גירעט, וואָס די סביבה האָט גיוואָלט כ־זאָל זיין... כ־האָב גיהאַט דאָס שפּיגעלע אין קעשענע...

צום־ערשט האָב איך גירעט וועגן אויסנוצעריי און עקספּלואַטאַציע, וועגן די רייכע און זאַטע. וואָס פאַרביטערן דאָס לעבן פון הונגעריקע און אָרימע — און כ־האָב גיהויבן די הענט צו צוברעכן און צושטערן אַלץ אַרום.

שפּעטער אַ ביסל האָב איך גירעט וועגן יידישן פאָטערלאַנד, וואָס פאָדערט קרבנות, וועגן דער מוטער ציון, וואָס רופט אירע קינדער.

די פראַזן זענען גיווען באַפליגלטע און די זשעסטן גוט אויסשטודירטע. ס־האָט אַלימין גיפאַנגין און מיך אַליין אויך. כ־בין פאַרפלאָנטערט גיוואָרן אין מיין אייגינער נעץ.

אָבער נאָך דעם אַלים האָט מיך אָנגיכאַפּט אַ שרעקלעכער קאַצן־יאַמער און גאַנצע נעכט האָב איך זיך גיוואָרפן אויפן גילעגער. כ־האָב שוין מער נישט גיוואוסט, וואָס איך בין אין דער אמתן. דער שוישפּיל האָט מיך גיפאַנגין

און כ־האָב שוין גישפּילט אַפילו און כ־בין גיוועזן מיט מיר אַליין. און איך האָב דאָך אין דער אמתן גאָרנישט גיהאַט, און אין גאָרנישט גיגלייבט.

אייגנטלעך איז אין היינטיקן לעבן יעדער מענטש אַ שטיק אַקטיאָר. מ־האָט זיך אויסגילערנט אָפּערירן מיט אַזעלכע אַבסטראַקטע באַגריפן, אַז מע ווערט פאַרפלאָנטערט אין אייגינע רייד, גיפאַנגין פון אייגינע פראַזן — אָן אויסגאַנג. מע ניצעוועט טויזנט מאָל איבער די זעלבע ווערטער אין פאַרשידענע וואַרשטאַטן — ס־ווערן גיבוירן שיטות, אידעאָלאָגיעס, וועלט־אָנשויאונגין.

די, וואָס שטייען אויף דער בימה גלייבן, על פי רוב, אַליין נישט אין דעם, וואָס זיי פּרעדיקן. זייערע טרערן און זייער גילעכטער איז אויסגיסטראַיעט פריער פאַרן שפּיגל. אַזוי טיילט זיך די וועלט אין אויסנאַרער און גינאַרטע. און גליקלעכער זענען די גינאַרטע... אָבער דאָס אַלץ איז זייטיק. אַ פּראָדוקט פון מיינע דערפאַרונגין.

שפּעטער האָב איך באַרייזט אַ וועלט. כ־בין גיוואָרן אַן־אַלקאָהאָליקער, אַ שיכּור. יעדער מענטש מוז שיכּורן, אַוועקצושטופּן אַ שטיק אומנוציק לעבן, ווי אַ פאַרפעצטע שמאַטע. אָבער טייל מענטשן לאָזן זיך באַגנוגן מיט אַן־דער שכרות־גיטראַנק — אידעאַלן. איך האָב דאָס גיהאַט — האָב איך פּשוט גיטרינקען.

דערנאָך בין איך קראַנק גיוואָרן אין בערלין. איך בין גילעגן אין שפּיטאָל. און שפּעטער האָב איך זיך גיטראָפן מיט אַ גרופּע חלוצים אידעאַליסטן, פון יענע „אידעאַל־שיכּורים" — און איך האָב זיך אָנגישלאָסן אין זיי און גיפאָרן קיין ארץ־ישראל.

דאָ בין איך אַריין צוזאַמין מיט זיי אין אַ קאָלעקטיוויסטישער קבוצה.

כ־האָב זיך גיפילט גוט אין מיין נייעם עלעמענט.

דאָרט, וואו אַ מענטש לעבט נישט פאַר זיך, וואו אַלץ איז א י ד ע אַ ל, דאָרט, וואו אַלץ איז ק ר ב נ ו ת, וואו מענטשן לעבן בלויז פאַר יענים, וואו גרויסע מענטשן פאַרנעמין דעם אויבן־אָן — דאָרט איז דאָס מסוגלדיקסטע אָרט פאַר שוישפּיל, ווייל דאָרט איז שווער אונטערצושיידן דאָס אמתע פּנים, צווישן שפּיגל און גלייבן.

כ־האָב דאָ גילעבט, כ־האָב אַ סך מאָל גיליטן, גיקרענקט אויף מאַלאַריע, גיהאַקט שטיינער אין ברענינדיקע היצן, אַוועקגיגעבן אַלץ, מיך אין גאַנצן.

אָבער מערקווירדיק, אַז כ־באַטראַכט מיך יעצט, ווייס איך, אַז כ־האָב עס נישט גיטון צוליב אינערלעכער איבערצייגונג, צוליב זעלישער באַדערפיניש. כ־האָב זיך תמיד גיפילט, ווי אַן־אַקטיאָר אויף דער סצענע, וואָס שפּילט זיין ראָל, אַ שווערע ראָל — אָבער פאַר אַ גרויסע דאַנקבאַרע אוידיטאָריע, וואָס באַוואונדערט און פּאַטשט בראַוואָ — דאָס גאַנצע פאָלק ישראל...

קאָמעדיאַנטשיק...

— יאָ. דו ביסט גירעכט גיווען און אויך ער איז גירעכט גיווען — זלמן לפידות.

און אפשר צוליב דעם האָב איך אים קיין מאָל נישט גיקענט ליידן, ווייל ער האָט גיהאַט קלאָרע אויגן, אין וועלכע כ־האָב קיין מאָל נישט גיקענט אַריינקוקן און אַלץ, וואָס ער האָט גיזאָגט איז גיווען אַזוי נאַקיט און טרוקן, ווי די רויע פעלדן פון די בערג און ער איז גיגאַנגין אַזוי, ווי ער וואָלט וועלן צוצוברעכן אַלע שפּיגלען.

— קאָמעדיאַנטשיק...

ס־איז דער לעצטער אַקט. וואָס ווערט היינט גישפּילט — דער טויט.

כ־בין זיי מקנא, די יונגע חברה. זיי הייסן פאַרוואָס זיי גייען שטאַרבן אין קאַמף... זאָל זיין אַזוי, זיי ברעקן זיך מיטן אַלטן. זיי ווילן נישט זאָגן, אַז ס־איז דער שייטערהויפן פון זייערע זיידיס — נאָר אָן זייער אמונה.

— חיהשע פעל... האָט ער גיזאָגט, זלמן לפידות, און ווי ער האָט אויף מיר גיקוקט. איך האָב אים זיכער אין עפּיס דערמאָנט, וואָס ער האָט נישט גיוואָלט גידענקין.

— קאָמעדיאַנטשיק...

— נו, יאָ, איך בין עס... איך בין עס... צו אַלרי שוואַרצע יאָר!

אָבער איך וועל גיין שטאַרבן — נאָ פאַהיבל אַלע שיכּורים־אידעאַליסטן מיט די ריינע אויגן און האַרטע ווערטער, וואָס רעדן וועגן חיהשער פעל און ציטערן פאַרן וואָרט „שייטערהויפן" — און שטאַרבן ווי קדושים...

כ־וועל נישט אָפּלאָזן די שענסטע ראָל, די קרוין־ראָל פאַר אַנדערע! צווישן אַלע קדושים וועל איך זיין דער קדוש מיטן שפּיגל אין קעשענע.

און ווען דו וועסט זעען אין צייטונג די שוואַרצע ראַם:

דער קדוש שמואל מלכיאל גיפאַלן אין קאַמף...

זאָל זיין אין קאַמף... נישט אויפן שייטערהויפן, זאָלסטו אַריינגיין אין שול און זאָגן קדיש פאַר דער זינדיקער נשמה פון

ש ל מ ה ב ן ג י ט ל.

ווען ער האָט גיענדיקט דעם בריוו איז שוין גיווען זייער שפּעט. די שוואַרצע בלאַקייט פון הימל, וואָס איז גילעגן פאַרשפּרייט איבערן גיצעלט האָט גיציקט ווי אין פיבער, זיך גיעפנט און פאַרמאַכט.

שמואל מלכיאל איז אַרויס אין דרויסן.

ער איז גיגאַנגין אין דער זייט פון פעלד. ס־האָט גיבלאָזן אַ קיל ווינטל. פון דער ווייטנס האָבן זיך גיטראָגן אָפּקלאַנגען פון שאָסן.

שמואל מלכיאל איז גיגאַנגין און עפּיס אַן־אינערלעך גיפיל האָט אים אַרומגינומען. ער האָט זיך גיפילט, ווי ער וואָלט גישטאַנען נאַקיט איינער אַליין אין פעלד.

אַליין... ס־איז עפּיס אַ מאָדנע גיפיל. ער איז נאָך קיין מאָל נישט גיווען אַליין, אַפילו ווען קיינער איז מיט אים נישט גיווען.

און מיט אַ מאָל. ער ווייסט נישט פון וואַנעט, איז פאַר אים פלוצים אויפגישווימען אַן־אָוונט אין בערלינער שפּיטאָל בעת זיין קראַנקייט.

ער איז איין מאָל גישטאַנען שפּעט ביינאַכט אין קאָרידאָר. די נאַכט איז ווי אַ שוואַרצע קאַץ אַריינגיקלעטערט דורך די פאַרהעמערטע טירן־פענצטער, האָט זיך גידראַפּיט איבער די פּאַטערירטע פּאָדלאָגיס, איבער די רויט־גיוואַקסטע טירן פון די חולאים־צעלים.

מענטשן מיט ווייכע לאַטשן, מיט גיפּאַסקיוויטע רעקאָנוואַלעסצענטן־כאַלאַטלעך, האָבן זיך ווי סקעלעטן דורכגישאַרט. אַ שוועסטער אין אַ ווייסער שירץ האָט איבערגילאָזט הינטער זיך דעם שאַרפן גירוך פון מעדיצינין.

אונטן האָט פינצטער גיהויערט, ווי אַ שווערע חיה, אַ גאָרטן מיט קאַשטאַניסביימער, וואָס האָבן זיך גיבאָדן אין האַרבסטיקע פאַרזשאַווערטע בלעטער. פון אַ קייגן איבער האָט אַ זייגער אויסגישטעקט אַ ווייס פּנים מיט טונקעלע פלעקן און טעמפּ זיך צוקלינגען.

אונטן האָט זיך גיהערט דאָס איינגיהאַלטינע רוישן פון אַן־אויטאָ. צוויי גלאַנציקע אויגן־אַפּלין האָבן זיך אַריינגישניטן אין טונקלקייט און באַלד אויסגילאָשן.

מיט אַ מאָל האָבן פאַרבייגישוועבט צוויי וועכטער אין טונקעלע מונדירן און האָבן גיטראָגן עפּיס פאַרוויקלט אין אַ שוואַרץ טוך און האָבן זיך אַראָפּגילאָזט מיט דער ווינדע. אונטן האָט דער אויטאָ שנעל פאַרשלינגען דאָס שוואַרצע טוך און פאַרשווינדן גיוואָרן אין דער שוואַרצער נאַכט.

דעמלט איז ער דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן גיווען מיט זיך אַליין.

ס־איז גיווען די שרעק פאַרן טויט.

אַזאַ ענלעך גיפיל האָט אויף אים יעצט אַ יאָג גיטון מיט אַ טאָפּלטער קראַפט.

ער האָט זיך אָפּגישטעלט. ס־זענען אים אַ קייגנגיקומין צוויי רייטער אויף פערד.

— ווער איז? אַ פערדישער פּיסק האָט אָנגירירט זיין אַרבל.

דאָס איז גיווען לפידות.

שלמה מלכיאל האָט גיפּרוּווט טראַכטן. ער האָט מיר גיזאָגט: קאָמעדיאַנטשיק... און דאָס מיידל פון ליטע, שרה וועלטש, האָט גיהערט און גישמייכלט...

אָבער מערקווירדיק — ער האָט גאָרנישט גיפילט. ס־ערשטע מאָל אין זיין לעבן איז אים נישט אָנגיגאַנגין, וואָס אַ מענטש זאָגט וועגן אים.

ער האָט גיקוקט אויף זלמן לפידות און מערקווירדיק, ער האָט אים גיקענט קוקן גלייך אין די אויגן.

ער האָט נישט גיזאָגט קיין וואָרט און איז ווייטער גיגאַנגין.

— וואו אַהין גייסטו? — האָט לפידות בייז גישריגן — דאָרט זענען דאָ אַראַבער.

מלכיאל האָט זיך אָפּגישטעלט. ער האָט זיך אין דער מינוט גיפילט העכער פון אים, פון לפידותן. עפּיס אַ מאָדנע רואיקייט האָט אים אַרומגיהילט.

— איך גיי אין דער נאָענטער קאָלאָניע — האָט ער רואיק גיזאָגט.

— דאָרט זענען אַראַבער... — האָט לפידות אויף אים אַ פינקל גיטון מיט די

ארגן — דארט קומט איצט פאַר אַ קאַמף... און ווי ער וואָלט זיך פאַר וועמען פאַרענטפערט, האָט ער צוגיגעבן: — מיר וואַרטן אויפן פרי-מאַרגן, כּדי צו־צואײַלן מיט הילף... יעצט איז טונקל... ס־איז אַ סכּנה...

— איך גיי דאָרט אַהין... — האָט שלמה מלכיאל רואיק גיזאָגט און ער האָט גיפילט אַ מאָדנע פרייד, וואָס ער זאָגט דאָס צום טראָץ אַלימין, צום טראָץ זיך אַליין, צום טראָץ זיין גאַנץ ביז-יעצטיק לעבן.

צום ערשטן מאָל האָט ער דערפילט מיט דער גאַנצער קראַפט, אַז אין אַנבליק פון טויט פאַרלירט זיך אַלץ — אפילו דער שוישפיל. ער האָט אויפגיהערט צו זיין אַקטיאָר, וואָס ער איז עס גיוועזן זיין גאַנץ לעבן. ער איז יעצט — זיך אַליין.

ער האָט דאָס קאָנ־טאַטירט מיט פרייד.

הייסט עס, אַז ער גייט נישט אַקעגן דעם טויט צוליב עפעקט, צוליב טעאַטראַלישקייט, צוליבן אויסשפּילן די ראָל אין גאַנצן — ווי ער האָט גימיינט.

חאָונדערלעך, ווי ער האָט גיפילט, חי אינוויייניק ביי אים שיילט זיך אָפּ שאָל נאָך שאָל און פאַלט אַראָפּ עפּיס אין אַנ־אומזעבאַרן תּהום.

לפידות האָט אַ ווײַלע גיקוקט אויף אים. דערנאָך האָט ער אָן אַ וואָרט שנעל אויסגידרייט דאָס פערד און אַוועקגיריטן.

און שלמה מלכיאל איז גיגאַנגען. עפּיס אַ וואָרט איז אים גיבליבן שטעקן אין מוח און ער האָט זיך עס בשום אופן נישט גיקענט דערמאָנען.

— פּלוצים איז עס אים אויפגיגאַנגען ווי אַ ליכט.

— שייטערהויפן...

ער האָט זיך פּלוצים דערמאָנט. ביי זיי אין דער משפּחה איז דאָ אַ מסורה, אַז איינער פון זיינע זיידים — ער האָט אויך גיהייסן שלמה, פּונקט, חי ער, שלמה בן נתן — איז אומגיקומען אויף קידוש השם, אויפן שייטערהויפן, דורך דער אינקוויזיציע, חייל ער האָט זיך נישט גיוואָלט אָפּזאָגן פון דער אמונה.

— שייטערהויפן...

— אָבער פאַרוואָס שטאַרבט ער? פאַרוואָס? פאַר וועלכער אמונה? פאַר חעלכן אידעאַל? פאַר וועלכן גלייבן?

אַז אַלץ אין אים איז דאָך אויסגילייִדיקט, אויסגיטרוקנט, הויל.

און זיי דאַרטן זאָגן: חיהשע פעל...

כאַ-כאַ-כאַ... קיין מאָל נישט. ס־איז אַ שפּיל פון ווערטער.

— קאָמעדיאַנטשיק...

ער האָט זיך פּלוצים דערזעען אַרומגירינגלט. ווילדע פּנימער... מעסערס און קינדזשאַלן האָבן גיפּאַכיט אין דער לופטן.

— חיהשע פעל... — האָט ער זיך פּלוצים דערמאָנט.

אַללאַ! אַללאַ! דין מלחמה בסייף!..

מיט אַ מאָל האָט ער גיזעען פאַרביישחעבן פאַר זיינע אויגן זיין עלטער-זיידע שלמה בן נתן אין אַ טלית און קיטל.

ער האָט זיך אַנגיכאַפּט אין אַ בּרעג פון טלית.

ער חיל נישט קיין „חיהשע פעל“. ער וויל שטאַרבן אויפן שייטערהויפן. ער וויל דער זיידע זאָל אים מיטנעמען.

עמיץ האָט אים אַריינגישטאָכן אַ מעסער אין זייט.

— שמע ישראל!..

נישט ער האָט עס גישריגן, נאָר זיין זיידע שלמה בן נתן, וואָס איז גיגאַנגען אויפן שייטערהויפן צוליב זיין אמונה.

ער איז גיגאַנגען אין אַ חייסן קיטל, אין אַ טלית און ער, שלמה מלכיאל, זיין אייניקל, האָט זיך אָנגיהאַלטן אין אַ בּרעג טלית און זיך נאָכגישלעפּט.

— שמע ישראל!

ער איז אַנ־דערגיפאַלן.

דערנאָך איז גיקומען אָנצולויפן זלמן לפידות און נאָך חברים פון דער מושבה אויף פערד. מ־האָט גישאָסן.

אויף מזרח האָבן רויטע פּאַסן זיך גיריסן אין חלל.

אָבער שלמה מלכיאל האָט גיפילט, ווי ער וואָלט זיך גיוויגט אין אַ ווינדע און אַרום איז גיוועזן טונקל, פּונקט, ווי דעמאָלט, אין פּאַדער-הויז פון בערלינער שפּיטאָל.

און שלמה מלכיאל האָט גיוואוסט — דאָס איז דער טויט.

דער זיידע מיטן ווייסן קיטל איז גישטאַנען איבער אים. ניין, ס־איז נישט דער זיידע. ס־איז גאָר זלמן לפידות.

ער האָט גיהאַלטן זיין האַנט אין זיינער און גיהאַט פייכטע אויגן.

שלמה מלכיאל האָט נישט גיקענט רעדן. ער האָט בלויז אָנגיוויזן אויף זיין קעשינע. לפידות האָט אַרויסגינומען אַ צוקנייטשטן בריוו. ס־איז גיוועזן דער לעצטער בריוו צו זיין פעטער. ער האָט גיוויזן מיט דער האַנט. זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז מע זאָל עס אַוועקשיקן.

און ער האָט אַרויסגישטאַמלט:

— קדיש... קדיש...

און זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז ער וויל דער פעטער זאָל זאָגן קדיש.

זיי האָבן נאָכגיזאָגט די אַנטלויפנדיקע אַראַבער.

חען זיי זענען צוריקגיקומען, איז שלמה מלכיאל גילעגן מיט אַ פאַרגליווערט פּנים, אויף וועלכן עס איז גיוועזן אויסגיגאָסן אַ מאָדנע רואיקייט — זיין לעצט פּנים...

רחל מילשטיין

לאָמיר שיצן אונדזערע פּאָזיציעס!

חשובע חברות! 148 שטעט, וואו ס־עקזיסטירן בית-יעקב-שולן האָבן במשך דעם פאַרגאַנגינים ווינטער נישט פאַרשפּרייט קיין „קינדער-גאָרטן“, 118 שטעט, וואו ס־זענען פאַראַן בנות-אַרג. האָבן קיין איין ב״י-זשורנאַל נישט פאַרשפּרייט — לייען איך אינים „טאָגבלאַט“ און כ־ציטער ממש אויף.

וואָסערער מוראַדיקער צוריקפאַל דאָס איז!

אַ קאָמפּלעקס פון גיפילן און פראַגן רופן זיך דערויף אָפּ ביי מיר, פּייניקן און פאָדערן אַנ־ענטפער.

צי איז עס מעגלעך, פרעגט זיך, אַז מענטשן, וואָס זענען מקריב דעם פרילינג פון זייער לעבן איף צו בויען מקדשים, זאָלן באַזיצן אַזוי ווייניק אידעאיִשע רייפקייט און זאָלן זיך נישט קענען האַלטן אויף דער הייך פון זייער אויפגאַבע? ווי לייגט עס זיך גאָר אויפן שכל, אַז ערנצט-דענקנדיקע מענטשן, פון וועלכע עס רעקרוטירט זיך אונדזער לערערשאַפט, זאָלן נישט קענען אָפּשאַצן דאָס חשיבות פון אַנ־אייגינער טריבונע, פון אַנ־אייגן גידרוקט וואָרט, אין דער צייט, ווען פרעסע און ליטעראַטור זענען היינט צו טאָג פראַגן, וואָס שטייען ברומו של עולם.

ווי איז זיך בכלל פאַרצושטעלן די אַרבעט ביי בנות און ביי דער שול, אָן „בית-יעקב“-זשורנאַל און „קינדער-גאָרטן“?

יעדיס מעשהלע, יעדיס לידל פון ק״ג העמערט דאָך אויס דעם קינדס כאַראַקטער, יעדיס אַרטיקל פונים זשורנאַל פאַרמענטירט דאָך די לעבנס-השקפה פון אונדזער יוגנט.

ווען דעם אַלים זאָלן אונדזערע לערערנס נישט וויסן? דאָס זאָל זיי נישט אָנגיין? ניין, ס־איז נישט מעגלעך, ווילט זיך מיר זיי פאַרענטפערן.

און דאָך, וואָס האָט פאַרט גורם גיוועזן די ירידה אין דעם פאַל? אויך אויף די שאַלה פרואוו איך גיפונין אַנ־ענטפער.

לפי דעתי, קען עס זיך האָבן גינומען דערפון, וואָס, לויט ווי עס באַהויפּטיט אַ פּסיכאָ-דיאַגנאָזע, האָט יעדער כּלל און יעדער יחיד אויף זיין לעבנס-וועג צו פאַרצייכינען דינאַמישע, ווי אויך סטאַטישע מאָמענטן; צייטן פון אויפבּרויז, שוואונג, פון עלי׳, און צייטן פון שטילשטאַנד, אָפּגישטאַנינקייט און ירידה.

און ס־איז ביי מיר בלי ספק, אַז די איצטיקע דערשיינונג ביי אונדז האָט אַ שייכות מיטן אויבן דערמאַנטן צווייטן כּלל — יאָ, סטאַטישע מאָמענטן לעבן מיר יעצט איבער, עפּיס אַנדערש איז עס זיכער נ־שט. און ווען אַפילו דאָס איז די סיבּה, דויערט עס אָבער אויך שוין צו לאַנג, ס־קען ווערן גיפערלעך! ווייל אַ לאַנג-דויערנדיקע אָפּגישטאַנינקייט, יאוש און אַפּאַטיע, קען ביי אונדז, יוגנט, קיין אָרט נישט האָבן.

און ווען אַזוי פיל בלעטער פון ב״י און ק״ג רופן אונדז, לאָמיר נישט שטיל-שווייגן און זיך אָפּרופן דערויף, דען מיר מוזן דאָך אונדזערע מיידלעך דעם צדה לדרך געבן און דערמיט וועט גילעזט ווערן אַ וויכטיקער פּונקט פון אונדזער פליכט-דערפילונג.

צוריק מיט יוגנטלעכער ענערגיע, מיט גלייבן אינים דערפאָלג! קומט שיצן אונדזערע פּאָזיציעס!

ווערבירן וואָס מער אַבאָנענטן פאַרן ב״י-זשורנאַל און ק״ג דאַרף זיין ס־גיבאָט פון דער יעצטיקער שעה. זאָל די יעצטיקע ירידה זיין אַ ירידה לצורך עלי׳!

און ווען אויף שווערקייטן טרעפסטו זיך אָן ביים פאַרשפּרייטן אונדזערע שריפטן, שטאַרק זיך, האָב נישט קיין צער דערפון, וואָס אָפּט ווערסט מיט מיסט בכוונה באַוואָרפן דיין שווערע מי און ערלעכע אַרבעט. טרייסט זיך, ווייל נאָר גימיסטיקטע פעלדער גיבן אַרויס די שענצטע פירות.

און שוין צום דערשיינונג פון נייעסטן ב״י און ק״ג לאָמיר רעגולירן אונדזערע מאָראַלישע חובות און בּרענגען די ערשטע פירות פון דער פריש-באַנייטער זריעה!

ז. שאַכנאָוויטש

דער וועג אַהיים

אַ דאָקומענט פון דער צייט

פון היינטיקן לעבן אין דייטשלאַנד

ג) רבי שמואל קאַרפּנטייך

זינט דריי חדשים האָט בּרוך גיוויילט אין אַ יידישער לערן-פאַרמע, אָדער ווי ער פלעג ליבערשט זאָגן — אַנ־„הכשרה“, אין אַ דאָרף פון די רהיין-גיבערג. די מוטער, אידאַ, האָט זייט דעמאָלט, ווען דער עלצטער זון איז נישט צוריקגיקומען פון פראַנס, נישט גיהאַט מער קיין כּוח זיך אַקעגן צו שטעלן אירע ביידע קינדער. און דער פאָטער ווידער האָט גיהאַלטן, אַז סוף-כּל-סוף קען עס נישט פאַרשאַטן, ווען דאָס יינגל וועט אַמאָל אויך עפּיס אַנדערש זעען און לערנין. אין שטח פון זיין גישעפטס-אונטערנעמונג אין אויך גילעגן דאָס פאַרוואַלטן מיט באָדן און גיטער, ממילא וועט דער צווייטער יונגער-שעף באַקומען אַ ביסל דערפאַרונג אין אַ פאַלוואַרק. עפּיס אַנדערש האָט זיך ה׳ ווילדע גאָרנישט גיקענט פאַרשטעלן אונטערן באַגריף „הכשרה“, אַכדעם, ווי ער האָט שוין גיוואוסט, אַז דאָס איז נישט קיין שול אָדער פאַבריק פאַר כּשרע אַרטיקלין.

סוף זומער האָבן הער און פרוי ווילדע באַשלאָסן אויפצוזוכן זייער בן-זקונים אינים פאַלוואַרק. דזשעמס האָט גישאָקלט מיטן קאָפּ אויף ניין, ווען מ־האָט אים איינגילאַדן מיטצופאָרן.

— אַ יישר־כּוח, מיין באַדאַרף אויף כּשר קו-מיטש איז גידעקט...

בּרוכס שרייבן, ווען די עלטערן האָבן אים מיטגיטיילט זייער כּוונה אים צו באַזוכן, איז נישט גיוועזן מלא התפּעלות. אַוודאי, ער פרייט זיך זייער, די גאַנצע פאַרם פרייט זיך... אָבער למען השם, זאָלן זיי זיך נישט מאַכן קיין אילוזיעס, כּדי זיך צו פאַרשפּאַרן אַנטוישונגען. אַלץ איז מער ווי פּשוט, זייער פּרימיטיוו — אָבער פּונקט אַזוי, ווי ער האָט זיך גיוואונטשן און דערוואַרט... צום סוף נאָך אַ בקשה: זיי זאָלן נישט אָנקומען צו פאָרן אין אויטאָ. ס־וועט זיך צופיל בולט אָפּשלאָגן אויף דעם ספּאַרטאַנישן פּשטות אויף דער פאַרם. און ער וואָלט זייער נישט גיוואָלט גילטן אַלס דאָס רייכע באַנקיר-זינדל דאָ, וואו אַלץ איז איין חבֿרותא פון בּרידער און שוועסטער...

אַלץ איז שוין גיוועזן פיקס און פאַרטיק. אָבער מיט אַמאָל איז אַלץ נדחה גיוואָרן צוליב דזשעמסן. אין איינים אַנ־אָוונט איז דזשעמס אַרויסגיגאַנגען, ווי ער טוט שוין אַזוי זינט אַ יאָר יעדן אָוונט, און ער איז שוין מער נישט צוריקגיקומען, נישט ביינאַכט און נישט צומאָרגנס פרי. מיטאָג-צייט האָט עפּיס אַ חבר גיבּרענגט אַ פאַרמאַכטן בריוו און איז אַוועק.

דזשעמס האָט גישריבן בקיצור, אין גיאייל: „ליבע עלטערן, איר זאָלט נישט שלעכטס טראַכטן וועגן מיר. איך האָב גאָר קיין שלעכטס נישט גיטין, בכל אופן נישט עפּיס אַנדערש און נישט מער, ווי כ־פלעג סיי-ווי טון אונטער אייער שטיל-שווייגנדיקער הסכּמה. וואָלט מיין זאַך גיקומען פאַרן גיריכט, וואָלט איך אָן ספק באַפרייט גיוואָרן פון יעדער שולד און פאַרוואורף. היות אָבער ס־דראָט אַ סקאַנדאַל און די צייטן זענען אומרואיק, פאַרשווינד איך ליבערשט לפי-שעה, שוין צוליב אייך... זאָרגט אייך נישט וועגן מיר. כ־האָב פון דער זאַך גילערנט אַ מוסר-השכּל; כ־לאָז מיך דעסט-גלייכן נישט אין וועג אַריין אָן מיטלין צום לעבן. אויב איר וועט בקרוב נישט הערן פון מיר, טאָ זייט וויסן, אַז אייער דזשעמס ראַנגלט זיך ערגיץ פאַר אַ נייער פאָרים פון קיום און ער וועט עס שוין שאַפן...“

אויפן פּנים פון דער מוטער אידאַ איז צוגיקומען נאָך אַ קנייטש. און ווען זי פלעג איצטער אין איר צער אַרויסקוקן דורכן עק פענצטער, זענען אירע פאַרלוירינע בליקן איצט גיגאַנגען אין צוויי ריכטונגען.

איצטער האָט עס ערשט הער נאַרבערט ווילדע גיהאַלטן פאַר העכסט-צייטיק אומצוקוקן זיך אויפן בן-זקונימל בּרוך-באַריס.

ס־איז גיוועזן פרייטיק פאַר מיטאָג. נאַרבערט ווילדע האָט אַ קוק גיטון אויפן שטערן גאָלדינים ווייזער און גיקומען לידי מסקנה, אַז ער האָט נאָך אַ פולע שעה צייט ביז צו דער בערזע, איז אַריינגיקומען פיליפּ דער פּאָרטיער און אים גימעלדט, אַז אַ מאַן וויל מיט אים נייטיק שמועסן.

— יער נאָמען? — האָט גיפרעגט דער שעף.

— ער זאָגט נישט — האָט פיליפּ אַ זאָג גיטון מיט אַ ביטול-טאָן, וואָס ער האָט גאַנצע לגבּי מענטשן, וואָס האָבן גאָרנישט גיבּרענגט.

— אַ שנאָרער? — זייט בּרוך-באַריס האָט אים גיבעטן, ער זאָל נישט באַנוצן דעם נאָמין פאָלאַק, האָט ער זיך באַגנונגן גילאָזט מיט „שנאָרער“, וואָס איז אין זיינע אויגן גיווען דאָס זעלבע.

— לויטן אויסזעען און לויטן לשון יאָ — האָט פיליפּ, וואָס האָט זיךגיהאַלטן פאַר אַ מענטשן-קענער, מכריע גיווען.

הער ווילדע איז היינט, צוליב דער מחשבה זיך צו זעען מיטן זון, גיוועזן אין אַ ווייכער שטימונג און האָט גישפּענדיט אַ האַלבן מאַרק, וואָס איז ווייט נישט גיוועזן זיין טעגלעכער מנהג.

דער פּאָרטיער איז צוריק גיקומען און גיזאָגט, אַז דער מאַן וויל נישט נעמען.

— צי ווייניק? בּכן זאָל זיין אַ גאַנצער מאַרק און אַ סוף — האָט דער שעף גיזאָגט.

פיליפּ איז ווידער צוריק גיקומען מיטן מאַרק אין דער האַנט.

— דער פרעמדער זאָגט, אַז ער מוז אומבאַדינגט רעדן מיטן הער ווילדע.

— דאָס וועט שוין קאָסטן מער — האָט הער ווילדע גיטראַכט — אָבער פון דעסט וועגן האָט ער גיהייסן דעם פרעמדן אַריינגיין אין זיין שעף-צימער.

— נאָך גוט, וואָס דער דירעקטאָר קלינגענבאַל און הער אויפזיכטס-ראַט ד״ר דומקע, האָבן היינט אָפּגירופן זייער באַזוך, — האָט זיך גיטראַכט הער ווילדע. דאָס וואָלט בכלל נישט גיוועזן קיין אַטראַקציע פאַר די דאָזיקע הערן.

אויף דער שוועל איז גישטאַנען אַ מאַן אין אַ לאַנגן, שוואַרצן ראָק, מיט אַ סאַמיט-קאַפּל אויפן קאָפּ און דעם בּרייט-ראַנדיקן סאַמיטינים קאַפּעלוש אין דער האַנט. הער ווילדע האָט גיקענט דעם ראַזיקן טיפּ. וואָס אים איז גיוועזן אויפפאַלנדיק, זענען גיוועזן די קלאָרע, וואַסער-בלאָע אויגן פונים מיטל-יעריקן מאַן, וואָס האָט אויף אים גיקוקט גראַד און פריי.

— איך הייס שמואל קאַרפּנטייך -- האָט זיך דער פרעמדער פאָרגישטעלט — איך קום דאָ וועגן אייער זון בּרוך.

הער ווילדע האָט פאַררייכערט אַ ציגאַר, גלייך ווי ער וואָלט זיך גיוואָלט פאַרבאַרגן אין אַ וואָלקן פאַר עפּיס נייעס און אומבאַקאַנטיס.

— שמואל קאַרפּנטייך — האָט ער זיך דערמאָנט — אַהאַ, איך דערמאָן זיך. יצחק, ניין, זייט מוחל, שמואל. הער אָבער רבּי שמואל, וואָס פאַרשאַפט מיר דאָס פאַרגינוגן?

— איר ווייסט אַוודאי, הער ווילדע, אַז איך האָב מיט אייער זון גילערנט.

הער ווילדע האָט לייכטער אָפּגיאָטימט און אַ בלאָז גיטון אַ דיקן קנויל רויך פאַר זיך.

— נו, באַגרייף איך שוין, דאָס בּחורל איז שולדיק גיבליבן שכר-לימוד. אַזוי איז די יוגנט. זייט מוחל הער קאַרפּנטייך, וויפל מאַכט עס אויס?...

— ס־האַנדלט זיך נישט וועגן דעם — האָט שמואל קאַרפּנטייך אָפּגיוועהנט — בּרוך איז מיר בכלל נישט שולדיק. אָבער איר, הער ווילדע, האָט דאָך בדעה אים צו באַזוכן און איך האָב באַקומען פון אים אַ בריוו...

דער באַנקיר האָט דעם פרעמדן גיהייסן זיצן. בּכן, הייסט עס אַזאַ פּנים האָט דעם מענטש, וואָס האָט שוין אויך גימאַכט זיין זון פאַר אַ האַלבן רבּין, פון אַ באַריס — אַ בּרוך?!

— אפשר וועט איר רייכערן אַ ציגאַר, הער קאַרפּנטייך?

— ניין, אַ דאַנק, איך רייכער נאָר פּאַפּיראָסן, אויב איר וועט דערלויבן.

און ער האָט אַרויסגינומען פון קעשענע אַ פּשוטע בלעך-פּושקע און אַרויסגינומען אַ שמאָלע ווייסע פּאַפּיראָס.

דאָס קליינע, דינע קנוילעכל רויך האָט אויסגיזעען מלחמה צו האַלטן מיטן דיקן, שמעקידיקן רויך-וואָלקן פון דער שווערער ציגאַר.

— וואָס ווייסט איר, הער קאַרפּנטייך פון מיין זון? — האָט אָנגיהויבן הער ווילדע, ווי ער איז גיוועזן גיוואוינט אָנצוהייבן די פאַרהאַנדלונגען אין אויפזיכטס-ראַט וועגן אַלטע און נייע אַקציעס.

אבער רבי שמואל קאַרפּנטייך האָט נישט גיקענט די נמוסיב פון אויפזיכטס-ראַט־זיצונגען און זיך נישט גיהאַלטן ביי די פאַרמין. ער האָט גירעט שנעל, אַ ביסל צוגיאיילט און טייל מאָל כמעט אומפאַרשטענדלעך, אינים דיאַלעקט פון דער פוילישער היים. בשעת מעשה האָט ער גיגלעט די שטאַרק צוגיגראָטע באָרד, וואָס איז גישטאַנען אין סתירה צו די יוננע אויגן און האָט כסדר גינומען די שפּיצן באָרד אין מויל אריין. אַזוי אַרום איז דאָס לשון גיוואָרן נאָך אומדייטלעכער.

צום גופא ענין, האָט הער ווילדע שוין גיוואוסט נאָך די ערשטע עטליכע זאַצן, צו וואָס דער משונהדיקער גאַסט צילט. ברוך האָט גישריבן אַ בריוו צו זיין רבין, אין וועלכן ער האָט אויסגידרוקט די מורא, אַז די עלטערן, וועלכע קומען פון אַ גרויסער, בכבודיקער וועלט, קענען זיך נאָך דערשרעקן פאַרן פרימיטיוון הכשרה-לעבן און אים וועלן אָוועקרייסן פון זיין ליב-גיוואָרינער אַרבעט. אבער חלילה שטערן אין זיינע שפּעטערדיקע פּלענער. ער האָט דעריבער גיבעטן דעם רבין זיינים, ער זאָל זיי פאַרברייטן, בעטן און אפשר אויך וואָרינען...

— כ־פאַרשטיי שוין... — האָט הער ווילדע זיך אומרואיק גירוקט הין און צוריק אויף דער שטול. ער האָט, הייסט עס, גישיקט פאַראויס דעם מענטש, וואָס האָט אים אויף רעם וועג גיבראַכט, ער זאָל זיין מעשה-ידיו ענדיקן...

— המתחיל במצוה — אומרים לו גמור! (אַז איינער הייבט אָן אַ מצוה — זאָגט מען אים: ענדיק!) — האָט רבי שמואל קאַרפּנטייך גיזאָגט מיט אַ גמרא-ניגון.

— אַזוי... הייסט עס ביי אייך אַ מצוה. קענט איר דאָס נעמען אויף אייער גיוויסן, צו פירן קינדער אויף פרעמדע וועגן? צי שטייט אַזוי גישריבן אין די ספרים, וועלכע איר לערנט אין אייער בית-מדרש, אַז אַזוי איז אין אָרדינונג, אָוועקצורייסן די קינדער פון די הערצער פון זייערע עלטערן?

הער ווילדע האָט אויפגירעגט אָפּגישאָקלט דאָס אַש פון זיין ציגאַר.

— אויב איר פרעגט, טא זייט ווסן: ס־שטייט גישריבן, אַז אליהו הנביא וועט קומען „להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" (צוריק קערן דאָס האַרץ פון די עלטערן צו די קינדער און דאָס האַרץ פון די קינדער צו די עלטערן).

— נו, אַן־אליהו זעט איר מיר גראָד נישט אויס צו זיין — האָט הער ווילדע גיזאָגט.

הער ווילדע האָט גיקוקט אויפן זייגערל. נאָך אַ האַלבע שעה ביז צום בערזע-אָנהייב. מ־האָט פאַראויס גיזאָגט אַ שוואַרצן פרייטיק. ער האָט זיך, ווי ס־זעט אויס, שוין דאָ אָנגיהויבן.

שמואל קאַרפּנטייך האָט גיקוקט דעם באַנקיר קלאָר אין אָפן אין פּנים אַריין. מיט דער רעכטער האַנט האָט ער גיציפּט די שפּיץ באָרד, גלייך, ווי ער וואָלט פון דאָרט גישעפּט די גאַנצע חכמה.

— אליהו? האָב איך דען גיזאָגט, אַז איך בין אליהו? אבער אַלע אַרבּיטן מיר ביים ווערק פון אליהו, בלא יודעים. ווייסט, איר, הער ווילדע, פאַרוואָס אליהו וועט דאָס דאַרפן צוריק קערן די הערצער פון די פעטער צו די זין און ווידער די הערצער פון די זין צו די פעטער? צי וואָס טאָפּלט? ס־איז דאָך לעולם גינוג איינס — צוריק צו קערן די הערצער פון די פעטער צו די זין, אבער פון די זין צו די פעטער — ס־קומט דאָך אַרויס אויפן זעלבן?..

— איר ווילט מיט מיר לערנין — האָט ווילדע אַ ביסל אַמוזירט גיזאָגט.

— פאַרוואָס נישט? — האָט רבי קאַרפּנטייך גיענטפערט — אַלע יידן האָבן אַמאָל גילערנט ביים באַרג סיני. אבער דאָס, וואָס כ־וויל אייך זאָגן האָט אַ שייכות צו אונדזער ענין. אויב פעטער און קינדער פאַרשטייען זיך נישט איינאַנדער, איז עס עפּיי רוב אָפּהענגיק פון די לעצטע; אבער טייל מאָל זענין אויך שולדיק די פעטער. דער שולדיקער מוז צוריק גיקערט ווערן אויפן ריכטיקן וועג. און דעריבער וועט דער נביא מוזן — אָפּהענגיק דערפון, ווי אַזוינס־באַשטייט — צוריק קערען. אָדער דאָס האַרץ פון די זין צו די עלטערן, אָדער דאָס האַרץ פון די ערלטערן צו די זין.

— המ... איר האָט מיר, דאַכט זיך, גיוואָלט דערציילן פון מיין זון — האָט ווילדע גיזאָגט.

אוודאי פון אייער ברוך, ער זאָל זיין גיבענטשט. ער האָט זיך גענצלעך אומגיקערט אויף אונדזער וועג. כ־באַשווער אייך, הער ווילדע, נישט צו מאַכן קיין שום פּרוּוון אים פון דעם וועג אַראָפּצופירן. ברוך, אייער זון, איז באַשטימט צו גרויסע אויפגאַבן. מעגלעך אין הייליקן לאַנד... אַזוי ווי אברהם אבינו, האָט ער גיזוכט אין דער גייסטיק-פרומקייט אַרום ג—ט פון די טיפּי-נישן פון זיין נשמה — און ער האָט אים גיפונין. צי מעגט איר אים שטערן? צי מעג אַ מענטש, קען עס אַפילו זיין אַ פּראָסטער, שטערן ג—טס וועגן און צו ווערן באַשטראָפט דורך זיין צאָרן?

פיליפ האָט גיקלאַפּט אין טיר. דער אויטאָ האָט הינטן גיוואַרט.

— גייט, זאָגט דעם פּראָקוריסט, הער קאָנשטיין, אַז איך גיי נישט היינט אויף דער בערזע. זאָל ער אַליין אָהינגיין און דערלייִדיקן, ווי מיר האָבן גישמועסט.

פיליפ האָט גישאָקלט מיטן קאָפּ און נישט גיוואוסט, וואָס דאָ קומט פאָר.

— רבי שמואל, איר רעט וועגן ג—טס צאָרן... ווי איז, אַז ג—טס צאָרן האָט זיך שוין לאַנג אויסגיגאָסן איבער אונדז?

— כ־ווייס — האָט רבי שמואל גיזאָגט — איר האָט נאָך אַ זון, ברוך האָט מיר דערציילט... דאָס איז נישט ג—טס צאָרן, דאָס איז בלויז אַ וואָרינונג, אַן־אצבע אלקים, ווי אַזוי צו היטן דאָס אַנדערע תּכשיט...

— און דער אַנדערער, מיין זון דזשעמס? זיין שטימע האָט גיקלינגען, ווי אַ הילף-רוף.

— נישט ער איז דער שולדיקער און אויך נישט איר. איר אַליין זענט אויך נאָר אַ זון אָדער אַן־איייניקל.

איצט איז אין אייער שטוב אויפגישטאַנין איינער, וואָס וויל די שולד פּאַרטיליקן, שטערט אים נישט. שטערט נישט ג—טס וועגן.

און וואָס וועט זיין מיט דזשעמס, מיט מיין עלטערען זון? — האָט הער ווילדע כמעט אויסגישריגן, ווי ער וואָלט גיוואָלט עפּיס גיוואָר ווערן ביי אַ נביא, וועלכן ג—ט האָט אים אין וועג גישיקט.

— אייער עלצטער זון? כ־קען אים נישט. אבער ער וועט זיך צוריקגיפונין אין דעד יידישער היים.

— ווער וועט אים ווייזן דעם וועג? ער האָט בכלל נישט גיזיכט...

— אַ סך קליינע און גרויסע ליכט לייכטן אין די טיפינישן פון יידישן האַרץ...

ס־איז שוין גיווען שפּעט מיטאָג-צייט. דער פּראָקוריסט קאָנטעם האָט גי-קלונגען: דער דערוואַרטער „שוואַרצער פרייטיק" איז גיווען נאָך שוואַרצער אַ סך פּאַפּירן זענין מער נישט ווערט ווי אַ שישקע פּולווער.

אבער הער ווילדע האָט גאָרנישט גיהערט.

ער האָט צוגיפירט רבי שמואל קאַרפּנטייך צו דער טיר און ביים גיזעגינין זיך האָט ער גיזאָגט:

— איר האָט גוט גילערנט, רבי. כ־קען שוין פאַרשטיין מיין בן זקונים... און ווי פאַרשעמט האָט ער צוגיגעב: אפשר קענט איר זיך פאַר מיר אויך צייט נעמען אַ שעה אין דער וואָך... איך האָב גאָרנישט גילערנט.

— ס־מאַכט נישט אויס. די תּורה איז גיגעבן גיוואָרן יעדן איינציקן לויט דער מאָס פון זיין קראַפט — האָט רבי שמואל ציטירט פון דער גמרא — די תורה האָט ליכט פאַר אַלע אויגן, סיי מיט אַ גוטער ראי' און סיי מיט אַ ווייניקער גוטע...

פיליפ האָט גיעפנט די טיר. אַז זיין הער זאָל מענטשן פון דעם מין אַרויס-באַגלייטן צו דער טיר. דאָס האָט ער שוין גאָרנישט גיקענט באַגרייפן, דאָס האָט אים שוין אין גאַנצן צוטומלט...

אויב דו ווילסט — אַז אייגינע און פרעמדע זאָלן האָבן אַ קלאָרן באַגריף, וועגן דעם זין פון יידישע ליידן, רדיפות און יסורי־הגלות — זע אַז אַלע זאָלן לייענין דאָס העפט בית־יעקב־זשורנאַל נ. 135 קייגן אַנטיסעמיטיזם!

בנות-בלעטער

לכבודן צענטן יובל־יאָר תרצ"ו

ביילאַגע צום בית־יעקב זשורנאַל נומער 134.

דער יובל-קאנגרעס

מי"ר האָבן שוין באַקומין פון פיל סניפים ידיעות מיט אַ באַגייסטערט אָפּריפן זיך אויפן קאָנגרעס. מיר נעמען זיך פאַר אי"ה די דאָזיקע גיוואָגטע אונ-טערנעמונג דורכצופירן פאַר יעדן פרייז. מיר ווייסן ווי שווער ס-איז יעצט, אין אַ צייט פון דעפּרעסיע און קאַלטן אינ-דיפערענטיזם אַזאַ פאַראַנטוואָרטלעכע זאַך צו דערגרייכן. מיר ווייסן לײדער, ווי אָפּגישטאַנין אין זייער אחריות ס־זענין פיל סניפים און נאָכמער ווי ווייניק אַ טייל פון אונדזערע עסקנות זענין גרייט זיך אָנצושטרענגין פאַר די קנינים פון אונדזער באַוועגונג, וועלכע איז מיט שווערער מי און איבערמענטשלעכע כוחות אויסגיבויט גיוואָרן במשך צען יאָר צייט.

אונדז שרעקט אבער דאָס אַלץ נישט אָפּ!

מיר זענין מקבל באהבה דאָס שטיל-שווייגן פון די, וואָס זענין קליינלעך אין זייערע חשבונות, קורצזיכטיק אין זייער בליק, שוואַך אין זייער גלויבן, גיוויסנלאָז אין זייער אחריות.

דער רצון פון בנות. דער אידעאַל פון נייען יידישן רעליגיעזן פרויען־דור, וועט טראָץ אַלע אַלע מניעות זיך מתגבר זיין, און דאָס מאַקסימום פון התגברות און זיין דערהויבונג וועט זיין דער יובל־קאָנגרעס.

וואָס דאַרף מען יעצט טון? וואָס דאַרפן די אַלע וואָס וועלן זעען דעם יובל-קאָנגרעס אַלס פאַקט שוין טון?

קודם־כל מוז מען אָנווענדן אַלע באַמי-אונגין, אַז די צאָל וואַל־באַרעכטיקטע צום קאָנגרעס זאָל זיין וואָס מער, דער גידאַנק פונים קאָנגרעס דאַרף ווערן פּאָ-פּולאַריזירט, דער רעיון פון דעם גרויסן היסטאָרישן גישעעניש, וואָס גרייט זיך, פאַר דער יידישער פרוי, דאַרף ביי בנות אַליין גיפונין אַ טיפן אָפּקלאַנג און גישטייגערטן אינטערעס. די גיציילטע גיטרייע בנות־פירערנס וועלכע גיפינין זיך דאָ און דאָרטן, דאַרפן זייער גיטריי-שאַפט און איבערגיגעבנקייט קענין אי-בערליפערן די חברות און סימפּאַטיקערנס און זיי באַוועגן צו מעשים. דער גורל פון דעם אַנטשיידנסטן פאַקטאָר אין דער באַוועגונג ליגט אין די אייגינע הענט און לאָמיר האָפן, אַז מיר וועלן אונדזער ציל דערגרייכן.

מיר ווייסן ווי ווייניק חשק ס־איז פאַראַן צו אָנגישטרענגטער אַרבעט. ס־איז נישט קיין נייעס פאַר אונדז, דאָס עצלות וואָס באַהערשט היינט אַ גרויסן טייל עסקנות. מיר זענין אבער דערביי זיך נישט מייאש, מיר גלייבן אַז אין יעדן אָרט גיפונט זיך איינע, אַן־ערנצטע, וואָס וועט גערן אויף זיך נעמען דעם עול, צו זיין פון די מיטבויער פון אַן־אָרטאָדאָקסישער ליטעראַטור.

די וואָס האָבן זיך שוין דעקלאַרירט פונים שנירער־לעגיאַן!

1) אסתר לעסער (דאַבּראָמיל), 2) לאה איינפעלד (סקערניעוויץ), 3) שיינדל איצקאָוויטש (פּ'נטשעוו), 4) פעסע רייז (אָפּאָלע), 5) שרה קרימאַן (שטשעקאָ-טשין), 6) גיטל האָניגבלום (פּיאָסק), 7) רחל לאה לעווין (קאַליש), 8) מלכה זינגער (דאָמבּראָווע ביי טאַרנע), 9) ביילא פראַמאַן (קאָזשיניץ), 10) גיטל סטאַלעוויטש (נאָווי-קאָרטשין), 11) שרה לערנער (וועגראָוו), 12) רבקה מיללער (באָכניע), 13) פייגע זאַמבּערק אָן צ. הענדעלעס (דוואָרט), 14) נחמה אַרביס-פעלד (בּילגאָריי), 15) הינדע בערגמאַן (גאָרליץ), 16) יאַכיט ראָזען (קאָזשיניץ), 17) אסתר טאַנדאָווסקאַ (בלאָשקי), 18) רבקה האַנדעלסמאַן (פשעדבאָרז), 19) ריקל ווייצען (קאַלכושאָוו), 20) זיסל פעלדבערג (וואָלבּראָם), 21) פייגע כ"ץ (מאָדליבאָרזיץ), 22) טאָבע הענענבערג (כזשאַנאָוו), 23) מלכה קאַדזיאַל (בעל-כאַטאָוו), 24) געלאַ ראָזענוואָקס (דאָב-זשין-דרוו.), 25 רייזל וועבער (ראָווע-רוסקע), 26) לערערן גיטל לויפער (לאַנצוט), 27) לערערן מילשטיין (אָזאָר-קאָוו), 28) חי' שניידער (אָזאָרקאָוו), 29) שיינע ניימאַן (לאָמזשע), 30) לע-רערן רבקה ראָזנבערג (שידלאָווצע).

מאַטעריאַל צו דעקלאַרירן זיך אינים שנירער-לעגיאָן ווערט גישיקט אויף יעדנס פאַרלאַנג!

דער שנירער-לעגיאַן שאַפט זיך!

דער גידאַנק פון אַ ספּעציעלן לעגיאָן גיטרייע מיטהעלפער פון אונדזער פּרעסע און ליטעראַטור הייבט אָן רייף צו ווערן אין אונדזער כחנה. ענדליך דרינגט אַריין דאָס באַוואוסטזיין פאַר דער זאַך צווישן די איבערגיגעבינע בנות-פירערנס.

דער דוחק אין אמת-יידישע ליטעראַטור פילט זיך אַזוי שטאַרק, אַז ס־קען נישט איבערגילאָזן ווערן דאָס אַרביט-גיביט אויף הפקר. ס"מוז עפּיס גיטון ווערן. ס־מוז ענערגיש אָנגיהויבן ווערן אַ ברייט-פאַרצווייגטע פאַרלאַג-אַרביט. וואָסערע ספרים און ביכער אַרויסצוגעבן פעלט נישט, ס־איז נאָר שאַרף די פראַגע, ווי אַזוי די אַרויסגיגעבינע שריפטן צו קענין פאַרשפּרייטן, זיי זאָלן נישט בלייבן ליגן אינים פאַרלאַג-לאַגער.

ווען פון יעדן אָרט זאָל אויף זיך נעמען דעם עול איין פערזאָן, קען אַ סך, אַ סך דערגרייכט ווערן גאַנץ גיך. ווען פון יעדער אויסגאַבע זאָל אויף אַן־אָרט פאַרשפּרייט ווערן צו 5 עקז. — און דאָס איז דאָך בשום אופן נישט שווער — קען מען במשך אַ קורצער צייט באַריי-כערן אונדזער ליטעראַטור מיט פיל וויכטיקע ווערק. ביז היינט האָבן זיך נאָך אַ קליינע צאָל אָפּגירופן. אַ סך פון די, וואָס אַלאַרמירן ביי קאָנפערענצן און פגישות וועגן דעם פעלן פון ליטע-ראַטור, שווייגן נאָך יעצט. זייער שווייגן וועט מוזן באַטראַכט ווערן ווי ווי אַן־אָפּזאָג צו טון בפועל און במילא פאַרלירן זייערע רייד דעם ווערט.

דער שנירער-לעגיאָן ווערט אַ פאַקט. די ערשטע צוויי צענדליק בנות-טוערנס וואָס האָבן זיך דעקלאַרירט, האָבן באַוויזן, אַז דער גידאַנק פונם לעגיאָן איז נישט קיין אוטאָפּיע, און אַז דער לעגיאָן ווען ער וועט אין זיך אַריינ-נעמין כאָטש הונדערט פערזאָן, קען ער ווערן אַ שטאַרקער פאַקטאָר אין דער פאַרענטפערונג דערפון שוין יאָרן לאַנג אָנגיווייטיקסטער פראַגע אין אונדזער באַוועגונג.

מזל-טוב דיר אונדזער ליבע פריינדן **רבקה לאה מאַרגנשטערן** (סקאַרזיסק) בת הר"ב שליט"א צו דיין תנאים מיט **בן הרב מלענטשנא** שליט"א. זאָל דיך השי"ת בענטשן מיט כל-טוב און שפע עד בלי די.

צערל הדס ראָזענבערג
יוטקא ווילענסקא.
ווישקאָוו

אַ כוס מיט ג—טלעכע ברכות טראָגן מיר אָקיינן אונדזער ליבער און גישעצטער לערערן פרל. רבקה לויפער (קראָקע) צו איר חתונה מיט ה' הערש פעטריביק (סקאָלע), זאָל דער רעיון האגודה זיין אייער ריכטיקער וועגווייזער און זייט זוכה ווייטער צו לייסטן פאַר אונדזער הייליקן אידעאַל מתוך הרחבה, ווי איר האָט דאָס גיטון ביז יעצט.

בנות אגודת ישראל
„בית יעקב"
באָכניא

טיף דערשיטערט שטייען מיר גיבויגן פאַר דעם נאָך אָפינים קבר פון אונדזער איבערגיגעבינער און גיטרייער חברה **גיטל קאַזשימיערסקא** ע"ה, וואָס איז אָוועקגיריסן גיוואָרן פון אונדז אין די בליענדסטע יאָרן.

המקום ינחמנו בתוך שאר אבלי ציון וירושלים.

פירערן ר. לינפעלד
בנות אגודת ישראל
דזיאַלאָשיץ

פאַרענדיקט אומיטים די אַקציע פאַר די וואַל־קאַרטן צום יובל־קאָנגרעס!

מיט גיבויגינע קעפּ און אויפגיהויבינים גייסט

איינדרוקן פון דעם אזכרה־אָוונט אין „אוהל שרה"

דער זאַל האט עפּיס אַנ־אַנדער פּנים, נישט קיין שוואַרצע קרעפּע, נישט קיין ספּעציעלע טרויער-צייכנס, וואָס זאָלן אָנוואַרפן אַ מורא. באַלויכטן איז דער זאַל. אויפן פּרעזידיום-טיש ברענען צוויי ליכט. אַ שטילע ערנצט-קייט ליגט אויסגיגאָסן אויף די פּנימער פון די חברות און דערציילט דעם כאַ-ראַקטער פון דעם צונויפקומען זיך.

* * *

דאָס פּרעזידיום פאַרנעמט זייערע פּלע-צער, דער גאַנצער זאַל שווייגט.

ד"ר יעקב שלאָסער הייבט רירנד אָן: „שווער צו רעדן, ס־איז אַ צייט פון שווייגן, ווייל אָרים איז דאָס ווארט פון אויסדרוקן דאָס אַלץ, וואָס קומט לעצ-טנס פאָר אין דער יידישער נשמה".

„מיר דערמאָנין אונדזערע קדושים און מיר דערמאָנין אונדזער חוב, דאָ, אי-נים קיבוץ „אוהל שרה", אַז אויף יעדן קדוש מוזן עולה זיין העלדישע מענטשן און ווייטער אַרביטן פאַר אַ יידיש לאַנד, פאַר אַ לאַנד פאַר יידישקייט".

* * *

דער גאַנצער זאַל הייבט זיך אויף פון די ערטער, דאָס פּרעזידיום פון חשובע רבנים און עסקנים, שטייען מיט גיבוי-גינע קעפּ און דער חזן ה' אהרן גאָלד-וואַסער הייבט אָן די אזכרה.

שטילער, שטילער, וואָס אַ מאָל העכער אַלץ טרויעריקער קלינגט די מעלאָדיע פון חזן און וואָס טרויעריקער, אַלץ שטאַרקער דריקט דאָס שווייגן און אַלץ דייטלעכער הערן זיך די ווערטער, האַרץ-רייסנדיקע הימל-שפּאַלטנדיקע: נשמת אחינו הקדושים שנהרגו על ידי הפרעים בארצנו הקדושה.

פון דאָ און דאָרט אַ פאַרשטיקט גיוויין, אַ שטיל שלוכצן, אַ וויש איבער די אויגן, טרערן רייסן זיך און גלאַנצן, ווי אָנגיצינדינע ליכט...

במעלות קדו—א—א—שים וטהו—א—רים קאָלערט זיך די שטים פון חזן און ווערט פאַרשווינדן ערגיץ אין דער הייך...

* * *

הרב שמחה טרייסטמאַן הייבט אָן:

„אַ סך גיהערט האָב איך פון „אוהל-שרה" און שוין לאַנג האָב איך גיוואָלט אייך באַזוכן. לײדער איז עס מיר אויס-גיקומען ערשט היינט, אויף אַזאַ אָוונט".

און איך וואָלט גיזאָגט נישט „ליידער" נאָר „דווקא". דווקא היינט האט מין אייך גיוויזן, אַז מע שרעקט זיך פאַר קיין שום טעראָר. די הכשרה גרייט ווייטער צו עלי', מיטן זעלבן חשק און התלהבות, וואָס פריער.

ער דערמאָנט אַ מאמר חז"ל, אַז ווען משה האט גיפרעגט השם, ווען שיקן מרגלים, האט ער באַקומען אַנ־ענטפער, אַז ער זאָל שיקן נאָר פרויען, ווייל זיי זענין שטאַרקער צוגיבינדן צום לאַנד.

דאָס באַווייזט גינוג, אַז השם האט גי-געבן אַט די אויפגאַבע פאַר דער פרוי, זי זאָל זיין די פאַרגייערן, די אויסבאַ-נערן דעם וועג פאַרן עתיד.

* * *

ס־רעדט פרוי זלאַטע שנור. זי רעדט לשון קודש.

„אנחנו מביעות בכל תוקף, שמוכנות אנחנו בכל רגע ורגע למסור נפשנו וחיינו הצעירים, על קדושת השם וארצו, ברצינות ובשמחה יתירה, כמו אבותנו מאז ומקדם".

אַ בליק אין זאַל: קיין שפּור פון אומיט, אַלץ איז פייערלעך מיט אַ באַהאַלטינים שטאָלץ.

„נשים לנגד עינינו דברי השם שאמר ליהושע בעת שעלה לרשת את הארץ רק חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת!"

ווערטער פון חיזוק, וואָס דערפרישן. די חברות פילן דאָס, און ס־שטאַרקט די גבורה, יענע גבורה פון די יידישע גבורים, וואָס האבן תמיד זייער יוגנט, לעבן און עתיד מקריב גיווען אויף קידוש השם.

* * *

ס־רעדט חברה מירל גראַס:

„מיט גיבויגינע קעפּ און אויפגיהויבינים גייסט ווען מיר דערמאָנין אונדזערע קדושים.

„אל תירא עבדי יעקב, כי אתך אני, די שכינה איז מיט אונדז. מיר זענין נישט אַליין. נו, צי וואָס זיך שרעקן?"

„כל כלי יוצר עליך לא יוצלח — קיין שום כלי-זיין וועט אונדז נישט באַזיגן. אונדזער כלי-זיין איז תורה ומצוות, וואָס איז נישט באַזיגבאַר!"

און דער עכא האט לאַנג אָפּגיקלינגען אין חלל:

* * *

ס־רעדט ה' פרידנזאָן:

ערשט מיט אַ יאָר צוריק גיווען דאָרט, אויף די מקומות, וואו ס־ווילדיווען היינט אומגישטערט די רוצחים".

און היינט:

„והי' הדם לכם לאות, לכם לאות ולא לאחרים לאות. דאָס בלוט איז אַ צייכן פון אַ יידיש הויז. אויב מע גי-פונט אַ פאַגראַמירטע הויז, איז עס בוודאי אַ יידיש".

„אָבער נישט דערשרעקט אייך. בדמיך חיי! די הבטחה פון אונדזערע נביאים, אַז טראָץ די בלוטיקע טייכן פון יידישע וואונדן — לעבסטו".

„זיי — ועל הרבך תחי', זייער לעבנס-הימן איז צו אַטאַקירן, מאָרדן, אָנגרייפן און מיר — בדמיך חיי, באַפאַלינע, דערמאָרדיטע און — מיר לעבן!"

„הנה זה עומד אחר כתלנו — די שכינה שטייט אונטער אונדזער וואַנט. האַלט זי אונטער, באַשיצט זי — נאָר נישט פאַרצווייפלין".

„בעוה"ז עושה אני ניסים בלילה ולעתיד לבא אהפוך את הלילה ליום". לעתיד לבא וועט די נאַכט, די שטאַרק-פינצטע-רע גלות-נאַכט, פאַרוואַנדלט ווערן אין טאָג און דעמלט וועט מין דערזעען, אַז אויך דאָ, אין יעדן גישעעניש איז פאַ-ראַן הסתרת הניסים, ס־וועט אַלץ ווערן נתגלה, התגלות הניסים און התגלות שם שמים בעולם".

ערנצטע, רירנדיקע ווערטער, וואָס דער-פירט די שטימונג אויף אַ פרייערלעכערע, אַ בטחון-פולע אויף דעם לעתיד, אויף די שעה פון התגלות.

* * *

ד"ר שלאָסער שליסט דעם אָוונט ס־ווערט פאַרגיליינט אַ מוטיקונגס-בריוו צו הרב משה בלוי, דעם נישט דער-מידלעכן פירער פון אַגודת-ישראל אין ארץ-ישראל, וועלכער פאַרענדיקט זיך מיט

חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת!

וואָס איז גיווען דער לייט-מאָטיוו און די שטימונג פונים גאַנצן אָוונט.

אַנ־אָבסערוואַטאָר

אַ רוף
פון די בית־יעקב־תלמידות
צוליב די לעצטע גישעענישן אין ארץ־ישראל.

קריאה לבנות ישראל!

אחיותינו!

בזה אנו פונות לכן עצה בבקשתנו, כי לרגע קט תפנה נא כל אחת ואחת מאתנו את תשומת לבה אל כל אשר מתרחש בחיי עמנו עתה בארץ ותפוצות הגולה.

כי זמנים רעים הגיעו לנו. מכל צד ירדפונו אויבינו הרבים ויכבידו את ידם הקשה עלינו, ואין מנוח לנו. גם כאן בארצנו, בארץ הקדושה, יד פראי אדם היתה בנו, ובימים אלה עשרות יהודים נפלו כאן חללים ללא עול בכפם.

ומאליהן תתעוררנה בנו השאלות: למה הגיענו כל זאת? מי אשם בצרותינו הרבות? אולי כתגמול על כל מעשינו הרעים הגיענו ימים רעים אלה? נסתכל נא על חיינו כאן בארץ, ולצערנו הרב נראה, כי רבים ישנם בינינו אשר סרו מהדרך הנכונה, בפרקם מעליהם את עול התורה ומצוותיה וילכו בשרירות לבם הרע, ורבה היא העזובה בחיינו המוסריים, ועונש היא לנו מאת ד' על מעשינו הרעים.

הגיעה העת לנו, להתעורר מהקפאון שאחזנו ולתת דין וחשבון לעצמנו על כל אשר נעש ולבחרה בדרך הנכונה בה נלך, דרך התורה והמסורה, כי רק בה נמצא חיים.

לכן אנו פונות אליכן בנות ישראל יקרות בדברי הנביא אשר קרא:

„שובה ישראל עד ד' אלקיך"

שבנה בנות ישראל מדרכיכן הרעות, ולמה תמוטו (במעשיכן הרעים) בית ד'.

תלמידות בתי־הספר החרדי לבנות „בית־יעקב".

תל-אביב, חודש אייר תרצ"ו.

בית-יעקב-קאָנפערענץ אין קראָקע

פון דינסטיק ביז דאָנערשטיק י"ג—ט"ו אייר איז אין קראָקע אין בנין פון בית-יעקב-סעמינאַר, דורך דער איני-ציאַטיוו פון דער אַגודיסטישער וועלט-צענטראַלע פאַרגיקומען אַ קאָנפערענץ גיווידמיט די אַקטועלע-בית-יעקב-פּראָ-בלעמין און פרויען-באַוועגונג.

אין דער קאָנפערענץ האָבן זיך באַטיי-ליקט, אַחוץ די מיטגלידער פון קראָק. קוראַטאָריום, דיר. אָרלעאַן, דאַצענטנס, דער דירעקטאָר פון דער וועלט-צענטראַלע פון „קרן התורה" הרב בנימין זאב יאַ-קאָבזאָן, אויך די מיטגלידער פון צענ-טראַלן קוראַטאָריום, לייטער פון דער חינוך-צענטראַלע „חורב" — א. ז. פריד-מאַן, רעד. א. מ. ראַגאַווי, דירעקטאָר נ. בערלינער און א"ג פרידנזאָן. אויך זענין אָנוועזנד גיווען דעפּוטאַט מ. דו-בין (ריגע) און ר' קלמן פאַפּענהיים (ווין). אויך איז גיווען די דאַצענטין פרל. האַמבורגער (רומעניע).

צום ערשט זענין באַהאַנדלט גיוואָרן די ווירטשאַפטלעך-פינאַנציעלע פראַגן פון דער בית-יעקב-צענטראַלע. ס־איז גי-שאַפן גיוואָרן אַ פינאַנץ-קאָמיטעט מיט ר' אשר שפּירא אַלס פּרעזעס.

א חשוב אָרט אויפן סדר היום האט פאַרנומען די פראַגע פון סאָציאַל-פּאָכ-מענישער אויסבילדונג פון דער רעלי-גיעזער פרויען-יוגנט און ס־איז גישאַפן גיוואָרן אַ ספּעציעלע קאָמיסיע, וואָס זאָל במשך פון אַ חודש צייט אויסאַרביטן קאָנקרעטע פּראָיעקטן אין דעם ענין. דערביי איז אויסגידרוקט גיוואָרן די מיינונג, אַז „אהל שרה" איז אַנ־התחלה פון דער אַרביט און די קאָמיסיע דאַרף זיך באַקענין מיט דעם מוסד, ווי אויך מיט דער האַנדלס-שול אין וואַרשע.

צווישן די פאַרשידינע פּעדאַגאָגישע ענינים, וואָס זענין אַרומגירעט גיוואָרן, איז גאַנץ באַזונדער ברייט דיסקוטירט גיוואָרן די פראַגע פון לערנין לשון-קודש אין סעמינאַר און אין די ב"י-שולן. די סעמינאַר-לייטונג האט גינומין ערנצט אין אַכט די אַרויסגיזאָגטע מיי-נונגין אין דער פראַגע און בקרוב וועלן באַקאַנט ווערן די קאָנקרעטע החלטות בנוגע דער פראַגע.

ס־איז אויך באַשלאָסן גיוואָרן צו שאַפן אַ סטאַבילן אינספּעקטאָריאַט, וואָס זאָל כסדר אינספּעקצירן די בית-יעקב-שול, מחזק זיין זייער קיום און העלפן פּעדאַגאָ-גיש.

אויך איז אָנערקענט גיוואָרן די וויכטיג-קייט פון כסדרדיקן וועקן די ב"י-לע-רערשאַפט, צו אַליין-לערנין און משתלם זיין. די קאָנפערענץ האט זיך אויך אַרויסגיזאָגט פאַר דער וויכטיקייט פון פאַרט-בילדונגס-קורסן און אַז דער סע-מינאַר זאָל במשך דער פרויען-צייט זיך גיפונין אויפן לאַנד.

די קאָנפערענץ האט אויסגיהערט אַ ריי מיינונגין וועגן די פאַרשידינע אַקטועלע פּראָבלעמין פון דער בנות-באַוועגונג און ס־איז באַשלאָסן גיוואָרן איינצואָר-דינין פירערן-קורסן אונטער דער ליי-טונג פון דער בנות-צענטראַלע (דער ערשטער פירערן-קורס א. נ. „חוות שמואל", הייבט זיך שוין אָן אין אַ זו-מער-קאָלאָניע ביי לאָדזש).

די קאָנפערענץ האט זיך אויך פאַרנומין מיט דער פראַגע פון דער ב"י ליטעראַ-טור. ס־איז פאַרגיליינט גיוואָרן א באַ-ריכט פון פאַרלאַג „בית-יעקב", פון זיין טעטיקייט פאַר די לעצטע צען יאָר און ס־איז באַשלאָסן גיוואָרן אויפצופאָדערן דעם פאַרלאַג צו פאַרברייטערן זיין טע-טיקייט און דערביי זאָל די גאַנצע באַ-וועגונג ווערן מחויב דעם פאַרלאַג צו העלפן.

ס־איז אויך איינשטימיק באַשלאָסן גי-וואָרן אָבליגאַטאָריש מחויב צו זיין די לערערשאַפט צו פאַרשפּרייטן די אויס-גאַבן „בית-יעקב" און „קינדער גאָרטן". בכלל איז באַשלאָסן גיוואָרן צו פירן אַ פאַרשטאַרקטע פּראָפּאַגאַנדע פאַרן בית-יעקב-גידאַנק און צו אָרגאַניזירן פאַרשידינע נייע אונטערנעמונגין לטובת דער באַוועגונג.

דער דירעקטאָר פון דער קרן-התורה-צענטראַלע, הרב יאַקובזאָן, האט צוגי-זאָגט פון זיין זייט אָנצושטרענגען אַלע כוחות, בכדי צו העלפן דער בית-יעקב-אַרביט אין אַלע צווייגן.

די קאָנפערענץ וועלכע האָט גידויערט דריי טעג, איז גישטאַנין אויף זייער אַ הויכן ניווא, און די דיסקוסיעס זענין גיווען זאַכלעכע, פאַכמענישע און ערנצ-טע ביי יעדן איינציקן פּאַקט.

א האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער חברה חי' נוסבוים (קאָנסטאַנטין) צו אירע תנאים מיט ה' ש. שערפּינסקי (אַלעקסאַנדער). זאָל השי"ת געבן, דאָס איר צוקונפט זאָל זיין אַ קייט פון גליק און צופרידנקייט.

שפּרינצע בעכלער (זגערזש), ח' לעווין, חי' שערפּינסקאַ, יוכבד פּאַטאַצקאַ, בלומע גרינבוים

קאָנסטאַנטין

יובל־אַקאַדעמיע אין וואַרשע

זונטיק, ל"ג בעומר, איז פאַרגיקומען אין וואַרשע אין לאָקאַל פון בית-יעקב, נאַלעווקי 37, אַ יובל-אַקאַדעמיע, אין שייכות מיטן 10-יעריקן יובל פון באַ"י.

די פאָרזיצענדערן פון וואַרשעווער בנות, פרוי צירל פינקעל, האט גיעפנט די אַקאַדעמיע מיט אַ קורצן איבערבליק איבער דער גרינדונג און אַנטוויקלונג פון דער בנות-באַוועגונג און די גרויסע פעולות פאַרן נייעם יידישן פרויען-דור פון „בנות". לערערין חנה ערנרייך האט אין אַנ-אויספירלעכן רעפעראַט אַרומגירעט דאָס חשיבות פון בנות-רעיון און אירע גראַנדיעזע מעשים פאַרן יידישן פאַ"ק.

דאַן האַלט ה' א"ג פרידנזאָן אַ רעפעראַט וועגן דער פאַרגאַנגענהייט, קעגנוואַרט און צוקונפט פון באַ"י. ער שטעלט זיך אויך אָפּ אויף דער גרוי-סער באַדייטונג פון גאָנטן, יובל-קאָנגרעס, וואָס וועט עפינין אַ נייע תקופה אין דעם לעבן פון דער יידישער פרוי.

אַ גייסטרייכע שלוס-רעדע האַלט רעד. יצחק ראַ-וויטש און די אַקאַדעמיע ווערט גישלאָסן ביי זייער אַ גיהויבינער שטימונג.

אַ האַרציקן מזל-טוב דריקן מיר אויס אונדזער גיטרייער חברה חי' רחל זאַפּערן (קראָסנאָ) צו אירע תנאים מיט ה' האַרט (מאַרקי). זאָל איר צוקונפט זיין אַ קייט פון אייביקן גליק.

בנות-אַגודת-ישראל.

קראָסנאָ — לערערין ב. אייפּערמאַן.

אַ האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר דער היגער סעקרעטאַרין פרל. מינדל שלענסקאַ צו אירע תנאים מיט ה' יעקב מיליאַנער.

לאָדזש — אַלע פירערנס פון בתי'.

אַלע ברכות פאַר אונדזער חשובער בנות-פירערין מינדל שלענסקאַ זאָלן מקוים ווערן.

גרופּע „זוהר"

לאָדזש — פירערין ב. זעליצקאַ.

אַ ברכה-פולן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער חשובער סעקרעטאַרין מינדל שלענסקאַ (לאָדזש) צו איר תנאים מיט ה' יעקב מיליאַנער. זאָל אייער צוזאַמינבונד זיין אַ קשר של קיימא און איר זאָלט בויען אייער עתיד אויף די בערג פון יהודה און ירושלים.

לאָדזש — גרופּע של קאַליסקאַ.

אַ גרויסע בראָשור אין פּויליש

פונים באַקאַנטן שריפטשטעלער הלל זיידמאַן וועגן דער אָרט. פרויען-באַוועגונג און וועגן דעם לעבן און שאַפן פון שרה שנירער ע"ה

Renesans Kobiety Żydowskiej

אין דער בראָשור גיפינט זיך אַ גינויער איבערבליק פון דער בית־יעקב און בנות-באַוועגונג זייט איר אַנטשטיין ביזן היינטיקן טאָג. די בראָשור איז גיטיילט אין 15 פּרקים און דער באַקאַנטער מחבר איז ערוב פאַרן חשיבות פון דער אויסגאַבע. אינים בוך גיפונט זיך אויך דאָס בילד פון פרוי שנירער. פּרייז פון אַ בראָשור 95 גר. 10 שטיק נאָר 6 גילדן— אָן געלט ווערט נישט געשיקט.

א ברכה-פולן מזל-טוב וויטשן מיר אונדזער חברה רבקה לעווין (לאָדזש) צו אירע תנאים מיט ה' מ. זאַנדבערג (פּאַדעמביץ). זאָל אייער צו-זאַמענבונד זיין אַ קשר של קיימא און איר זאָלט זוכה זיין צו בויען אייער צוקונפט אויף די בערג פון יהודה און ירושלים.

דיינע חברות:

צירל און חנה הערשבערג, פייגע גליצנשטיין, רבקה טיבערג, מאַשע שפּירא, און פערל הענדעליס.

לאָדזש

אַ האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר דער פרל. רבקה לעווין צו אירע תנאים מיט ה' זאַנד-בערג (פּאַדעמביץ). איר זאָלט זוכה זיין צו בויען אייער צוקונפט אין גייסט פון תורה ומסורה. אייער לעבנס-וועג זאָל זיין באַצירט מיט בלומין.

דיינע חברות

שרה רעדליך, הענאַ ראַק, יוכבד ציטרין, ראַבינאָוויטש, הינדאַ שפּייער, מאַלע ווייס-באַרד.

ברכות מזל-טוב חמה ונלבבה אנו מברכות מנהיגתנו החשובה מרת קאַליסקא לחתנתה. תהי דרכך סוגה בשושנים, מזל וברכה ילווך כל הימים.

גרופּע שלך מבנות אגודת ישראל.

לודז

צו די תנאים פון אונדזערע ליבע חברות: שרה ראָזנבלאַט מיט ה' ראָזנצווייג און נעמי זשעטעלנאַ מיט ה' שלאָסבערג, ווינטשן מיר: זאָל השי"ת באַגליקן אייער עתיד אין גייסט פון תורה.

וואַרשע — רבקה ראָזנבלום און איר גרופּע.

דריטע בראָשור פון דער יובל־ליטעראַטור

יהדות און סאָציאַליזם

פון ד"ר יוסף קאַרלעבאַך

שוין אַרויס פון דרוק. פּרייז 65 גר.. 5 שטיק נאָר 2.25

אונדזער טיפסטן מיטגיפיל דריקן מיר אויס אונדזער חברה פייגע גליצנשטיין צום פרי-צייטיקן טויט פון איר הייסגיליבטן ברודער. המקום ינחם אותה בתושאצ"י.

דיינע חברות:

צירל און חנה הערשבערג, רבקה טיבערג, רבקה לעווין, מאַשע שפּירא, אסתר און פערל הענדעלעס.

לאָדזש

אונדזער טיפסטן מיטגיפיל דריקן מיר אויס אונדזער חברה פייגע גליצנשטיין צום פרי-צייטיקן טויט פון איר ברודער ע"ה. דער דער אייבערשטער זאָל אייך טרייסטן צוזאַמין מיט די, וואָס טרויערן אויף ציון וירושלים.

דייגע חברות:

שרה רעדליך, הענע ראַק, יוכבד ציטרין, מאַלע ווייס-באַרד, הינדע שפּייער.

לאָדזש

מיר דריקן אויס אונדזער טיפסטן מיטגיפיל די שוועסטערן זילבערצווייג צוליב דעם פּ-י-צייטיקן טויט פון זייער הייס-גיליבטן פאָטער ע"ה. ג—ט זאָל אייך טרייסטן און אין דער ווייטערדיקער אַרביט פאַר אונדזער אידעאַל זאָלט איר אַ טרייסט גיפינין.

לערערין צירל שלאָמאָוויטש, פירערין חנה הײדאַ.

דאָמבראָווא-גורנ. בתי' „שושנה".

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem.

BAJS JAKOW | ŁÓDŹ, Czerwiec 1936 r.

Adres Redakcji: „BAJS JAKOW" Łódź, Kilińskiego 44. TELEFON 109-77. P.

פירן אַ שטאַרקע אַבאָנענטן־אַקציע פאַרן גרויסן בית־יעקב־העפט און יידן־האַס — חיזוק פון איביוויייניק און אָפּוועך פון דרויסן!

א ברכהפולן מזל-טוב און א גליקלעכן ... װינטשן מיר די ח׳ ב״י לערערנס און בנות-פירערנס: פרל. מינדל שלענסקאַ (לאדזש) מיט ה׳ יעקב מיליאנער צו איר תנאים. פרל. אַלטע נייפעלד מיט ה׳ קאזלאווסקי (ווארשע); פרל. אסתר פוקס (חלאַצלאַוועק) מיט ה׳ ישראל ראזנבלום (ווארשע); פרל. ראַצע אַלטער (אלעקסאנדער) מיט ה׳ יהודא לייב כ״ץ (לאדזש) צו זייער חתונה.

צענטראַלע בנות אַגודת-ישראל
אין פוילן.

מזל-טוב

פיל גליק, בלייענדע צוקונפט, אייביקע צופרידנ-הייט ווינטשן מיר אונדזער חשובער לערערן פרל. אסתר מלכה גאלדבערג (גראיעווא) צו איר חתונה מיט הרב ניסן צעלניקער (ביאַליסטאק). זאל השי״ת אייער צוזאמענבונד באַגלייטן מיט זיין פולער ברכה און אייביקע הארמאניע.

אסטראָוו-מאז.

בנות אַגודת-ישראל
און בתי׳

מזל-טוב

לנשואי מורתנו היקרה החשובה והמפורסמת מרת אסתר גולדברג (גראיעווא) עם הרב מר ניסן צלניקר (ביאליסטאק) מברכות אנו שחייהם יהי׳ מאושרים ויזכו לבנות ביתם במולדתנו הקדושה.

אסטרוב-מאז.

משפחת פישמן, צפורה עפשטיין, בלומע גאלדוואַסער, מרים צעל-ניקער, שרה פראשקא, רבקה מאַקאווער.

דעם הארציקסטן מזל-טוב ווינטשן מיר דער ל. גיוו. לערערן פרל. באַגוכוואַל־האכבוים צום געבורט פון איר זון.

ראדאם

פירערן אסתר פערל
אָוונט-קורס

ברכת מזל-טוב לבבית למזכרת ראשית מרת מינדל שלענסקאַ עם מר מיליונר; מברכת המנהלת באַהאַריער עם

לודז

קבוצתה

מזל-טוב

צו דער תנאים פון אונדזער חברה מינדל שלענסקאַ ווינטשן מיר א הארציקן מזל-טוב. אנשטאָט בלומען שפענדן מיר 10 זל. אויף א וואוילטעטיקן צוועק.

לאדזש

קאמיסיע פאַר סאָציאַלע הילף
ביי בנות אַגודת-ישראל

אונדזער באַליבטער פירערן נ. נ. סעקרעטאַר פרל. מ. שלענסקאַ צו איר תנאים ביי די הארציקסטע מזל-טוב וואונטשן, והריקותי לכם ברכה עד בלי די!

לאדזש

דיין גרופע

אונדזער לייטער פון ב״י ה׳ יצחק מאיר זילבערבערג ווינטשן מיר א הערצלעכן מזל-טוב צו די תנאים פון זיין טאכטער פרל. אסתר זילבערבערג מיט ה׳ יוסטמאַן (דאברא). זיי זאלן זוכה זיין צו בויען אייער עתיד אויף די בערג פון ציון וירושלים און זייער לעבן זאל זיין א קיום פון גליק און צופרידנהייט.

לאדזש

לערערן א. קלוגער, פרעזעסן א. בארנשטיין, בנות אגודת-ישראל.

ברכת מזל-טוב חמה לידי היקר מר יעקב מיליונר לאירושיו את מ׳ מינדל שלנצקה ולידידי מר שמואל זלבר — לארושיו

תהא צעדכם בחיים ברוך

אלתר שנור

א ברכהפולן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער חשובער געג. סעקרעטאַרן פרל. מינדל שלענסקאַ צו איר תנאים מיט ה׳ מיליאנער (לאדזש). איר זאלט זוכה זיין צו בויען אייער עתיד אויף די בערג פון ציון און ירושלים.

לאדזש

פירערן ראַבינאוויטש
און איר גרופע

פון טיפן הארצן ווינטשן מיר א מזל-טוב אונדזער ח׳ געג. סעקרעטאַרן פרל. מינדל שלענסקאַ מיט ה׳ יעקב מיליאנער (לאדזש) צו איר תנאים. זייט זוכה צו בויען אייער עתיד אינם גייסט פון אונדזער אידעאַל.

לאדזש

פירערן פאזשענטשעווסקאַ
און איר גרופע „יהודית"

צו די תנאים פון דער נאָר אקטיווע און חשובע געג. סעקרעטאַרן פרל. מינדל שלענסקאַ מיט מיליאנער (לאדזש) ווינטשן א הארציקן מזל-טוב.

לאדזש

פירערן לענטשיצקאַ
און איר גרופע

אונדזער געטרייער און איבערגעגעבענער געג. סעקרעטאַרן פרל. מינדל שלענסקאַ מיט ה׳ יעקב מיליאנער צו זייער תנאים ווינטשן מיר א הארציקן מזל-טוב. זייט זוכה צו בויען אייער עתיד גייסט פון ישראל-סבא.

לאדזש

פירערן שילים גרופע שלמוז.

אונדזער חשובער געג. סעקרעטאַרן פרל. מינדל שלענסקאַ צו איר תנאים מיט ה׳ יעקב מי-ליאנער א ברכהפולן מזל-טוב און א גליקלעכע צוקונפט ווינטשט

לאדזש

פירערן שרה היינע
און איר גרופע

נעם אָן א וואַרימען מזל-טוב פון דער גרופע

לאדזש

פירערן גרינבערג
און איר גרופע

צו די תנאים פון פרל. חי׳ האלענדער (לינטשיץ) מיט ה׳ הערש לייב פערשט (איזשביץ) ווינטשן מיר א הארציקן מזל-טוב. איר זאלט זוכה זיין צו בויען אייער עתיד אין גייסט פון אונדזער אידעאַל מתוך הרחבה, גליק און צופרי-דנהייט זאלן אייערע באַגלייטער זיין.

איזשביץ-קוי.

חנה האלענדער, שוועסטערן פערשט, יוטא קאַן.

אונדזער איבערגעגעבענער פירערן און בנות-חברה רבקה העללער צו איר חתונה מיט ה׳ אַרנשטיין, ווינטשן מיר א הערצלעכן מזל-טוב. השי״ת זאל בענטשן אייער צוזאמענבונד מיט דער פולער ברכה, און אייביקער הארמאניע.

כמיעלניק

בתי׳ „אהבה"
פירערן רחל ראזנבערג

א הערצלעכן מזל-טוב און גליקלעכע צוקונפט ווינטשן מיר אונדזערע איבערגעגעבענע און באַ-ליבטע בנות-חברות. ביבליאטעקארן גיטל גראַ-האר צו איר תנאים מיט ה׳ סוכאוואלסקי (ווארשע); יענטע ראזנבערג מיט ה׳ ראזנ-פעלד (לוקאוו); גיטל אַרנזאן מיט ה׳ געל-בארט (קאלושין) צו זייער חתונה. גליק און צופרידנהייט זאל אייער לעבנס-וועג תמיד באַגלייטן.

ש.צדליץ

לערערן ש. לובארט
בנות אגודת ישראל

צו די תנאים פון אינדזער חברה בראנא פאַל-קע, ווינטשן מיר א הערצלעכן מזל-טוב.

זד.וואלא

בנות אגודת-ישראל

א הארציקן מזל-טוב און א גליקלעכע צוקונפט ווינטשן מיר אונדזער בנות-חברה ביבליאטעקארן פרל. רחל אַפּאליאַן צו איר תנאים מיט אליעזר רייס. דער אייביקער שטערן פון גליק זאל אייער באַגלייטער זיין. איר זאלט זוכה זיין, דאָס השי״ת זאל בענטשן אייער צוזאמענבונד מיט זיין פולער ברכה און אייביקער הארמאניע.

בזשעזשין

לערערן ט. יערוזאַלעם,
בנות אַגודת־ישראל

אויך איך ל. קוזינקע רחלע ווינטש דיר דעם הארציקסטן מזל-טוב צו דיין תנאים מיט ה׳ רייס

בזשעזשין

רחל ווינגדאראוויטש

א הארציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער אי-בערגעגעבענער חברה חנה ניימאַן צו איר תנאים מיט ה׳ ווייס (לאָוויטש) זאל אייער צו-קונפט זיין א קייט פון אייביקער צופרידנהייט און גליק

באדזאנאוו

לערערן האַנדלסמאַן
בנות אגודת־ישראל

א הארציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער גיוו. פארזיצענדערן פרל. אסתר מינדל גלאווינסקי (פאדעמביץ) צו איר תנאים מיט ה׳ מאַרקאַוו-סקי (לינטשיץ). זאל דער אלמעכטיקער באַגלייטן אייער עתיד מיט פולקאמענער צופרידנהייט און איר זאלט זוכה זיין צו בויען אייער עתיד אינים לאַנד פון אונדזערע אָבות.

פאדעמביץ

ל. בלומנפעלד
בנות אַגודת-ישראל

כוס תנחומין

לגיסנו היקר מר יצחק ביזר ומשפחתו לפטירת אַביהם החסיד נ״ע.

ינחמכם השם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים.

לודז

אַלתר וזלטה שנור.

דעם שטאַרקסטן בייליד ד.ייקן מיר אויס אונד-זער חשובער חברה פירערן נעכע זילבערצאָן צו דער פריצייטיקער פטירה פון איר איבעראל געאכטעטן פאָטער ע״ה.

יתן ד׳ שלא תוסיף לדאבה עוד.

דאמבראווע-גורן.

לערערן צ. שלאַמאוויטש
בנות־אגודת־ישראל

דעם טיפסטן מיטגיפיל דריקן מיר אויס אונדזער איבערגעגעבענער מיטארבעטערן אין בית-יעקב-פארוואלטונג פרוי ראזנצווייג צו דעם פריצייטיקן טויט פון איר געליבט 4-יעריק טעכטערל ווי אויך פון איר יונגן בארימפולן בן-יחיד יעקב יצחק ע״ה. אין דער ארבעט פאר אונדזער הייליקן אידעאַל זאלט איר א טרייסט געפינען.

זגיערזש

לערערן א. קלוגער
פרעזעסן א. בארנשטיין
בנות-אַגודת-ישראל

ליבע חברה טעמע זילבערצאַן פון טיפן הארצן דריקן מיר דיר אויס מיטגיפיל צוליב דיין גרויסן טרויער אין שייכות מיט דעם פריצייטיקן טויט פון דיין פאָטער ע״ה. אין דיין פארפולקאמונג אין דער הייליקער תורה געפין א טרייסט.

דאמבראווע-גור.

בתי׳ יפה
פירערן יפה שפיגלמאַן.

דערשיטערט שטייען מיר פארן פרישן קבר פון אונדזער ליבער חברה יוכבד בארנשטיין און מיר באַוויינען אין גרויסן צער איר פריצייטיקן טויט. זאל השי״ת טרייסטן איר ח. פאַמיליע.

וויארקע

בנות־אַגודת־ישראל
לער. בערלינער.

ביכער און בראשורן

וואָס זענען צו באַקומען אין רעדאַקציע „בית-יעקב"

1) ניינצן בריוו פון ד״ר הירש פרייז זל.	2.75
2) קדוש פון טורנא 2 טיילן ראטשטיין „	4.
3) געשיכטע קאַטיק, 4 טיילן	10.
4) גלגולים — סירסקי	1.50
5) העלדין פון געטא — ראטשטיין	2.
6) קולטור-פראגראם — ארלעאַן	1.20
7) גיזאמלטע שריפטן — שענירער	2.25
8) דער מענטש און זיין לעבנס-וועג ראבאַוו	—.95
9) 10 לייען-ביכלעך פאר קינדער	2,25
10) ווערטער-בוך — ד״ר ש. בירנבוים	1.
11) גאולה פון לשון ד״ר ש. בירנבוים זל.	—.40
12) זאמל-בוך פארשטעלונגען	1,25
13) אגו״י אלס אויפגאבע און פארווירקלעכונג — ראזענהיים	—.50
14) דאָס פראבלעם פון אנטיסעמיטיזם — בלאכעראוויטש	—.50
15) די מאַמיס צוואה — שענירער	1.25
16) פאַרהייליגע קדושה — ד״ר אשער	—.95
17) בית-יעקב-בראשור—פויליש—הרב לעווין	—.40
18) אויף וועגן פון א״י — מארעק	3.—

גימישטע קאמפלעטן-זאַמלונג פון בית-יעקב-זשורנאַל — 30 העפטן פאַרשידינע נומערן. דערונטער ספעציאַל-נומערן — פרייז 6 זל. 60 גר.

אַלע פרייזן זענען נעטא, שוין נאָך אראָפּגירעכנטע ראַבאַטן
אָן געלט פריערויס ווערט נישט גישיקט!

געלט שיקן: „Bajs Jakow" Konto Rozrachunkowe, Kartoteka 15

בשורת ספר חדש!

רבינו אליקים געץ

מחבר שו״ת אבן השוהם וספר רפדוני בתפוחים. חייו, אבותיו, תולדותיו וספריו. נינו ונכדו אדומו״ר רבינו ישעי׳ זצ״ל אבד״ק פשעדבאָז והדורות אחריו. מגזע רבינו אליקים געץ יצאו גם המשפחת אפאטאווסקי, טאָגעליכט לערנער. גם תולדות משפחת אלה כתובות בספר זה. — מחירו 2 זהובים המשלוח 25 גר.

המחבר פ. ז. גליקסמאַן, לודז, זאַוואַדזקאַ 16a

Wyd. Luzer Gerszon Frydenzon. Nakł. Centr. (B. A. J.) Agudas Israel w Polsce.

Odbito w tłoczni J. Diamenta, Łódź.